

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Dr. Abdurrahman
QASIMLO

**YEPYENİ BİR
PARTİ GELİYOR**

Yıl: 5

Sayı: 28

Haziran - Temmuz 1994

Fiyatı: 30.000 (KDV dahil)

DENG

SIYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Süreç İnşaat Turizm Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi

Adına Sahibi
Behram ALABAY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Bilal AKDENİZ

HUKUK MÜŞAVİRLERİ
Eren KESKİN-Selim OKÇUOĞLU

YAZIŞMA ADRESİ

Atatürk Bulvarı Emlak Bankası Apt.

B Blok No: 146 Kat: 7 Daire: 28 Aksaray - İSTANBUL
Tel: 513 23 56 - 513 63 25 Fax: 513 87 36

DIYARBAKIR İRTİBAT BÜROSU

Şair Sırrı Hanım Sk. Ustabaşı Apt. No: 29 Zemin Kat D: 1
Tel-Fax: 221 36 63 Ofis - DIYARBAKIR

ANKARA İRTİBAT BÜROSU

Necatibey Cad. Yeşilirmak Sk. No: 6/2
Tel: 231 46 78 Fax: 229 93 54 Sıhhiye -ANKARA

VAN İRTİBAT BÜROSU

Kazım Karabekir Cad. Zafer Matbaası Üstü No: 28
Tel-Fax: 214 25 61 VAN

İZMİR İRTİBAT BÜROSU

859 Sk. Saray İşhanı B Blok No: 3-102
Tel-Fax: 489 58 07 Konak-İZMİR

MERSİN İRTİBAT BÜROSU

İstiklal Cad. 29. Sk. Bulvar İşhanı
Kat: 2 No: 44 Tel-Fax: 237 97 11 MERSİN

AĞRI İRTİBAT BÜROSU

Vali Konağı Cad. Şahin Sk. No: 20
Tel-Fax: 215 19 76 AĞRI

ADANA İRTİBAT BÜROSU

Kızılay Cad. Ulusçütürk İş Merkezi Kat: 3 No: 17
Tel: 351 82 11 ADANA

URFA İRTİBAT BÜROSU

Urfa İşhanı Kat: 3 No: 331 Tel-Fax: 313 73 07 Ş.URFA

MALATYA İRTİBAT BÜROSU

İzzetiye mh. İnönü Cad. Etibank Üstü K:4 No:8
Tel-Fax: 322 23 035 MALATYA

AVRUPA TEMSİLCİLİĞİ

Z. LAÇIN

In der Ossenbeck 7 5600 Wuppertal/ALMANYA

ABONE KOŞULLARI

Yıllık: 180.000 TL Ayrı Ayrı: 90.000 TL

Avrupa: 60 DM ABD: 40 \$ Avusturalya: 45 Avusturalya Doları

BANKA HESAP NO

Behram Alabay, T. İş Bankası Aksaray İst. Şb. 1010040 No'lu hesap

ILAN TARİFESİ

Arka Kapak: 2.500.000 TL İç Kapak: 1.750.000 TL

İç Sayfalar: 1.000.000 TL Yarım Sayfa: 500.000 TL

1/4 Sayfa: 250.000 TL

Baskı: Serler Matbaası

İÇİNDEKİLER

SUNU1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

YENİ BİR TÜRKİYE İÇİN ÖZGÜRLÜK
DEMOKRASİ DEĞİŞİM PROGRAMINA
İLİŞKİN TESPİTLER VE POLİTİKALAR

.....2-14

YARIN GEÇ OLABİLİR..

H. BENGİN.....15-18

CEM DERGİSİ, NEWROZ
VE ALEVİLİK ÜZERİNE

M. ÇEM.....19-25

KADIN

KÜRT KADINININ SORUNLARI VE
ÖRGÜTLENME PERSPEKTİFLERİ

Berçem DOST.....26-30

ARAŞTIRMA-İNCELEME BELGE

YEZİDİ DİNİNDEKİ İBADET
UYGULAMALARI

Johannes DÜCHTING.....31-40

EVLİYA ÇELEBİ

SEYAHATNAMESİ'NDE DİYARBEKİR

Yusuf KAYNAK41-43

6 EYLÜL OLAYLARI VE "ROJA REŞ"

C. RËNAS.....44-51

BİRANINA

Dr. ABDURRAHMAN QASIMLO

J. MINARİ52-54

HER MIRINEK JİYANEK E,

HER DİLOPEK XWIN XELATEK E.....55-56

DENG'den SUNU

Deng'in 28. sayısında tekrar buluşmanın sevinciyle merhaba...

Kürdistan'da kirlı savaş vargücüyle devam ediyor. Herşey kan-revan içinde; köyler, mezralar ve yaylalar durmadan yakılıyor. İnsanlar yerlerini yurtlarını bırakıp başka yerlere kaçıyorlar. Son 2 ay içinde Güney Kürdistan'a onbinlerce aile göçetmek zorunda kaldı.

Artık on yılda bir geleneksel darbelere başvurmak gereksiz. Darbelerin yerini şimdi **Genelkurmay, MGK, DGM ve Anayasa Mahkemesi** gibi kurumlar almış. İsimler farklı, uygulama ve işlevler aynıdır. Ülkenin kaderi şu anda bunların elinde, sivil irade ise fonksiyonsuzdur.

5 Nisan kararları, yoksul kesimin köküne bir tırpan salladı. Son devalüasyon dalgası, zengini zengin, yoksulu daha da yoksullaştırdı. Kararların en büyük yükü çalışanların sırtına bindi. Çalışanlar düşük ücret alıyorlar ve hergün binlerce işçi işten atılıyor.

Son zamanlarda Kontrgerilla iyice azgınlıştı. Kapatılan **DEP Urfa İl Başkanı Muhsin Melik** başta olmak üzere onlarca yurtsever kontrgerilla tarafından öldürüldü.

Mayıs ayının ilk haftalarında, Güney Kürdistanlı iki temel güç olan **PDK-I ve YNK** örgütleri arasında çatışma çıktı ve yüzlerce insan öldürüldü. Kimi birimlerde çatışmalar halen devam ediyor.

Türkiye'de yayın çıkarmak gerçekten zor. Böyle ceberrut bir sistem ve anti-demokratik yapılar bulunduğça da zor olacaktır.

Basın ve düşünce özgürlüğü öteden beri baskı altında, bu alanda toplumun her kesimi cendereye alınmış ve kamuoyu susturulmak isteniyor.

Demokrat ve yurtsever bir gazete olan **Azadi Gazetesi**, 43. sayısında yayınlanan yazılardan dolayı verilen kapatma cezasının, Yargıtay'da onaylanması üzerine, **13 Mayıs 1994** tarihinde kapatıldı. Kapatılan **Azadi Gazetesi'nin** yerine **Dengê Azadi Gazetesi** yayın hayatına başladı.

DEP(Demokrasi Partisi) Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. DEP üyesi milletvekillerinin, milletvekilikleri düşürüldü. "Türkiye'de demokrasi var" diyenler yine yanıldılar. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü yine ayaklar altına alındı.

* * * * *

Bu sayımızın, Olaylar ve görüşler bölümünde; Yeni Demokratik Değişim Partisi Hareketi'nin kamuoyuna sunduğu, "**YENİ BİR TÜRKİYE İÇİN ÇÖZ ÜM: Yeni demokratik değişim politikaları ve yeni demokratik Değişim Partisi Hareketi**" adlı metinde, Türkiye'nin, ekonomik, siyasal, sosyal yapısının tahlili ve ona ilişkin çözüm önerileri ile yeni bir parti hedefleniyor. Biz de bu metni dergimizde yayınlıyarak, okuyucularımızın ilgisine sunuyoruz. Yazarımız **H.Bengin**, "**Yarın geç olabilir**" başlıklı yazısıyla, sizlere, Güney Kürdistan'da zaman zaman şiddetlenen **PDK-YNK** arasındaki kardeş kavgasının boyutları ve önemi hakkında bilgilerini sunuyor. **H.Bengin**, kardeş kavgasının artık durması gerektiğini, dost ve düşman, bütün gözlerin Güney Kürdistan üzerinde olduğunu, Kürdistan'ın içinde bulunduğu koşullarda, bu çatışmanın hiç bir mantıklı yanı olmadığını dile getiriyor.

Yine aynı bölümde; yazarlarımızdan **Munzur Çem**, **Cem Dergisi'nin** 35. sayısında yayınlanan "**Hz. Ali'nin doğumu Nevruz**" başlıklı yazıya; "**Cem Dergisi Newroz ve Alevilik üzerine**" başlıklı yazıyla cevap veriyor.

Araştırma, inceleme, belge bölümünde; **Johannes Düchting'e** ait, "**Yezidi dinindeki ibadet uygulamaları**" adlı dizi yazının üçüncü ve son bölümünü sunuyoruz.

Yazarımız **Yusuf Kaynak** ise, "**Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Diyarbakir**" adlı incelemesinde **Evliya Çelebi'nin** hayatını, eserlerini ve Diyarbakir ile ilgili bilgileri araştırmış. İlgileyle takip edeceğinin bir dizi.

Kadın bölümünde; **Berçem Dost'un**; Kürt kadınının genel durumu, sorunları yaşayış biçimi ve örgütlenme perspektifleri üzerine tartışma yazısının okuyucularımızın ilgisini çekeceğini umuyoruz.

Anma bölümünde; gerici İran rejimi tarafından şehit edilen **Dr. Abdurrahman Qasımlo** anısına, yazarımız **Hasan Diyar** tarafından yazılan "**Biranina Dr. Abdurrahman Qasımlo**" başlıklı yazıyı da ilgililerinize sunuyoruz.

Gelecek sayımızda buluşmak dileğiyle...

DENG

YENİ BİR TÜRKİYE İÇİN ÖZGÜRLÜK DEMOKRASİ DEĞİŞİM PROGRAMINA İLİŞKİN TESPİTLER VE POLİTİKALAR

"Yeni Demokratik Değişim Partisi Hareketi"nin kamuoyuna sunduğu metninin aynısını yayınlıyoruz.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile, global bir nitelik kazanmış olan İnsan Hakları ise, günümüzde daha çok önem kazanmış ve ülkelerin iç işi olmaktan çıkmıştır. Barış Hakkı, Çevre Hakkı, İnsanlığın Ortak Malvarlığına Saygı Hakkı, Ekonomik Özgürlük, Halkların Hakkı olan son kuşak haklar, bugün bütün ülkeler tarafından uyulması gereken haklar olarak kabul görmektedir.

A - GİRİŞ

1- DÜNYADA DURUM

a) Genel Bir Bakış

Son bir kaç yıl içinde dünya durumunda büyük değişiklikler oldu. Sosyalist Sistem çöktü. SSCB ve Varşova Paketi dağıldı; soğuk savaş ortamı ve bunun yarattığı uluslararası çaptaki gerginlik sona erdi. Dünyadaki güçler dengesi değişti. Askeri bakımdan ABD, daha güçlenip öne çıktı. Ekonomik bakımdan ise ABD, Batı Avrupa ve Japonya arasında, giderek güçlenen bir çekişme var.

Dünyanın, zenginler ve yoksullar biçimindeki bölünüşü, daha da belirginleşerek sürüyor. Ülkeler ve bölgeler arası gelişme ve gelir farklılıkları da giderek büyüyor. Afrika, Orta ve Latin Amerika ve Asya'nın bir bölümü, geri kalmışlığın ağır sorunlarını yaşamaya devam ediyorlar. Bu ülkeler, bilimsel ve teknolojik geri kalmışlıkları nedeniyle, sanayileşmiş ülkelere sürekli kaynak aktarıyor ve bu neden-

le de yoksullaşıyorlar.

Eski SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde, bir yandan ekonomik çöküntü, bunun yarattığı yoğun işsizlik, yüksek enflasyon, pahallılık, kıtlık gibi sorunlar, diğer yandan bir dizi kanlı ulusal çekişme ve boğazlaşmalar yaşanıyor. Bu ülkelerdeki gelişmelerin sonu, henüz belirsizlik içindedir.

Dünyanın zenginleri olan Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'da ise, sistemin yapısından kaynaklanan ekonomik ve sosyal sorunlar, işsizlik, enflasyon, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, uyuşturucu salgını, şiddet olayları vb. sürmekte.

Bir bütün olarak dünyamızda hala bölgesel savaşlar, silahlanma yarışı sürmekte ve kaynakların önemli bir bölümü bu şekilde telef edilmektedir. Oburca ve plansız sanayileşmenin yarattığı çevre kirlenmesi ve doğal dengenin bozulması ise, tüm insanların bugününü ve geleceğinin ilgilendiren ciddi bir sorundur.

Geri kalmışlık, ağır dış borçlar, yoksulluk, kuraklık,

açlık, salgın hastalıklar, göç, bölgesel çatışmalar, silahlanma, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, doğal dengenin bozulması ve insan hakları sorunlarının **global** nitelikleri, günümüzde daha çok ön plana çıkmıştır.

Bunlara ancak, uluslararası, ortak çabalarla çözüm bulunabilir.

Daha, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile, global bir nitelik kazanmış olan İnsan Hakları ise, günümüzde daha çok önem kazanmış ve ülkelerin **İÇ İŞİ** olmaktan çıkmıştır. **Barış Hakkı, Çevre Hakkı, İnsanın Ortak Malvarlığına Saygı Hakkı, Ekonomik Özgürlük, Halkların Hakkı olan son kuşak haklar**, bugün bütün ülkeler tarafından uyulması gereken **haklar** olarak kabul görmektedir.

Bu durumlar, aynı zamanda, tüm halklar bakımından **demokrasi** sorununu da dile getirmektedir. Çünkü, şu ya da bu ülkelerin insan haklarına saygı göstermesi, tutarlı bir demokrasi olmadan mümkün değildir.

Günümüzde, **çoğulculuk** ve **demokratik katılımcılık** ile yönlendirilmesi istenen **piyasa ekonomisi**, genel kabul görmekte ve bunun **ekonomik özgürlük, toplumsal adalet, çevreden sorumluluk, barış** ve **refah** için çalışacak olan **siyasi rejimlere** hizmet etmesi gerektiği, savunulmaktadır.

Uluslararası planda özgürlük, barış ve demokrasi için atılan adımlar, insan hakları, temel hak ve özgürlükler konusunda kaydedilen gelişmeler, **PARİS ŞARTI, AGİK SÜRECİ** vb. ile sağlanan kazanımlar, insanlık alemi sevindirmektedir.

Günümüzde, uluslararası planda, insanlığın ileriye doğru yürüyüşü, işte bu tablo içinde biçimlenmektedir. Dünya küçülmüştür ve insanlığın sorunları, geçmişe göre çok daha ortaktır.

Sorunların çözümü de bu anlayışla ele alınmalıdır.

b- Eski Sovyetler Birliği:

Geçen Rusya seçimleri, Rusya ve eski Sovyet Cumhuriyetleri arasındaki sorunlara yenilerini ektenekten başka bir şeye yaramadı.

Çöken ekonomi ve siyasal alanda inisiyatifli ülke olamamanın yarattığı **aşağılık duygusu**, milliyetçi kişi ve odakların ayrımını kabarttı.

Örneğin, bu etkilerle, Yeltsin, nüfusunun yüzde 21'i Rus olan Ukrayna yada etnik çatışmaların yoğunlaştığı Kafkasya gibi yerlerde Rus milliyetçiliğini körüklemeye başladı.

SSCB'nin dağılmasından sonra durmak bilmeyen, tersine artarak süren olaylarla boğuşan eski Sovyetler Birliği'nde **demokrasi** ve **özgürlük** bir türlü sağlanamıyor.

Ülke, geçtiğimiz yıl boyunca **Yeltsin** ve **karşıtlarının** kavgasıyla çalkalandı. Halk, **geçim sıkıntısı** ve **enflasyon** altında ezildi. Günlük yaşamında çaresizliklerle boğuşan halkın bir bölümü, komünizmin geri gelmesini istemeye başladı. ABD'ye yakınlaşan Yeltsin'e karşı, yeraltındaki komünistler, seslerini yükseltmeye başladılar. Bu nedenle, ülkede birçok olay yaşandı.

93'ün Eylül ayında parlamento uzun süre işgal altında tutuldu ve Rus askerler tarafından bombalandı.

93 Nisanının ortalarında **referandum** için sandık başına gidildi. Boris Yeltsin, referandum sonuçlarını; hem **iktidarına**, hem de **politikalarına**, halkın **destek** verdiği şeklinde yorumladı.

1917 Ekim Deverimi'nden 76 yıl sonra Rusya'da, ilk kanlı 1 Mayıs yaşandı. 1 Mayıs nedeniyle sokaklara dökülen Yeltsin

karşıtlarıyla, güvenlik güçleri arasında çatışmalar oldu.

93'ün Temmuz ayına girildiğinde, Rusya Parlamentosu, o zamana kadar süren "**Kapitalizme Geçiş Süreci**" çerçevesinde hazırlanan "**Şahısların Özel Mülk Edinme Kararnameleri**"ni iptal edince; Yeltsin, muhafazakarların çoğunlukta olduğu parlamento **fesh** ederek **genel seçim** kararı aldı.

Parlamentonun iradesine rağmen tek başına **fesih** ve **genel seçim** kararı alan Yeltsin, Parlamento'yu, **reformları** engellemekle suçlayarak, askerleri Moskova sokaklarına sürdü. Moskova sokaklarını tutan askerler, Parlamento'yu savunanlara karşı, Yeltsin darbesini hakim kılmak için tavır aldılar. Ardından, Yeltsin daha da ileri giderek, **yaşama görevini**, kendisinin yürüteceğini açıkladı.

Parlamento Başkanı **Hasbulatov** ve Devlet Başkan Yardımcısı **Alexander Rutskoy**, Yeltsin'e karşı çıktılar; onu **darbe** yapmakla suçlayarak, halkı Parlamento'yu korumaya ve darbeci Yeltsin'e karşı **direnişe** çağırıyorlar. Rutskoy, Devlet Başkanlığı'nı **üstlendiğini** açıkladı.

24 Eylül 1993 günü Rusya'da gerginlik son haddini buldu. Parlamento'ya bağlı 7 bin kişilik birlik bina çevresinde mevzilenirken, Yeltsin'e bağlı Delta Kuvvetleri, Parlamento binasını kuşattı. Buna karşı da, Yeltsin'i destekleyenlerin gösterileri başladı. 20 bin kişi olduğu söylenen göstericilerin desteği ile cesaretlenen Yeltsin, tüm uzlaşma önerilerini reddetti ve direnişçilerin silah bırakması için **24 saat süre** tanıdı. Ertesi gün, Rusya'da Parlamento'yu ele geçiren Yeltsin karşıtı grup ile, başkanlık birlikleri arasında **çatışma** çıktı.

3 Ekim 1993'te Yeltsin'le Parlamento arasındaki mücadele **silahlı çatışmaya** dönüştü. 20 bine yakın rejim aleyhtarı,

parlamentoyu kuşatan polis bariyerini aşarak **belediye binasını** ele geçirdiler. Olaylar üzerine Yeltsin, **Olağanüstü Hal** ilan etti ve özel birlikleri başkent Moskova'ya soktu.

4 Ekim 1993'te Boris Yeltsin'e bağlı ordu birlikleri, Parlamento binasını tanklarla **delik deşik** etti.

Yeltsin, parlamentodaki siyasi muhaliflerini askeri operasyonlarla **safdı** ettikten sonra, egemenliğini pekiştirmek için, **radikal siyasi** grupları yasakladı.

O arada Parlamento Başkanı **Hasbulatov** ve **Rutskoy** teslim oldular.

Demokrasi ve özgürlük vaa-diyle yönetime gelen Yeltsin, o günlerde siyasi çevrelerce diktatör olarak nitelendirilmesine rağmen **Batı**, Yeltsin'i **destekledi** ve bu desteğini de "**Demokrasi ve İstikrar arayışı**" olarak nitelendi.

1993'ün Temmuz ayında Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'yla birlikte ikinci Bağımsız Devletler Topluluğu'nun temellerini attı. Birliğe gitme kararına, Türkmenistan da uydu. Üç ülke, 9 Temmuz 1993'te imzaladıkları İkinci BDT ile ECO'dan ayrılma kararını aldılar.

12 Aralık 1993'te Rusya'nın **yeni anayasası** için, **parlamento seçimi** ile birlikte, **halkoylaması** yapıldı. Yeltsin'e geniş yetkiler veren anayasa **az farkla** yürürlüğe girdi.

12 Aralık 1993 tarihinde Rusya'da yapılan seçimlerde, Rusya'da aranan **istikrar** ve **demokrasi** arayışı yeni bir **sürprizle** karşılaştı. **Vladimir Jirinovski** liderliğindeki Liberal Demokrat Partisi seçimlerde oyların **yüzde 25'ini** aldı.

Daha sonra, Yeltsin, komünistlerle birlikte **anti-faşist** blok oluşturmaya çalışacağını söyledi.

Batı'nın da, demokrasinin

namusunu kurtarmak için, bu kez de, **bu arayış içinde olanları desteklediğini** söylemesi, elbetteki Rusya'daki boğazlaşma ve çalkantıları henüz pek dindirememişe benziyor.

Bu arada **Azerbaycan, Ermanistan** ile birçok kez çatıştı. Ülke içinde gerginlik giderek tırmandı. **Aliyev**, yönetimi, **Elçibey'den** aldı.

Azerbaycan, siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlarıyla hala cebelleşmektedir.

c- Balkanlarda Durum Nedir?

Yeni dünya düzeninde sosyal **istikrarsızlık** ve boğazlaşmalar Balkanlar'da da artarak sürmektedir.

Balkanlar'daki savaş, güneydeki Kosova'ya doğru yayılacağına benzemese de, Bosna'daki

ve Almanya tarafından tanınması da, 1993 yılında Balkanlar'daki önemli bir gelişme.

Bu bölgedeki **Sırp, Boşnak, Hırvat** çatışmalarına neden olan sorunların çözümü için, 93 yılında birkaç kez liderler arasında anlaşmalar yapılmasına rağmen, **barış** ve **istikrar** sağlanmadı; olaylar yeniden patlak verdi. **Vance-Owen Planı**, BM'nin ilan ettiği "**Güvenli Bölgeler**" önlemi, 30 Temmuz 1993'te **Bosna Hersek Cumhuriyetler Birliği** adıyla yeni bir yapının oluşturulmasını öngören **anayasa taslağı** üzerine Sırp, Boşnak, Hırvat liderler arasında oluşan görüş birliği, 27 Ağustos 1993'te temeli atılan 3'lü **Etnik Cumhuriyet**'in ilk temelleri, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı İzzet Begoviç ile Boşnak Sırları'nın lideri Redovan Karadžiç'in "**Bosna'da Güven Arttırıcı Tedbirler**" belgesi bile çatışmaları sona erdire-

Dünyanın pekçok bölgesinde savaş rüzgarları eserken, milliyetçilik dalgalarıyla başlayan iç savaşlar sürerken, Kürt sorunu, bölge barışının en önemli sorunlarından biri olarak hala çözümsüz kalırken, İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün birbirlerini tanıması, biraz olsun, bölgedeki barış ve mutluluk umudunu canlandırdı.

savaş cepheleleri gittikçe daha da derinleşiyor. Sırlar, eski düşmanları Müslümanlarla, **Mostar** gibi bölgelerde, **Hırvatlara** karşı ittifak kuruyor. Bunun yanı sıra, Bosna'nın kuzeyinde, **Müslümanlara** karşı, **Hırvatlarla** yan yana savaşıyor. Bu arada, kimi **Batılı** yetkililer dış dünyanın yaptığı insani yardımın, tarafları güçlendirerek savaşın uzamasına neden olacağına inanmaya başladıklarını dile getirmeye başladılar.

Makedonya'nın İtalya, Fransa, Hollanda, Belçika, İngiltere

medi.

Şu anda da görüşmelerdeki **kısır döngü** ve çatışmalar devam etmektedir.

Türkiye de, bölgeye 94 Hazeran'ında **asker** gönderdi.

d- Ortadoğu

Şu anda, yeni dünya düzeninden beklenen **barış** ve **istikrar**, bugüne kadar **Ortadoğu'da** da sağlanamadı. Dünyanın pek çok bölgesinde savaş rüzgarları eserken, milliyetçilik dalgalarıyla başlayan iç savaşlar sürerken,

Kürt sorunu, bölge barışının en önemli sorunlarından biri olarak hala çözümsüz kalırken, **İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü'nün** birbirlerini tanıması, biraz olsun, bölgedeki **barış** ve **mutluluk** umudunu canlandırdı.

İsrail ile FKÖ arasında 30 yıl süren ve binlerce insanın ölümüne, bir o kadarının da yaralanmasına, sakat kalmasına, her iki tarafın yerinin, yurdunun yıkılıp yıkılmasına, **milyarlarca doların** heba olmasına, milyonlarca insanın **mutsuz** olmasına yol açan savaş, 13 Eylül 1993'te birbirlerini **'karşılıklı tanıma'** anlaşmasını imzalamalarıyla şimdilik son buldu.

İsrail ile FKÖ arasındaki **barış** görüşmeleri, 1993 yılının ortalarına kadar sürmesine rağmen,

Savaşı'nda, Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in yanında yer alması, Arap dünyasının, FKÖ'ne yaptığı **yardımın kesilmesine** yol açmış ve böylece de **İsrail-FKÖ barış süreci** başlamıştı.

Demek ki, dünyadaki ve bölgedeki kimi gelişmeler ya da beklenmedik olaylar, düşman tarafları, istemeseler bile el sıkışmaya mecbur kılabilir.

Norveç, İsrail ile FKÖ arasındaki **barış** görüşmelerine **arabuluculuk** etmişti. İsrail-FKÖ arasındaki düşmanlığı sona erdirecek ilk açıklama, Paris'te yapıldı. FKÖ'nün siyasi danışmanı Bosam Ebu Şerif, Paris'te, "İsrail'in varlığın reddeden **Filistin Ulusal Bildirgesi'nin geçersiz olduğunu ilan etti.**

Bu gelişmeler, Suudi Arabistan ve Suriye'yi de İsrail ile barış için **etkilemiş** oldu.

Ne var ki, bu görüşmeler Ortadoğu'daki **barış** umudunu güçlendirse bile, bölgede henüz barıştan söz etmek mümkün değil.

Çünkü, bölgenin en önemli sorunu olan KÜRT SORUNU hala çözümsüz.

Ortadoğu coğrafyasının önemli bir parçasında **Kürt halkının özgürlük mücadelesi** hala sürüyor.

Kuzey Irak parçasındaki **Kürt halkı**, özgürlük kapısını aralamış olsa bile, hala Saddam rejiminin ve diğer komşularıyla birlikte, kimi dış tehditlerin de **boy hedefi** durumundadır.

Örneğin, Irak tarafından uy-

Kuzey Irak parçasındaki Kürt halkı, özgürlük kapısını aralamış olsa bile, hala Saddam rejiminin ve diğer komşularıyla birlikte, kimi dış tehditlerin de boy hedefi durumundadır.

Kürt Federe Devleti, uluslararası plandaki kimi önemli sorunlarını da henüz çözememişken, üstelik, son zamanlarda iç karışıklıklara da sahne oldu. Barzani liderliğindeki PDK ile Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı YNK arasında başgösteren çatışmalar, genç devletin büyük zorluklarla karşı karşıya kalmasına neden oldu.

men, düşmanlığın sona ermesine kimse ihtimal vermiyordu.

Ne var ki, dünya eski durduğu yerde durmuyordu, dünyadaki ve bölgedeki dengeler değişiyordu. İki kutuplu dünya düzeni değişmiş, soğuk savaş sona ermişti. Örneğin, Suriye artık, Rusya yanlısı politika izlemiyordu. Körfez Savaşı'nda, Batılı Koalisyon'un yanında yer almıştı.

Bununla beraber, İsrail'in bölgede stratejik önemi giderek azalıyor. Bu ise, **ABD'den İsrail'e** akan yardımın bir kez daha **gözden geçirilmesini** zorunlu kılıyordu. O nedenle de, süren **İsrail-Filistin** savaşına, **çözüm** aranıyor.

Öte yandan, FKÖ'nün 24 yıllık lideri Yaser Arafat'ın Körfez

9 Eylül 1993'te Paris'te yapılan anlaşmada, FKÖ ile İsrail birbirlerini tanıdılar. İsrail, FKÖ'yü, Filistin halkının **temsilcisi** olarak kabul etti. Ardından da, Yaser Arafat ile İzak Rabin, Beyaz Saray'da buluşarak el sıkıştılar ve Filistinlilere, işgal altındaki **Gazze Şeridi** ile **Batı Şeria'daki Eriha'da** özerklik tanıyan anlaşma İsrail adına, Dışişleri Bakanı Şimon Peres, FKÖ adına da, Mahmut Abbas tarafından imzalandı.

Rusya ve ABD dışişleri Bakanları anlaşmaya tanık olarak imza attılar.

14 Eylül 1993'te de, **Ürdün** ile **İsrail** bir **protokol** imzalayarak, 45 yıllık savaşını durduracak anlaşmaya ilk adımı attılar.

gülenen **ekonomik ambargo**, Kürt bölgesini olumsuz yönde etkiliyor. Dinarın tedavülden kaldırılmış olması ve ilave ekonomik ambargoların uygulanmakta olması, **enerji** kısıtlaması ve kimi siyasal istikrarsızlıklar yaratan dış kaynaklı operasyonlar, genç Kürt devletine korkulu günler yaşıyor.

Kürt Federe Devleti, uluslararası plandaki kimi önemli sorunlarını da henüz çözememişken, üstelik, son zamanlarda iç karışıklıklara da sahne oldu. Barzani liderliğindeki PDK ile Celal Talabani'nin liderliğini yaptığı YNK arasında başgösteren **çatışmalar**, genç devletin **büyük zorluklarla** karşı karşıya kalmasına **neden** oldu.

Türkiye, İran ve Suriye'deki Kürtler, hala özgür değiller. Bu durum Ortadoğu'daki bütün dengeleri alt-üst etmekte ve barışın önünde hala en büyük engel olarak durmaktadır.

Kürt halkının özgürlük mücadelesini engelleyen ve ona haklarını tanımayan devletler, bugün bile bölgelerindeki İsrail-FKÖ olayından **ders** çıkarmaya ve **barışın sağlanmasına** hizmet etmeye **niyetli** görünmemekteler.

Dikkatlerin, Filistinlilerin, İsrail işgali altındaki topraklarda kazanacakları **özerk yönetime ilişkin gelişmeler** üzerinde toplanmış olmasının nedeni, bölgenin biran önce **barışa ve huzura** kavuşması özleminden kaynaklanmasına rağmen, bölgede hala çözüme kavuşturulmamış olan **Kürt Sorunu'nun** varlığı, **barışsever insanlık alemini** kaygılandırmaktadır.

e- Dünyadaki Diğer Gelişmeler

Güney Asya, Güney Afrika, Somali ve İrlanda'daki gelişmelere de dünyadaki barış ve istikrar sorunları açısından bakıldığında, bu bölgelerde de hala önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Hindistan'da 93'ün son aylarında yapılan seçimlerden Hint milliyetçisi, Bharatiya Janatal Partisi'nin uğradığı yenilgi, geçen yıla kadar kitle ayaklanmalarına yolaçan aşırı dinciliğin siyasal tabanında geçici de olsa bir azalma yaratacağı görülüyor. Fakat, bu da, dinsel çelişki ile, bölgesel çatışmanın içiçe geçmiş olduğu **Kaşmir** konusunda, **Hindistan ve Pakistan** arasındaki gerginliği arttırabilir.

Bu arada, Afganistan'da **geçici** olarak çatışmayı bırakmış olan çeşitli **etnik ve dinsel** fraksiyonlar arasındaki çelişkilerin, 1994 ortalarında yapılacak olan

seçimler sonucunda, yeni boyutlar kazanması büyük bir olasılık.

Bütün bunlar, genel olarak Batı'nın ve özel olarak ABD'nin ilgi duyduğu bölgeler.

Gerçek çıkarlar ise, tehlike de görünüyor.

Ancak, 1993'te Bosna, Somali ve Haiti'de yaşananların gösterdiği gibi, **Amerika'nın** sahip olduğu **gücü**, kullanabilmesinin bir **sınırı** var.

ABD'nin 93'te, dünyadaki **istikrarı ve Yeni Dünya Düzeni**'ni istediği gibi düzenleyemediği açık. 94'te de bu, mümkün olmayacak gibi görünüyor.

1992 yılında, **"Açlara Yardım ve Barış"** için **Somali**'ye giden **BM Barış Gücü** askerleri olumlu sonuçlar alamadılar.

Dünyamızda en önemli gelişmelerden biri de, Güney Afrika'da yaşandı.

Yıllar yılıdır, **siyahları** ve onların **hak ve hukukunu** tanımayan **beyazlar**; siyahların elini sıkıkmak zorunda kaldılar.

Bu tarihsel uzlaşma, Devlet Başkanı **De Klerk** ile **Madela'nın** karizmatik kişiliklerinde somutlandı.

ANC-Afrik Ulusal Kongresi'nin 27 yıl hapis yatan lideri Mandela ile onu serbest bırakan National Party (Ulusal Parti)'nin Lideri **De Klerk** soruna, **görüşmeler yoluyla** çözüm buldular.

Bundan böyle, Güney Afrika'da **ırkçı baskıya** son verilecek; **ırk, din ve cinsiyet** ayırımı yapmayan yeni bir Güney Afrika Devleti'nin **temelleri** atılmaya başlanmış durumda.

Şimdi, Güney Afrika'da oluşan bu **tablo** ile, **beyazların**, Zenciler üzerindeki **zulmü** aşılacak, **gerçek demokrasiye** geçilecek.

Bu tarihi uzlaşmadan çıkarılacak dersler çoktur.

Dünyamızdaki diğer önemli gelişmelerden biri de, İrlanda hükümetinin, Kuzey İrlanda'ya

ilişkin barış önerileri konusunda anlaşarak, IRA'ya çağrıda bulunulması oldu.

Kuzey İrlanda halkına, **self-determination** hakkı veren, hem orada, hem güneydeki İrlanda Cumhuriyeti'ne de iki ayrı referandum yaparak, Kuzey İrlanda konusunda, tüm İrlanda halkının **özgür iradesiyle** karar vermelerinin yolunu açan, İngiltere-İrlanda **barış** girişimi, sorunun çözümü için, yeni bir dönem başlatmış oldu.

ABD, Yeni Dünya Düzeni ile tüm dünyada **barışı** ve **istikrarı** henüz sağlayamazken, Avrupa ise, bir yandan **solun**, öte yandan da **aşırı sağın** ya da neo-faşizmin yükselmesine tanık olmaktadır.

Polonya'daki seçimlerde, iktidara **eski komünistler** gelirken, Doğu Almanya'nın Branderburg Eyaleti ile, İtalya'daki yerel seçimlerde **sol partiler**, zafer kazandılar. İtalya'da **Demokratik Sol Parti**, Roma, Napoli, Venedik ve Cenova gibi büyük kentlerde **belediye seçimlerini** kazandı.

Branderburg Eyaletindeki seçimlerde, **Sosyal Demokratlar** (SPD) birinci parti, eski komünistlerin **Demokratik Sosyalizm Partisi** ise ikinci parti durumuna geldi.

Solun bu başarılarına karşı, Avrupa'da kendisini hissettiren **aşırı sağ** ya da **neo-nazizm**'in de ataklarına tanık oluyoruz. Saldırgan milliyetçilik ve ırkçılık karışımı aşırı sağcı akım, başta Almanya olmak üzere, bazı Avrupa ülkelerinde etkisini göstermeye başladı.

Elbette ki, aşırı sağın yükselişini, Avrupa'da bazı ülkelere solun gelişme kaydetmesi olayıyla birlikte ele almak **gerçekçi** olamaz.

Çünkü aşırı sağ, tehlikeli ve yayılma potansiyeli büyük olan bir akım.

Yeni Sol ise, "şok tedavisi"

dedikleri hızlı ekonomik reformların ezdiği kitlelere, daha **adil** ve **eşitlikçi** bir düzen vaadederek iktidara geliyor.

Yeni Sol, reform programlarını daha dengeli biçimde gerçekleştireceğini, piyasa ekonomisini, **sosyal güvenlik önlemleriyle destekleyeceğini** ya da **dengeleyeceğini** söyleyerek ortaya çıkıyor.

Aşırı sağ da, ekonomik alanda yaklaşık olarak solun vaaddettiği şeyleri vaadediyor. Ama aşırı sağ, bunlara ek olarak kitlelere **ideoloji** sürüyor. Soğuk savaşın sona erip, komünizmin yıkılmasının ardından büyük bir **ideolojik** boşluğa düşen yığınların **ideolojik açlığını** gidermeye yöneliyor.

Bu nedenle, **Yeni Sol** anla-

şılama ile, derin bir nefes alacağına benziyor. Milyonlarca dünya vatandaşı, artık **aynı mali, daha ucuz** alma şansına kavuşacak. GATT'ın, durgunluk içindeki dünya ekonomisine her yıl 200 milyar dolar tutarında **ek kaynak** yaratması bekleniyor.

GATT pastasını, ABD-Avrupa Birliği ve Japonya bölüşecek.

Dünya refahındaki artıştan, öteki ülkelere, yüzde 10'luk bir pay düşecek.

En eski ekonomik ve siyasi birlik olan Avrupa Birliği'nin bugünkü en büyük sorunu, işsizlik. 17 ülke, 380 milyonluk nüfusla, **Serbest Ticaret Bölgesi** yaratmayı hedefleyen Batı Avrupa, GATT'la kendisini dünya **rekabetine** açılmış durumda buldu.

ABD, Kanada ve Meksi-

Demokratik Değişim ve Dönüşüm Programına İlişkin Tespitler ve Politikalar

Türkiye'nin asgari tablosuna ilişkin tespitler, tanımlar ve öneriler

Bir çağ değişimini yaşayıp, sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçerken, Türkiye'de demokrasi, özgürlük ve insan haklarına ilişkin mücadeleler, henüz geniş halk yığınlarının yığınsal desteğini alan güçlü bir konuma ulaşmadığı için, siyasal iktidarlar; insan haklarına yönelik tepkileri, **Halkların Hakları**'na ilişkin son kuşak hakları, Çevre Hakkı'nı, Barış Hakkı'nı, İnsanlığın Ortak Malvarlığına Saygı

Dünyamızdaki diğer önemli gelişmelerden biri de, İrlanda hükümetinin, Kuzey İrlanda'ya ilişkin barış önerileri konusunda anlaşarak, IRA'ya çağrıda bulunulması oldu.

Kuzey İrlanda halkına, self-determination hakkı veren, hem orada, hem güneydeki İrlanda Cumhuriyeti'ne de iki ayrı referandum yaparak, Kuzey İrlanda konusunda, tüm İrlanda halkının özgür iradesiyle karar vermelerinin yolunu açan, İngiltere-İrlanda barış girişimi, sorunun çözümü için, yeni bir dönem başlatmış oldu.

yiş, Avrupa için **ideolojik** boşluğu doldurmakta büyük bir **rol** oynamaya aday.

f- Dünya Ekonomisi

Dünya ekonomisi, adeta bir **üçgene** oturmuş gibi. Beraberinde, ticaretteki korumacı politikalar, **gümrük duvarları** ve **sübvansiyonları** da bazen **silip-süpürerek**, bazen de **silkeleyerek** götürüyor.

Kuzey Amerika'da, **NAFTA**; Avrupa'da, **Avrupa Birliği** ve Uzak Doğu'da, **APEC**'in devreye girmesi ile "Üçgen" bir yapıya kavuşan dünya ekonomisi, **GATT** (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması) anlaşmasının

ka'nın imzaladığı anlaşma ile 360 milyonluk nüfus ve büyük bir pazar da yaratıldı. Latin Amerika Ülkeleri, NAFTA'ya katılmak için çaba gösteriyorlar.

Öte yandan, APEC de, hızlı gelişen Uzak Doğu ülkelerinin **çıkış yolu** olarak görülüyor. Şu anda, Asya ile birlikte dünyanın en önemli pazarı olarak niteleniyor. Ancak, birliğin lideri Japonya'da işsizlik ve kimi ekonomik olumsuzluklar gözlenmektedir.

2- TÜRKİYE'DE DURUM:

Yeni Bir Türkiye İçin

Hakkı'nı vb. hakları yüzeysel düzeltmelerle geçiştirebilmektedirler.

Unutmamak gerekir ki Türkiye, bu dünyada ve bu çağda yaşıyor. Ülkeyi yönetenler; kendilerini çağın gelişmelerine ilişkin haklardan, değişim ve dönüşümle ilgili etkilerden ne kadar uzak tutarlarsa, tutsunlar; **tarıma** dayalı uygarlıktan, **sanayiye** dayalı uygarlığa geçiş ne kadar köklü ve derin sancılarla olduysa, **sanayi** toplumundan da, **bilgi** toplumuna geçiş, bugün toplumları ötekilerden daha derin bir şekilde dönüştürmektedir.

Ama, ekonomisi ve teknoloji-si, tarım toplumuyla, sanayi toplumu arasında sıkışıp kalmış

olan Türkiye toplumu, büyük bir değişim ve dönüşümün yakıcı ihtiyacı içinde sıkışıp kalmış durumda.

İnsan haklarının en çok ihlal edildiği bu ülkede, barışın ve demokrasinin tehdit altında tutulmasında araç olarak kullanılan KÜRT SORUNU da hala bir çözüme kavuşmamıştır. Üstelik kamuoyunu bulandıran binbir demagojik bahaneyle, sorunun tartışılması yasaklanmış ve ırkçı-şoven politikalara karşı, alternatif düşüncelerin üretilmesi engellenmiştir.

Siyasal, ekonomik ve toplumsal kanalları tıkanan Türkiye'de, rejimin temsilcileri, peynir gemisini lafla yürütmeye çalışıyorlar.

Günümüzde piyasa ekonomisi'nin; ekonomik özgürlük,

ne gelmişken, bunun Türkiye'deki etkisine karşı hala direnilmek isteniyor.

Dünyadaki gelişmelerle, Türkiye'deki gelişmeler uyum halinde değil.

Türkiye, içinde yer aldığı dünya ve yaşadığı çağla, büyük bir çelişki içindedir.

Bu çelişkinin çözülebilmesi için, yeni bir anlayışa ve yeni politikalara ihtiyaç var.

Çünkü; çağımız teknolojisindeki gelişmeler ve insan niteliğinin belirli bir hale gelmesi, dünyamızda yeni bir toplum yapısı ve ekonomik model yaratmış ve bu model, kendisi ile uyumlu olabilecek yeni bir hukuki, kültürel ve politik yapıyı gerektirmektedir.

Çağdaş dünya, böyle bir uyumun eksiksiz işlenmesini; öz-

riken ve çözüm bekleyen sorunlarının güçlüğünü yaşadığı kadar, bu sorunları çözüp, değişimi sağlayabilecek ve toplumu dönüştürebilecek olanaklara ve güçlü bir potansiyele de sahiptir.

Önemli olan, değişimi yönetebilecek politikaları üretmek ve o politikalarla uyumlu olabilecek yep-yeni projeleri uygulayabilme yeteneği olan bir siyasi iradeyi, gelişmenin hizmetine sokmaktır.

Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşuyla birlikte, "Çağdaş uygarlığı yakalayıp geçmeyi..." hedeflediğini iddia ettiği halde, ülke, uzun bir süre milli şefler'le, tek parti ile yönetilmiş; örgütlü sivil toplumun yapabileceği işler, asker-sivil bürokrasi eliyle yönetilmiş; toplu-

İnsan haklarının en çok ihlal edildiği bu ülkede, barışın ve demokrasinin tehdit altında tutulmasında araç olarak kullanılan KÜRT SORUNU da hala bir çözüme kavuşmamıştır. Üstelik kamuoyunu bulandıran binbir demagojik bahaneyle, sorunun tartışılması yasaklanmış ve ırkçı-şoven politikalara karşı, alternatif düşüncelerin üretilmesi engellenmiştir.

toplumsal adalet, çevreden sorumluluk, barış ve refah için çalışan siyasi rejime hizmet etmesi gerektiği konusunda hemen hemen bir uzlaşma sağlanmışken ve bu nedenle, pazar ekonomisi ile sosyal güvence politikalarının birleştirilmesi, toplumsal barış ve uzlaşma için şart sayılırken, Türkiye'de bunun tam tersi uygulamalar yapılmaktadır.

Piyasa ekonomisi yerine, kumandalı ekonomi'nin dayatıldığı bugünkü Türkiye'de, insan hakları, temel hak ve özgürlükler de güçlü devlet karşısında güvence altında değil.

Günümüzde demokrasi, insan haklarını ön planda tutan özellikleri ile yeni boyutlar kazanarak ve tüm dünyayı etkisi altına alarak evrensel bir rejim hali-

gürlük, adalet ve barış için şart sayarken, Türkiye'de, bu mekanizmaları işletebilecek olan siyasi rejim tamamen tıkanmıştır.

Bu nedenle, Türkiye'nin yeni politikalara ve yeni bir politik harekete ihtiyacı var.

Çünkü, Türkiye'de herkes durumundan şikayetçidir. Sorunlar birikmiş, giderek katmerleşerek, toplumsal yaraların açılmasına neden olmuştur. 70 yıldan beridir, geniş halk yığınlarının çıkarına olabilecek köklü bir dönüşüm gerçekleştirilmemiş; ekonomik, sosyal ve siyasi kanalları tıkayan sorunlara, esaslı çözümler getirilmemiştir.

Siyasal, toplumsal, kültürel, ekonomik, ekolojik, hukuksal vb. konulardaki sorunlar, hergeçen gün daha çok ağırlaşmaktadır.

Bunun yanı sıra, Türkiye, bi-

mun kendisini geliştirip dönüştürebilmesini sağlayabilecek fonksiyonlarına fırsat verilmemiş, seçkinler marifetiyle dayatılan "toplum mühendisliği", yenden yapılanmayı kösteklemiştir.

Bu nedenle, çağdaş uygarlığı yakalamak bir yana, ona yaklaşamamış ve hatta onun daha da uzağına düşülmüştür.

Yetmiş yıllık egemen politikardan ve bu politikayı dayatan anlayıştan ve bu anlayışın dayandığı hantal devletin etkilerinin oluşturduğu kısır döngüden çıkılamadığı için, Türkiye şimdi, tarım toplumuyla, sanayi toplumunun iç-içe geçen sorunlarının sancılarını yaşarken, bilgi toplumunun, baş döndüren etkileriyle de boğuşuyor.

Ülkede bu üç toplumun mekanizmaları eş zamanda iş-

liyor.

Bu durumun yarattığı güçlükler, ve ayakbağlarının yanısıra, bu olumsuzlukları aşabilecek performans da var.

Eğer, bilgi toplumuna yükseldebileceğimiz politikaların önünü açabilirsek, Türkiye, ekonomik ve toplumsal değişimin nimetleriyle haşır-neşir olmaya başlar.

Bunun için de, Türkiye'yi **üretim, bilim, teknoloji** bakımından geri bırakan 70 yıllık egemen politikalarından ve bu politikaları dayatan hantal devletin ayak bağlarından kurtulmak gerekir.

Devleti küçültmeden, Türkiye'yi büyütmek mümkün değil.

Çünkü, çok partili yaşama geçildikten sonraki son 50 yılda da, "çok partili demokratik rejim içinde yaşadığımızdan, bu rejim içinde ülkenin ve toplumun kalkınacağından, mutlu ve müreffeh olacağından" övgü ile sözedilmesine rağmen; toplumun, kendi kendisini dönüştürebilecek olanaklara sahip olması engellendi.

Yeniden yapılanmayı zorunlu kılan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlara, **resmi anlayış** ve **resmi politikalar** doğrultusundaki **cuntalar** ve **darbeler**'le müdahale edildi.

Toplumsal gelişmeye kendi penceresinden bakan güçler, toplumun çağdaş uygarlıkla bütünleşme arzusuna ve özlemine karşı koyarak; ilerlemeden ve gelişmeden yana olan güçlere göz açtırmadılar.

Hantal devlet, toplumsal dinamiklerin üzerine çullanarak, onlara nefes aldırmadı.

Son 50 yıllık sömzümona çok partili demokratik yaşamıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bilançosu, bu nedenlerle, kap-karadır.

Şimdiki durumda, ülkede tam bir şaşkınlık yaşanıyor.

Sorunlar karşısında, artık ne

yapacağını bilmez halde boçalayanlar, birbirlerini suçluyor, "ten-cere dibin kara, seninki benden kara..." diyerek, boğuşup duruyorlar.

Çünkü, dünyadaki **globalleşme** süreciyle birlikte, her yerde **farklılıklar** ve **eşit olmayanlar** arasındaki **mesafeler** daralıyor, uyumsuzluklara neden olan sorunlar, **eşitlik** ve **adalet** temelinde çözülmesi, **tarihsel uzlaşmaların** sağlanması yönündeki çabalar hız kazanırken; **bu süreç**, Türkiye'de işlemiyor, işletilmiyor.

Cumhuriyetten bu yana geçen süre içinde, Türkiye gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmak, hatta onları yakalamak bir yana, bu süre içinde her geçen yıla göre, daha da uzağa düşmüştür. Yani, her geçen yıla oranla, **mesafe** daralacağı yerde, daha çok **açılmıştır**.

Türkiye'nin başbelası haline gelen **enflasyon**, üç haneli rakamlara dayanmıştır. Ülke, hayat pahalılığı ve **faiz-döviz** kısılacını yaşıyor. İşsizlik had safhada iken, bir de buna işten çıkarılan işçiler ekleniyor. İş yerleri, fabrikalar kapanıyor, yatırım yapılamıyor, üretim durmuş durumda. İhracat, ithalatın çok gerisinde seyrediyor; **ağır vergiler** toplumu bunaltıyor. Türkiye'de adeta bir **kitle soygunu** yaşanıyor.

Türkiye'de enflasyon, esasında kitleleri soyup soğana çeviren ve devlet eliyle uygulanan politikanın adıdır. Bu soygun ve talan politikası kurumlaşmıştır. Bu sistemli ve kurumlaşmış soygun ve talan politikası, **enflasyon** adı altında yürütülmektedir.

Aslında, bugün gelinen noktada, Türkiye, hayat pahalılığı ve ekonomideki durgunluğu bir arada yaşıyor. Bunun da adı, **STAGFLASYON**'dur.

Telafuz edilmezse bile, Türkiye, **stagflasyon** sürecine girmiştir.

Sanayileşme dar ve yüzeysel kalmıştır. Yatırımlar, topyekün kalkınmayı sağlayabilecek, toplumsal kalkınmayı ve refahı adil bir şekilde yaygınlaştıracak, toplumsal yapıyı güçlendirilerek yapılacağı yerde; bazı çevreleri kalkındırmak, özel çıkarılara hizmet etmek için yapılmış ve üstelik **doğa** ve **çevre** de vahşi ve acımasız bir şekilde tahrip edilmiştir.

Tarım toplumunun canlı dinamikleri, sanayi toplumunun yapısal etkinliği ile aşılamadığı için, Türkiye, **bilgi toplumunun** harika olanakları ile tanışan çağdaş dünyaya ayak uyduramıyor.

Verimsizliği ödüllendiren bir üretim yapısı ile, uzun, orta ve kısa vadeli hedefleri belli olmayan bir ekonomik yaşam; yüksek ve sürekli enflasyon, ülkenin ufku karartmış durumda.

Para sahiplerini ödüllendiren, üretimden ve yatırımdan caydıran, üreticiliği isteksizlendiren bir **rant-faiz** düzeni; **yüksek faiz, yüksek rant**, Türkiye'nin **modeli** haline getirilmiştir.

Devlet gelirleriyle karşılanamaz hale gelmek üzere olan **iç** ve **dış borçlar**, **kamu maliyesini** tıkamaktadır.

İktisadi devlet kuruluşları, deveyi hamuduyla yutan, asaklara arpalık görevi yapan; kamu kaynaklarını belli kesimlere aktarma işlevi gören mekanizmalar haline dönüştürülmüştür.

Kendi ayakları üzerinde duramayan **sosyal güvenlik kurumları**, toplumun, geleceğine güvenle bakmasını engellemektedir.

Artan işsizlik ve buna ilavetten üretim kapasitesi düşen fabrikaların, büyük ve ortaboy işletmelerin işten çıkardığı yeni işsizler, işsizler ordusunu tümen, tümen çoğaltıyor.

Kapanan işyerleri, yok olan küçük işletmeler, ekonomik yaşamın allak-bullak olduğunun bir

göstergesidir.

Yoğun göç, kendini taşıyamaz hale gelen **büyük kentler**, insanlarımızın yaşam sevincini tehdit ediyor.

Konut, sağlık vb. her alanda karşılanamayan ihtiyaçlar gün geçtikçe artıyor.

Bu kısır döngüyü yaşayan Türkiye'de ekonomik ve sosyal alanlarda, bölgeler arası farklar artmış, bölgelerarası eşitsiz gelişme hız kazanmıştır.

Kürtlerin yaşadığı bölgede ise, ekonomik, toplumsal, siyasal ve günlük yaşam tam bir çöküş halinde.

Ülke yangın alanına dönmüş.

Devlet, yurtdaşının **can ve mal** güvenliğini sağlayamıyor; üstelik kendisi de **zorbalık** yapıyor.

Din ve mezhep farklılıklarından doğan sorunlar çözümsüz durumda.

Bu durumun yarattığı gerginlik, **Sivas Olayları**'nda görüldüğü gibi kimi zaman kitlesel katliamlara dönüşüyor.

Yönetimler rüşvet, kayırma, devlet kaynaklarını talan etme bataklığına saplanmış. Bu nedenle Türkiye, çökmüş manevi değerlerin **tutsağı** olmuş durumda.

Anayasa, toplumu cendereye almış; **yeniden yapılanmayı, barışı, adaleti, eşitliği ve uzlaşmayı** engelliyor.

Yasakçı yönetim; topluma ve insanlara güvenmiyor. **Siyaset hukuku** da, bu güvensizlik üzerine kurulmuş vaziyettir. Ve bu anlayışla yönetilen siyasetin kurumları da buna göre oluşturuluyor.

Çalışmayan, çalıştırılmayan bir parlamento var.

Siyaset, devletin ve egemen güçlerin güdümündedir. Örgütlenme özgürlüğünün önündeki engeller sıkı sıkıya korunuyor.

Sivil siyasal yapı, hala, **asker-sivil bürokrasi** ve onların

dayanaklarının **baskısı** altındadır. Silahlı olan gücün **tehdidi**, sivilleri yıldırıyor.

Bu nedenle, sivil-siyasal yapı, iktidarı aralıklarla **askerlere** devrediyor. Bu sivil-siyasal yapı, **değişimi ve yeniden yapılanmayı** dayatan gelişmeler karşısında değişimi yönetemediği için, dizginleri, her on yılda bir **statükocuların** eline teslim etmiştir.

Başta sendikal özgürlükler olmak üzere, örgütlü sivil topluma, çoğulculuk ve katılımcılığa fırsat verilmiyor; topluma doğrudan muhalefet hakkı tanınmıyor; iktidarı da, muhalefeti de egemenler parsellemiş.

Siyasi partiler, kamu olanaklarını talan etme, arpalıkları yönetme ve bu **arpalıkların nimetlerini bölüştürme** kurumlarına dönüşmüş; kaliteden ziyade, nüfuza ve kafa-kol ilişkilerindeki yatkınlık ve beceriye dayanan ve kendi içinde bile demokrasiyi işletmeyen özellikleri ile toplumun **siyasete ve siyasetçilere** duyduğu güveni sarsmadan başka bir işe yaramaz duruma düşmüşlerdir.

Vatandaşlar, bu tür partiler arasında tercih yapmaktan bıkmış, usanmış durumda. Yağmurdan kaçarken, doluya tutuluyor.

Bireyi umursamayan, hatta, onu ve haklarını **yok** sayan **aşırı merkezîyetçi, ceberrut ve otoriter** bir devlet; demokrasiyi, değişimi ve yeniden yapılanmayı engelliyor.

Toplumun doğru ve çoğulcu **bilgilenme hakkı** sürekli engellenmiş, **güdümlü toplum** yaratılmak istenmiştir.

Tabular yaratılmış, yaratılan tabuların kerameti topluma benimsilmeye çalışılmış, bu tabuları ayakta tutabilmek için topluma baskı yapılmış, **özgür ve yaratıcı düşünce** zincire ve kelepçeye vurulmuş, toplum **korku ve tehdit** altında tutulmuş, **korkusuz topluma** ulaşılamamıştır.

Laik, pozitif ve demokratik düşünce'ye aman verilmemiş ve dinin siyasallaştırılarak örgütlenmesine karşılık; laik, pozitif ve demokratik düşüncenin dayandığı güçlerin örgütlenmesine fırsat verilmeyerek, serpilip gelişmesi engellenmiştir. Devletin, çeşitli **mezhep ve inançlar** karşısındaki tavrının, düzenlemelelerinin ve kurumlarının, **din, inanç ve vicdan** özgürlüğünü engellediği ve baskı altında tuttuğu da açıktır.

Çağa ayak uyduramayan Türkiye, dış sorunlarından kurtulamıyor; bölgesel uzlaşmazlıkları keskinleşiyor. Başta komşu ülkeler olmak üzere, dış uyumsuzluklar ve anlaşmazlıklar sayıca çoğalmış ve bir çoğu kronikleşerek, yapısallaşmıştır.

Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği yolundaki projeler hızla hayata geçerken, Türkiye, siyasal rejiminden kaynaklanan sorunları, iç ve dış politikaları nedeniyle, giderek Avrupa bütünleşmesinin dışına düşmektedir.

Devlet, uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmiyor; altına imza attığı **uluslararası anlaşma ve taahhütlerini** içeride uygulamıyor; bu anlaşmalardan doğan haklar, birer **iç hukuk normu** olmasına rağmen, bunun tersi olan uygulamalarında direniyor.

Devlet adım adım saydamlaştırılıp, demokratik denetim altına alınacağı yerde, her geçen gün daha karanlık bir yapıya bürünüyor; halka ve topluma karşı yabancılaşıma giderek derinleşiyor.

Ta, başından beri sürdürülen **resmî** anlayışın engellemelemleri ve kuşatmasıyla, üniter devletin çatışı aslında yaşayanlar, kendi **değerlerini, inançlarını, düşüncelerini, kültürlerini, kimliklerini ve benliklerini** özgürce geliştirememiş; devlet tarafından sürekli belli inanç, dü-

şünce, kültür, kimlik ve benlik kalıbına sokulmaya çalışılmıştır.

Toplumsal dialog ve iletişim sabote edilmiş; toplumsal kanallar tıkanmıştır.

Kadının özgürleşmesi için, onun eşitliği ve toplumla bütünleşmesi için aşılması gereken ciddi engeller var. Kadınlar üzerindeki baskı giderek artıyor; kadın, geleneksel rolüne zorlanıyor; resmi ya da gayri resmi cins ayrımcı uygulamalar artarak sürüyor.

Genç kuşaklara kısılmış, gençlik çatıştırılmış, gençler ve gençlik **yok** sayılarak, ülke yönetilmeye çalışılmıştır.

Demokrasi adını taktıkları, **tek renkli, çok partili** yaşam bile kesintiye uğratılmadan sürdürülemedi, **militarizmin açıkça kökleşmesi** sağlanmıştır.

ve **eşitlikçi** bir düzen kurabilmek için, bugün Türkiye'nin gündeminde duran **şu üç temel sorun**'un acilen çözümü gerekmektedir.

Kürt Sorunu, Demokrasi Sorunu ve Ekonomik Sorun...

Özgürlük, demokrasi ve değişimin yolu ancak bu sorunların çözümünden geçer.

Oysa ki, Türkiye'nin siyasi rejimi ve bugünkü siyaset, **çözüm** üretmiyor.

Devletin has partileri, emrindeki kudretli güçleri, kurumları, sadık işbirlikçileri ve egemenlerin şu andaki iktidarları ve muhalefetleriyle, Türkiye'nin bu sorunlarına çözüm bulamayacağı bellidir. İttihat ve Terraki'den bugüne kadarki tarihsel deneyim de bunun yeterince kanıtıdır.

Türkiye'ye dayatılan siyasi

açamadı.

Nitekim, Türkiye, bugünde aynı sorunları yaşamaktadır.

12 Eylül'ün zorba rejimi eliyle uygulanmak istenen ekonomik tedbirlerin daha koyusu, şimdi 5 NİSAN KARARLARI adı altında, bu günkü Koalisyon Hükümeti marifetiyle uygulanıyor.

İğnç olanı, 24 Ocak Kararlarını **askeri cunta**; 5 Nisan Kararlarını ise, bugün kendilerini **sosyal demokrat** olarak nitelendirenin ortaklığındaki **"sivil hükümet"** uyguluyor.

Demek ki, ülkenin sorunlarını, **cuntalar** ve **24 Ocak Kararları** çözemediği halde, şimdi aynı tür tedbirleri, **güdümlü sivil** eliyle uygulayarak, sonuca gidilmek isteniyor.

Ama, binbir türlü **vaade** rağmen, sonucun fiyasko olacağı şimdiden bellidir. Kitleler büyük bir huzursuzluk içinde kıvrıyor.

Kuşkusuz, saptadığımız bu sorunların ve bu sorunlardan doğan olumsuzlukların çözümü, **siyasetten** beklenir.

Oysa, **bugünkü siyaset**, bu olumsuzluklara **çözüm** bulacağı yerde, daha çok **sorun** ve **kirlilik** üretiyor.

Temiz siyaset, toplumun yakıcı özlemi haline gelmiştir.

Çünkü, ülkeyi yönetsinler diye seçilenler, kitleleri soyuyorlar.

Yetmiş yıldır, ülkedeki değişimi yönetemeyen siyasal yapı, son yıllardaki skandallarla tümüyle çökmüş durumda.

Türkiye'de politika, şu anda, ülkeyi 21. yüzyıla taşıyabilecek **çağdaş güçlerin** ve değişim dinamiklerinin ayak bağı durumundadır.

Gelinen bugünkü noktada, çağdaş demokrasiyi, değişimi istemeyen güçlerin, resmi ideolojinin sadık bekçilerinin topluma reva gördükleri ve ülkeye dayattıkları **tablo** budur. Muhalefetin de durumu ortada.

Çağa ayak uyduramayan Türkiye, dış sorunlarından kurtulamıyor; bölgesel uzlaşmazlıkları keskinleşiyor. Başta komşu ülkeler olmak üzere, dış uyuşmazlıklar ve anlaşmazlıklar sayıca çoğalmış ve bir çoğu kronikleşerek, yapılaşmıştır.

Gelinen bugünkü noktada, **demokratik hukuk devleti, toplumun yakıcı özlemidir.**

Çünkü, devlet topluma karşı **hukukun üstünlüğü** ilkesini işletmiyor. Toplum, anti-demokratik yasalarla, siyasal rejimin dar kısıpları arasına sıkıştırılmıştır. İnsanlar yasalar karşısında eşit değildir.

İşte, Türkiye Cumhuriyeti'nin asgari bilançosu budur.

Türkiye, acil çözümler bekleyen bu ve benzeri daha bir çok sorunla adeta karmaşık bir yumağa dönüşmüştür. Bu karmaşık yumağı çözmek, **düzlüğe, esenliğe** çıkmak; özgürlük, barış, demokrasi içinde kardeşçe yaşayabilmek; **adil, demokratik**

rejim, sorunların üstesinden gelmiyor. Tıkanıklığı aşmak için, her defasında ülkeye daha çok zarar verildi; topluma büyük acılar çektirildi, kan akıtıldı.

Son olarak, 12 Eylül rejimi, süngü gücüne dayanarak uyguladığı **"24 Ocak Kararları"**yla kitleleri acımasızca sömürerek, darboğazları aşmayı ve ekonomiyi düzlüğe çıkarmayı denedi. Demokrasi ve değişim isteklerini bastırmak, Kürt halkının talebini kırmak istedi. Ama bu özgürlük, demokrasi ve değişim karşıtı **diktatörlük** de sorunların altında ezildi.

Devreye giren ANAP ve bugünkü Koalisyon Hükümetleri de tıkanan **siyasal rejimin** önünü

Bu olumsuz tabloyu yaşayan Türkiye bir yandan, dünyadaki ekonomik ve toplumsal değişimin her geçen gün artan hızının etkisini, öte yandan da politik yapısındaki **tutuculuğun** baskısını bir arada yaşıyor.

Bu çelişki, Türkiye'nin gidecek derinleşen açmazıdır.

Bu açmazı yaşayan Türkiye'de, **Kürt** ve **Türk** halklarının boğazları sıkılmış, yaşamları cehennem çevrilmiş durumdadır.

Halklarımız, mevcut düzenden umudunu kesmiştir.

Çünkü Türkiye'de demokrasi yoktur.

Eğer bu ülkede demokrasi olsaydı, elbet sömürü ve ulusal baskı, bu kadar azgınlaşmazdı.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte gelişmesini destekleyen etkenleri aşmış, yeniden yapılanmasını sağlayabilecek **sivil toplum örgütlerinden**, ve de **üretim, bilim ve teknoloji** bakımından kendisini geri bırakan mekanizmaları aşabilecek **yetenekten**, sürekli olarak **yoksun** bırakıldığı için; ülke ve toplum, 12 Eylül rejimine parlamenter bir görünümle süreklilik kazandıran ve bugünkü rejimin güvencesi olan **odakların** ve bunların kulluğunu yapan partilerin tahakkümü altındadır.

Bu tahakkümü, kırmak gerekir.

Oysa, çağdaş bir demokrasi ve değişim için mücadele edebilen tutarlı, kitlelerin geniş desteğini kazanabilen, özgürlük, demokrasi ve değişim programının yolunu açabilecek ve çağın gereklerine yanıt verebilecek, çoğulculuğu ve katılımcılığı sağlayabilecek yasal hiç bir **siyasi parti** yoktur.

Demokrasi güçleri yeterli ölçüde örgütlü değildir.

Bu açılardan, Türkiye siyasal yaşamında ciddi bir boşluk vardır.

Türkiye'nin demokrasiden, değişimden, yenilikten yana in-

sanları, böyle bir boşluğa **razi** değildirler.

Toplumumuz, yeniden yapılanmasını engelleyen ayakbağlarından kurtulmak ve değişmek istiyor.

Çağın ve insanlığın genel gelişmesinin gerisinde kalmama arzusu, kendisini yakıcı bir şekilde ortaya koymuş ve kitleleri sarmış durumda.

Güdümlü yönetimin, korumacı ve otoriter cenderesinden kurtulup, **ileri dünya ile bütünleşmeye** ve **demokrasiyle buluşmaya** yönelen kesimler giderek güçleniyor.

Giderek güçlenen bu eğilimleri, derleyip toparlamak, değişimi yönetmek ve bu alandaki boşluğu doldurmak gerekiyor.

Türkiye'de bunun olanakları vardır ve Türkiye, sorunlarını aşma gücüne sahiptir.

Yeter ki, **yeni bir anlayış** ve **yeni politikalar**'la sahneye çıkılsın!..

Çünkü; değişim ve yeniden yapılanma özleminin; eskimiş, köhnemiş ve iflas etmiş siyasi yapıyı aşarak gerçekleşebileceği düşüncesi, her geçen gün daha fazla güç kazanıyor ve daha çok yaygınlaşarak kitleleri sarıyor.

Değişim ve yeniden yapılanma güçlerinin yandaşları her geçen gün daha çok çoğalıyor ve bu güçlerin toplumsal tabanı genişleyerek daha çok kitleleşiyor.

İnsana yılgınlık, bıkkınlık, umutsuzluk veren bugünkü tablonun yanısıra, özgürlük, demokrasi ve değişim güçlerine **güç, coşku** ve **umut** veren Türkiye'nin dinamikleri de, **örgütlenmeyi** ve **harekete geçmeyi** bekliyor.

Çünkü Türkiye; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlardaki sorunlarını dünyadaki çağdaş gelişmelerin ışığında çözebilecek **dinamik, girişimci, üretken** ve **yaratıcı** nitelikte eğitim görmüş belli bir **nüfusa** sa-

hiptir.

Değişim ve yeniden yapılanmaya ilişkin **plan** ve **programlar** yapabilen ve onları projelendirebilecek olan **kadrolar** da var.

Bunların yanısıra Türkiye, değişimi ve toplumu dönüştürmeyi amaçlayan **yenilikçi fikirleri** etkin bir şekilde savunabilecek aydın, yazar ve çizerlere, çağdaş gelişmeleri ve yeni düşünceleri izleyen ve onların ülke koşullarına uygulanabilmesine ilişkin tezler geliştirebilen akademisyenlere, bu fikirlerin pratik uygulamasının güvencesi olabilecek sivil toplum örgütlerinin etkin faaliyetlerini örgütleyebilecek insanlara sahiptir ve oluşturulacak bu tür örgütlere hayat verebilecek kitle tabanı da mevcuttur.

Diri, canlı ve sorunlarının çözümlü için tartışan ve harekete geçebilen kadınlar, değişim ve yeniden yapılanma programına katkı sunabilecek önemli bir güç olarak algılanmalıdır.

Demokrat ve mücadeleci bir gençliğe sahip olan Türkiye'nin, yeniden yapılanma programının gerçekleştirilmesinde **şansı** büyüktür.

Demokrasiye, insan hakları, temel hak ve özgürlüklere, barışa, toplumsal adalete hizmet edebilecek demokratik ve katılımcı bir piyasa ekonomisinin uygulanabilmesine elverişli bir ekonomik potansiyel, Türkiye'yi çağdaş uygarlığın ileri seviyesine rahatlıkla taşıyabilir.

Dünyadaki demokrasi uygulamalarından etkilenen ve demokrasiyi içtenlikle isteyen çoğunluğa sahip bir dinamik yapı, bu özlemi elbette ki gerçekleştirebilecek kudrettir.

Dürüst, erdemli, derinliği olan ve demokratik bir politikaya olanak sağlayan siyaseti isteyen ve bunun yakıcı özlemi içinde olan **partili, partisiz** çok sayıda politikacıya sahip olan Türkiye, çağdaş uygarlığın nimetlerini ka-

na kana, niçin tatmasın?..

Türkiye, **Batı** ile güçlü ve köklü ilişkiler kurabilecek olanaklara da sahiptir. Türkiye, yüzünü Batı'ya dönmüş ve kendisini, **Avrupa'nın bir parçası** olarak algılayabilen bir durumdadır.

Türkiye, müslüman toplumun en güçlüsüdür. Nüfusunun çoğunluğunun **müslüman** olması, onun için **dezavantaj** değil, tersine **avantaj**'dır.

Çünkü, Türkiye iyi yönetilirse bu olanak, onu bir yandan bölgesinde etkin bir yere getirirken, öte yandan oluşan etkinliği ile **bölgesi** ve **Batı** arasında ilişki kurabilecek **etkin** ve **prestijli** bir **ülke** konumuna getirir.

İşte, bu olanakları değerlendirerek, Türkiye'yi 21. yüzyıla, ileri bir ülke olarak taşımak mümkündür.

Önemli olan; özgürlük, demokrasi ve değişim isteyen kitlelerin istemlerine ve çağın gereklerine yanıt verebilecek tutarlı bir partinin ortaya çıkmasıdır.

Bu nitelikteki bir parti, Türkiye'ye dayatılan ırkçı-şoven, milliyetçi, baskıcı, insan haklarına aykırı, bugünkü çağdışı rejimin, çağdaş bir demokrasiye dönüşebilmesi için, yukarıdan beri açıklamaya çalıştığımız tarihten gelen koşullanmalarla kaynağını resmi ideolojiden ve sömürü düzenine süreklilik kazandırmak isteyen güçlerden alan şu temel engelleri aşma görevini üstlenmelidir:

Kürt Sorunu, Demokrasi Sorunu, ekonomik Sorun

Türkiye'nin çıkış yolu, bu engelleri aşabilecek olan politikalarladır.

B- DEMOKRATİK DEĞİŞİM VE YENİ BİR TÜRKİYE'Yİ YAPILANDIRMAK İÇİN:

1- KÜRT SORUNUNA

BARİŞÇI VE ADİL ÇÖZÜM:

Türkiye'nin temel sorunlarının başta geleni, **Kürt Sorunu**'dur. Bu sorun çözülmeden, **demokrasi** ve **yeniden yapılanma**'nın sağlanması mümkün değil. Zaten, **Kürt Sorunu**'nun, **Demokrasi Sorunu**'nun, **Ekonomik sorun**'un çözümü, birbiriyle bağlantılıdır.

Birbiriyle bağlantılı olan bu **üç** temel sorun, çözüme kavuşturulduğu takdirde, Türkiye, çağdaş dünyanın ileri ve gelişmiş ülkeleri arasında yerini alacaktır.

Çok uluslu ve çok kültürlü Osmanlı İmparatorluğu'nun çöken ve dağılan yapısı üzerinde ve bugünkü Misak-ı Milli sınırları içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yapısı, doğal olarak **çok uluslu, çok kültürlü, çok dilli** ve **çok mezhepli** olmuştur. Ama, buna rağmen **tek ulus** yaratılmak istenmiştir.

Tek ulus anlayışı ile, Kürt halkı başta olmak üzere; **Laz, Çerkes, Arap, Ermeni, Boşnak, Gürcü**, ve de azınlıkların tümünü varlığı **inkar** edilmiş ve **hakları** tanınmamıştır.

Bunun için de; **"Ne Mutlu Türküm Diyene"** sloganıyla **resmi** ve **milliyetçi** ideoloji geliştirilmiştir.

İşte, bugün Türkiye'nin **birinci derecede sorunu** haline gelmiş bulunan **Kürt Sorunu**, bu anlayış ve politikalar nedeniyle oluşmuştur.

Kürt Sorunu'nun çözüm-süzlüğüne neden olan **devlet politikaları**'nın ve **resmi ideoloji**'nin temel iddiası; Türkiye'de farklı **dil** ve **kültür** gruplarının bulunmadığı, herkesin **Türk** olduğudur.

Bu resmi tez ve **tek ulus milliyetçiliği** nedeniyle, bir yandan Kürt halkının, diğer yandan da azınlık kültürlerinin, çoğunluk kültürü içinde eritilmesi amaçlanmış ve amansız bir assimilas-

yon çarkı işletilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 70 yıldan beridir Türk halkına herhangi bir şey vermediği, ülkeyi kalkındırıp çağdaştırmadığı gibi; tarihten gelen kişiliği ve belirgin kimliği ile Kürt halkı da, Cumhuriyetten bu yana bu devletin çatısı altında **mutlu** olmamış, güngörmemiştir.

Kürtler, ülkelerinde zorlu günler yaşamış, insan haklarının her türlü ihlalleriyle en ağır tahribatlara uğramışlardır. Onlar sürgünler, kıyımlar yaşamış, aşağılanmış, ulusal onuru sürekli saldırıya uğramış, **talihsiz** ve **mazlum** bir halktır.

Tarihin her döneminde olduğu gibi, bugün de **yok** edilmeye, ortadan kaldırılmaya karşı direnebilmeyi ve burada yaşamayı başarabilmiş olan Kürtler, kendi vatanlarında, vatandaş olamadıkları için, bu ülkede hep **ikinci sınıf** vatandaşlar olarak tasnif edilmişler ve sürekli potansiyel suçlu olarak görülmüşlerdir. Devlet terörü, bölgedeki halka yaşamı zehir etmiş durumda. Oradaki insanların başına adeta **zulüm** yağıyor.

Bugünkü Anayasa bile Kürt bölgesine uygulanmıyor. Olağanüstü dayatmalar, olağanüstü yönetimler, Kürt halkının sanki değişmez kaderi olmuştur. Bölgeyi yönetenler, keyfi tutum içindedirler; hiç bir **yasa** hiç bir **kurral** tanımıyorlar. Hak-hukuk gibi yüce değerler ise insanlarımız için hayal olmuştur. Hukuk dışı bu uygulamalar, kalıcı bir devlet politikası haline gelmiştir.

Anadilleri yasaklanan, kendi diliyle okuyup yazması, sanatı, kültürü suç sayılan, tarihi inkar edilen Kürtler için, **assimilasyon çarkı** acımasızca işletiliyor.

Türkiye'de yaşayan Kürt halkının varlığını **inkar** eden, 15 milyonluk bir halkı **yok** saymak için uyduruk **tezlere** dayanan ve artık iflas etmiş olan bir **resmi**

ideolojiyi, zorla dayatan devlet politikası, **demokrasiye** geçit vermiyor.

Kürt halkına yönelik baskı ve şiddet uygulamalarıyla Kürtleri, **Kürtlülük** suçlayan, fakat herkesi **Türk** sayan çarpık ve çelişik **tek-ulus** anlayışı, zora dayalı asimilasyoncu ulusal-birlik politikası, ırkçılığın, **şoven milliyetçiliğin** ve **bölücü uygulamaların** gerekçesi olarak, demokrasi yaşamının ve değişimin önündeki diğer büyük bir engeldir.

Çünkü; **devletin** ve bugüne kadar sürdürülen **siyasetin**, Kürt halkının **varlığını** ve **haklarını** tanımayan yaklaşımı, kendisi açısından **başarılı** olmadığı gibi, ülkeye ve topluma da **zarar** vermektedir.

Devletin yanlış politikaları, **asker-sivil** bürokrasinin dayatmaları yüzünden **Kürt Sorunu** oluşmuş ve bu sorun, ülkenin ve toplumun bütün hayatını etkileyen bir **boyut** kazanmıştır.

İnsan haklarının, temel hak ve özgürlüklerin, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkı ile birlikte, Halkların Hakları'na ilişkin son kuşak hakların öne çıktığı 21. yüzyılın eşliğinde, Birleşmiş Milletler Antlaşması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, AGİK süreci ve PARİS ŞARTI karşısında, **Kürt varlığını** inkar ve Kürt kimliğini eritmeye yönelik yaklaşımın başarılı olmasını beklemek hayalciliktir.

Örneğin; daha dün, **Birleşmiş Milletler Viyana Dünya İnsan Hakları Konferansı**'nda, bu **haklara** ilişkin olarak, yalnız **tavsiye** ya da **kınama** kararları almakta yetinilmemiş; bu hakları **tanımayan** ve **kullandırmayan** **ülkeler** için, **yaptırımında bulunma kararı** almıştır.

Bu bakımdan, **Viyana Deklerasyonu** önemli bir belgedir.

Öte yandan, Sanfransisko Sözleşmesi; **Yönetme Hakkı**'nı, **İnsan Hakkı** olarak tanımlar.

Besbelli ki, bu **hak**, insanlar

tarafından **doğrudan doğruya** kullanılmadığı takdirde, **seçkinler**, insanlar adına, **toplumu yönetmeye** kalkışır.

Elbet, bu da, **demokrasiyi** ortadan kaldırır; **baskıcı**, **zorba**, rejimlere yolaçar.

Eğer, demokrasiyi istiyorsak, öncelikle, insanların **Yönetme Hakkı**'nı bizzat kendi elleriyle kullanabilmelerine olanak veren **çoğulcu** ve **katılımcı** rejimleri oluşturmak gerekir.

Çünkü, **Sanfransisko Sözleşmesi**'nde vurgulanan **Yönetme Hakkı**, bugün tüm dünyaca kabul edilen **İnsan Hakları**'nın, son kuşak haklarından biri olan, **Halkların Hakkı** olarak kabul edilmekte ve de çoğulcu ve katılımcı demokrasi için **şart** sayılmaktadır.

Bu nedenle de, Türkiye'de, bu hakların **tanınması** ve **kullanılması**, çağdaş Türkiye demokrasisi için, **olmazsa olmaz koşul** haline gelmiştir.

Çünkü, Türkiye, **birden fazla halkı ve azınlıkları** barındırıyor.

Bu bağlamda, Türkiye'de Kürt halkına ve azınlıklara, **Kendilerini Yönetme Hakkı** tanınmalıdır.

Bu hakkın tanınması ile, **Türkiye'nin bölünmesini düşünmek** yanlıştır. Tam tersine, bu hak, Türkiye'de **gönüllü birliği** ve **eşitliği** sağlar.

Kürt halkının refah, barış ve özgürlük özlemini, bölücülük olarak algılamak yanlıştır.

Kürtler bu özlemlerini, Türkiye'yi bölerek değil, tam tersine **birlik** ve **beraberlik** içinde, Türk halkıyla **birarada** ve **yanyana** yaşamayı seçerek gerçekleştirebilirler.

Bunun yolu da, barışçı demokratik çözümden geçer.

Eşitlikçi ve adil bir çözümlü, **şiddete** başvurmadan sağlamak gerekir.

Bu nedenle, özgür bir tartışma ortamının açılmasına,

Kürt halkının politik güçlerinin serbestçe örgütlenmesine ve sorunun diyalog yoluyla çözümünü engelleyen etkenlerin ve engellemelerin ortadan kaldırılmasına acilen ihtiyaç var.

Sorunun tarafları, sorumluluk duymalı; **hükümet ve devlet temsilcileriyle**, Kürtlerin temsilcileri arasında çeşitli biçimler altında diyalog kurulması sağlanarak, sorunun çözümüne katkıda bulunulması gerekmektedir.

Kürt Sorunu'nu, bir **terör** sorunu olarak algılamak yanlıştır. Bu sorunun çözümü için **şiddet** kesinlikle dışlanmalıdır.

Bunun sağlanabilmesi için de, **askeri yöntemlerden** vazgeçilmeli, sorunun **siyasal çözümünü** için çaba gösterilmelidir.

Artık, Kürt Sorunu'nun çözümü için bekleyecek zaman yoktur. İnsan haklarına dayalı demokratik çözüm yollarını tıkayan kanalların açılması gerekir.

Bunun sağlanabilmesi için de, değişimin önündeki engellerin temizlenmesi gerekir. Bu, her iki halkın da çıkarına olan bir şeydir.

Bu nedenle de; Türkiye'deki ekonomik kaosun aşılması, halkın refah ve güven içinde yaşayabilmesi, çağdışı dayanakları olan baskı ve şiddetin, ırkçı-şoven milliyetçi politikaların son bulması gerekir.

Demokratikleşme yolunun açılabilmesi için öncelikle, **Kürt halkının varlığı tanınmalı** ve Türk halkı ile Kürt halkının **eşit haklı, adil, özgürce oluşan gönüllü birliği, barışçı, demokratik çözüm yolu** olarak algılanmalıdır.

Laz, Çerkes, Arap, Ermeni, Gürcü vb. azınlıkların tüm hakları tanınmalıdır.

Bu anlayış da Türkiye'de kurulması istenen bir çağdaş demokrasinin ve demokratik devletin temeli yapılmalıdır.

(SÜRECEK)

Yarın geç olabilir

Her şeyden önce şu gerçeğin altını çizmemiz gerekiyor: PDK-YNK çatışması, katıksız bir kardeş kavgasıdır. Özgür Kürdistan'ın içinde bulunduğu koşullarda, bu çatışmanın mantıklı hiç bir açıklaması yoktur ve olamazda. Örneğin, bu çatışma, halkın yaşam düzeyini yükseltmek uğruna mıdır? Yoksa çekilmez hale gelen pahalılığı ortadan kaldırmak için midir? Yoksa, bugüne kadar övündüğümüz, "Ortadoğu'ya örnek olacaktır" dediğimiz demokrasi sürecinin derinleştirilmesi için midir? Hayır. Bu ve benzeri nedenlerin hiçbiri değildir. Eğer değilse ve partiler iş olsun diye çatışmışlarsa, bu anlamsız kardeş kavgasının nedenleri nelerdir?

H. BENGİN

Ve nihayet korktuğumuz başımıza geldi. Kaladize'de, "Arazi anlaşmazlığı" nedeniyle başlayan YNK-PDK çatışması, kısa bir sürede tüm Kürdistan'a yayıldı. Özgür Kürdistan'da bulunan, tüm parçalardan örgüt temsilcilerinin, Irak muhalefeti, Kürdistan Cephesi'nde yer alan diğer partiler ve yurtsever kişilerin, çatışmaların durdurulması için yürüttükleri çabalar, YNK ve PDK liderlikleri nezdinde olumlu tepkiler almasına rağmen, başarılı olamadı.

Her şeyden önce şu gerçeğin altını çizmemiz gerekiyor: PDK-YNK çatışması, katıksız bir kardeş kavgasıdır. Özgür Kürdistan'ın içinde bulunduğu koşullarda, bu çatışmanın mantıklı hiç bir açıklaması yoktur ve olamazda. Örneğin bu çatışma, halkın yaşam düzeyini yükseltmek uğruna mıdır? Yoksa, çekilmez hale gelen pahalılığı ortadan kaldırmak için midir? Yoksa, bu güne kadar övündüğümüz, "Ortadoğu'ya örnek olacaktır" dediğimiz demokrasi sürecinin derinleştirilmesi için midir? Hayır. Bu ve benzeri nedenlerin hiçbiri değildir. Eğer değilse ve partiler iş olsun diye çatışmışlarsa, bu anlamsız kardeş kavgasının nedenleri nelerdir?

Kuşkusuz, taraflardan her birinin, çatışmaları başlatan Kaladize olayına ilişkin, kendisini haklı gösterecek nedenleri olabilir. Ama Kaladize olayı bir bahanedir. Yanmaya hazır bozkırı tutuşturan bir kıvılcımdır.

YNK, PDK ve öteki siyasi güçlerin, sürekli olarak altını çizdikleri bir belirleme var. Taraflar çok doğru olarak şöyle diyorlar: " YNK ve PDK arasındaki problemlerden hiçbiri, demokrasi sürecimizden, kazanımlarımızdan, ülkenin ve halkın çıkarlarından daha büyük değildir ve olamaz." Özgür Kürdistan'daki gelişmeleri izleyenler, hassas durumu yakından bilenler, var olan özgür ve demokratik ortamın devam etmesinin, yurtsever güçlerin dayanışmasına, özellikle de YNK ve PDK arasındaki işbirliğine, bu partilerin deyimiyle, "kardeşliğine ve uyumuna" bağlı olduğunu gözlemliyorlardı. Diğer parçalardaki yurtsever güçler bu gözlemlerini, bu gerçeği bilen iki partinin liderlerine iletiyorlar ve işbirliğinin devam ettirilmesini istiyorlardı.

Bunların bilinmesine, "Hiç bir sorunun, kazanımlardan, demokrasi sürecinden daha büyük olmadığı"nın defalarca dile getirilmesine rağmen, Kaladize olayları, kısa bir sürede tüm bölgelere yayılıyorsa, bunun da bazı nedenleri vardır.

Her şeyden önce YNK ve PDK arasında tam bir güven oluşturulamadı. Ortada şöyle bir gerçek var: YNK' yi oluşturan kadrolardan bir kısmının, 60'lı yıllarda, PDK ile olan çekişmelerini ve hatta çatışmalarını bir kenara bırakalım. YNK'nin kuruluşunun üstünden 19 yıl geçti. Ama ne yazık ki, bu 19 yılın en azından 10 yılı, iki parti arasındaki çekişmelerle, kanlı çatışmalarla doludur. 1986 yılında başlayan yumuşama; 1988 yılında kurulan Kürdistan Cephesi; daha sonraki süreçte yapılan ortak çalışmalar; ayaklanma dönemindeki ilişkiler ve sonrasındaki hükümet ortaklığı; iki örgüt politbürolarının düzenli ve sürekli toplantıları ve bu toplantılarda alınan kararlar; Ortak önderliğin

durumun ortadan kaldırılması için, gerekli duyarlılığı ve yeterli çabayı göstermiyorlardı.

Hemen belirtelim ki, siyasi partilerin propaganda yapmaları, bu propaganda esnasında renkler de dahil uygun materyaller kullanmaları doğaldır. Ama lider kadrolar, halkın psikolojik durumunu, 30 yıllık BAAS iktidarının halkın kültür ve benliğinde yarattığı tahribatları biliyorlardı. Lider kadrolar, özgür Kürdistan'daki hassas dengeyi ve ortamı gözönünde bulundurarak, propagandanın dozunu, biçim ve yöntemini düzenlemeliydiler. Aşırılıklara anında ve yerinde müdahaleci olmalıydılar.

Yine, YNK, PDK ve öteki örgütler, BAAS iktidarından, sade-

gulamalar yaşandı. Kürdistan'ı terketmeyen eski Cahşlar'ın, rejimin Kürdistan'daki öteki uzantılarının, "kitleleşme" adına ve oy endişesiyle, örgütsel yapı içine alınmaları, bazı yerlerde sorunlu düzeye getirilmeleri yanlıştı. Sözkonusu kesimlerin, değişik partilerin bayrakları altında, çıkarlarını koruma ve hatta parti kimliklerini kullanarak eski konularını sürdürme çabalarına, YNK ve PDK'nin gerekli duyarlılığı göstermemesi önemli bir eksiklikti. Kürdistan'daki sürece ters olan bu tür uygulamalar, genelde halk arasında, özelde ise YNK ve PDK arasında gerginlik yaratıyordu.

Irak Kürdistanı'nda aşiretçilik ve feodal yapı güçlüdür. Ulusal hareketin, aşiretleri ve toprak sahiplerini, ulusal saflara kazandırmak veya beylik deyimiyle "en azından tarafsızlaştırmak" için, uyguladığı taktikler yerinde ve sürece uygundur. Özgür Kürdistan'ın ekonomik durumu, toplumun doğal gelişim süreci, aşiretleri ve feodal yapıyı parçalayıp, yerine daha ileri ve modern ilişkilerin geçmesine elvermiyor. Ve sözkonusu ilişkiler, siyasi tavırlar ve kararlarla da ortadan kalkmıyor. Daha önce dediğimiz gibi, Bağdat rejiminden arta kalan toprak sorununun çözümü için, belirli bir süreye ihtiyaç vardır. Tüm bunlar gerçektir. Ama ortada bir başka gerçek daha var: Özgürlük ve demokrasiye ihtiyacı olan, özgürlüğün ve demokrasinin gerçek yaratıcısı ve savunucusu emekçi halk da, toprak ve iyi bir yaşam istiyor. Ulusal hareket, Kürdistan hükümeti ve hükümeti oluşturan PDK ve YNK, bu durumu gözönünde bulundurup, emekçi halkın çıkarlarını koruyan, ama aynı zamanda düşmanla her zaman işbirliğine müsait olan aşiretçi ve feodal güçlere itici olmayan bir politika tutturmalı ve kararlıca hayata geçirmeliydi. Ama ne yazık ki bu

Lider kadrolar, halkın psikolojik durumunu, 30 yıllık BAAS iktidarının halkın kültür ve benliğinde yarattığı tahribatları biliyorlardı. Lider kadrolar, özgür Kürdistan'daki hassas dengeyi ve ortamı gözönünde bulundurarak, propagandanın dozunu, biçim ve yöntemini düzenlemeliydiler. Aşırılıklara anında ve yerinde müdahaleci olmalıydılar.

oluşturulması, iki örgüt arasında tam güvenin yerleşmesine yol açmadı. Tepede yürütülen bu olumlu çabalar, maalesef tabana, halk yığınlarına gerektiği gibi yansıtılmadı. Çatışmaların başlamasından kısa bir süre önce tabanda görülen şey, kör bir renk savaşıydı. Halk saflarında birlik ve beraberliğe hizmet etmesi gereken düşüncelerde, kır gezilerinde, Newroz ve öteki kutlamalarda ve hatta giyim ve kuşamda, bu savaş yaşanıyor. Bazı fanatik çevrelerde, sarı veya yeşil renge bir tepki gözlenebiliyordu. Maalesef iki büyük partinin yöneticileri, bu olumsuz

ce yakılıp yıkılmış bir ülke, işlenmeyen bir idari çark ve bozuk bir ekonomik yapı devralmadıklarını biliyorlardı. Yurtsever güçler, tüm bunlarla birlikte, BAAS rejiminin bilinçlice yarattığı aşiret çatışmalarını, aile çelişkilerini, kan davalarını ve çözülmemiş aksine daha karmaşık hale getirilmiş toprak ve taşınmaz mal varlıkları sorununu, halkı ihanece, talan ve soyguna, bedava yaşamaya teşvik eden bir kültür mirasını devralmışlardı.

Kürdistan Cephesi'nin, ayaklanma döneminde af çıkartması yerinde ve doğru bir taktikti. Ama sonrasında yanlış bazı uy-

başarılmadığı gibi, bu kesimlere prim veren uygulamalara da sık sık rastlandı. Sayın Mesut Barzani ve sayın Celal Talabani'nin, filan aşiret reisiyle yaptıkları görüşmeler veya falan ağayı kabul etmeleri, her iki partinin yayın organları ve televizyonları kanalıyla halka yansıtıldı.

Mam Celal ve Mesut Barzani gibi liderlerin, toplumun bu kesimleri ile de görüşmeleri doğaldır. Doğal olmayan, bu görüşmelere, bu kesimlerin emekçi yığınlarla olan çatışmalarını ortadan kaldıracak ve aşiretler arasındaki ayrılıkları giderecek adımların atılmamasıdır, ki, bu durumda da yapılan görüşmeler, bu kesimler için prim anlamına gelmektedir.

Geçmişte, aşiretlerden biri, bir başka aşiretle olan sorununu kendi lehine çözmek için, ya devlete ya da ulusal harekete yaslanıyordu. Sorunu olan iki aşiretten birinin devrim saflarında, ötekini ise devletin yanında yer alması sık sık yaşanmıştı. Ulusal harekette birden fazla örgütlenmenin ortaya çıkmasından sonra, buna, bir de rakip aşiretlerden birinin, bir örgütün, ötekini ise bir başka örgütün saflarına katılması eklendi. YNK ve PDK, bu katılımlardaki niyeti fark etmişlerdir. Ama ne yazık ki, "kitleleşme" ve daha fazla oy için, gerekli titizliği göstermemişlerdir. Aşiretler herhangi bir partinin saflarına katılmakla kalmamışlar. O partinin yerel birimlerinde söz ve nüfuz sahibi olmuşlardır. Liderliklerin tüm iyi çabalarına rağmen, aşiretler arasındaki çekişmeler, kendini, YNK-PDK çekişmesi biçiminde dışa vurmuştur. Bunun en son ve acı örneği, son çatışmalarda yaşanmıştır.

YNK ve PDK politbüroları, aralarında çatışmaların hemen durdurulmasını da içeren sekiz maddelik bir anlaşma metni im-

zaladılar ve radyo, televizyon, gazete ve öteki araçlarla kamuoyuna ve tabanlarına duyurdular. Ama çatışmalar durmadı. Bunda, karşılıklı güvensizlik ve benzeri nedenlerin yanı sıra, yerel birimlerde etkin olan bu kesimlerin de rolü vardı.

Kürdistan hükümeti ve Parlamentosu'nda yaşanan olumsuzluklar ve çalışmaların tıkanması da, YNK- PDK gerginliğine yol açan faktörlerden biridir. "Yarı yarıya ilkesi"nin neden olduğuna atalet, hükümetin karar alamaması ve aldığı kararları hayata geçirememesi, hükümet ve bakanlıklar gibi davranmadan ziyade, PDK'lı ve YNK'lı olarak hareket etmek vb.leri, durumu daha da karmaşıktırıyor, gerginliği artırıyordu. Parlamento-

şılıklı güvenin olmamasıydı.)

Örgütler arasındaki sorunları, barışçıl yöntemler ve görüşmeler yoluyla çözülmesini öneren ve hatta bunu karar haline getiren YNK ve PDK, bu konuda da gerekli duyarlılığı göstermemişler, kendileri de silaha başvurmuşlardır. PDK- HSK ve YNK- İslami Hareket çatışmaları buna örneklerdir. Ama olay bununla da sınırlı kalmamıştır. Her iki partide de var olan bazı dar görüşlü kişiler, karşı tarafın bir başka örgütle çatışmasının kendi parti çıkarlarına olduğunu düşünmüşlerdir. Oysa hiç de öyle olmadığı acı deneylerle açığa çıkmıştır. Hem de bir kaç kez... Çünkü, Kürdistan' da varolan hassas dengede, YNK ve PDK'nın bir başka örgütle çatış-

Özgürlük ve demokrasiye ihtiyacı olan, özgürlüğün ve demokrasinin gerçek yaratıcısı ve savunucusu emekçi halk da, toprak ve iyi bir yaşam istiyor. Ulusal hareket, Kürdistan hükümeti ve hükümeti oluşturan PDK ve YNK, bu durumu gözönünde bulundurup, emekçi halkın çıkarlarını koruyan, ama aynı zamanda düşmanla her zaman işbirliğine müsait olan aşiretçi ve feodal güçlere itici olmayan bir politika tutturmalı ve kararlıca hayata geçirmeliydi. Ama ne yazık ki bu başarılmadığı gibi, bu kesimlere prim veren uygulamalara da sık sık rastlandı.

dan çıkartılan" Silah Bulundurma Yasası" gibi önemli yasalar uygulanamıyordu. Çünkü, herkesten önce uyması gereken PDK ve YNK, karara uymak bir yana, silahlı güçlerini artırıyordu. Ordunun güçlenmesi için gerekli çaba gösterilmezken, imkansızlıklar nedeniyle ordudan ayrılmalara yaşanırken, YNK ve PDK "Liveyê Taybet"e peşmerge yazıyorlardı. (Bunun nedeni de başta da belirttiğimiz gibi, kar-

ması, hemen hükümet çalışmalarının önünü tıkıyor ve YNK-PDK gerginliğine yolaçıyor. Ulusal harekette yer alan örgütlerden birinin zararı ötekilerin çıkarına değildir. Aksine, bir bütün olarak ulusal hareketin zararına. YNK ve PDK liderlerinin, sık sık dile getirdikleri bu gerçeğe uygun davrandıklarını söylemek mümkün değildir.

Nedenleri daha da uzatmak mümkün. Ama bu kadarı bile,

gerginliğin ne derecede olduğunu ve patlamaya hazır bir barut fıçısı haline geldiğini göstermeye yetiyor. Sonuçları itibarıyla, bu çatışma, Özgür Kürdistan' da, demokrasi ve insan hakları temelinde gelişen sürecin büyük yaralar almasına neden olmuştur. Onlarca yıllık mücadelenin ürünü olan, yüzbinlerce insanın canı ve kanı pahasına kazanılan mevzilerin tamamıyla yitirilmesi tehlikesi büyüktür. PDK ve YNK arasındaki çatlaklar daha genişlemiş, kapanmaya yüz tutan yaralar yeniden kanamaya başlamıştır.

Hiç kuşku yok. Sadece Irak değil, Özgür Kürdistan'ın öteki düşmanları da bu ortamdan yararlanmak ve meydana gelen çatlaklıklardan sızmak isteye-

Ve Kürdistan Cephesi ise işlemez halde. Böylesi olumsuz koşullarda, Kürt ulusal hareketi her şeyini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kürdistan'ın öteki parçalarında yürütülen ulusal hareket de, çatışmalardan olumsuz biçimde etkilenecektir. Nasıl ki başarılarından olumlu biçimde etkileniyorsa.

Olayın ulusal boyutu kısaca böyle. Uluslararası boyutu ise daha korkunçtur. Çünkü, Özgür Kürdistan' daki süreç, irademiz dışında, dış faktörler tarafından belirleniyor. Çekiç Güç'ün, Kürtleri Saddam'ın saldırılarına karşı koruması ve uluslararası kuruluşların insani yardımları tehlikeye girmiştir. Güney Kürdistan'ın uluslararası prestijine, anlamsız

yor. Silahlı mücadelenin gerektirdiği biçimde şekillenen kadroların, sorunların çözümünde, sağduyu ve uzlaşmadan, sabır ve fedakarlıktan ziyade, kolay yolu tercih ettikleri, yani silaha başvurdukları da ayrı bir gerçektir ve son gelişmelerle bir kez daha doğrulanmıştır.

Çatışmaları sona erdirmek, başlatmaktan bin kat daha zordur. Çatışmaları başlatmayan ve engellemek için çaba sarfeden YNK ve PDK liderleri, bu zor görevi başarmalıdır. Çatışmanın nedenleri araştırılmalı, aynı olayların bir daha yaşanmaması için gerekli dersler çıkartılmalıdır. Kürdistan tarihine kara bir sayfa olarak yer alacak olan son çatışmaların verdiği zararları telafi etmek, çok uzun yılları ala-

Gün, kimin haklı, kimin haksız olduğunu tespit günü değildir. Gün savaşın tüm bölgelerde ve hemen sona erdirilmesi, peşmergelerin eski yerlerine gönderilmesi günüdür. Bu görev de, en başta YNK ve PDK' ya düşmektedir. İki örgüt de, tarihsel sorumluluğunun bilincinde olarak, gerekli adımları hemen atmalıdırlar.

Yoksa, yarın geç olabilir!

ceklerdir.

Kardeş kavgasının siyasi ve ekonomik zorluklarını, ağır yaşam koşullarıyla yüzyüze olan emekçi halk yığınları çekecektir. Halk yığınları daha şimdiden umutsuzluğa düşmüş, geleceğinden daha kuşkulu bir hale gelmiştir.

Ama henüz her şey yitirilmiş değildir. Eğer çatışmalar hemen durdurulmazsa, süreç, "biz haklıyız, siz haksınız" gibi tartışmalarla geçirilir ve gerekli adımlar atılmazsa, YNK ve PDK tüm halkı kaybedebilirler. Bu iki örgüt dışında yeterince halk içinde örgütlü olan ve halka, karşı karşıya bulunduğu badireyi anlatabilecek üçüncü bir örgüt de yok.

kardeş kavgası gölgesi düşmüştür.

Güney Kürdistan liderleri, sık sık "Somali, Afganistan, vb." gibi olmadıklarını, ülkede demokrasi inşa ettiklerini söylüyorlardı ve bundan övünç duyuyorlardı. Ama son gelişmeler, durumun, onların çizdiği pembe tabloya uymadığını ortaya koydu. Halkın, demokrasiyi kurup, savunabilecek olgunluğa erişmediği, siyasi partilerin, demokrasi ruhunu içlerine sindiremedikleri açığa çıktı. Demokrasi sağduyunun ve toleransın egemen olduğu bir sistemdir de aynı zamanda. Oysa, silahlı mücadele, getirdiği olumlu şeylerin yanısıra sağduyuyu köreltiyor, toleransın yerine tahammülsüzlüğü geçiri-

caktır. Diğer parçalardaki Kürt örgütleri, Irak yurtsever güçleri, YNK ve PDK liderliklerine, çatışmaların durdurulmasında ve yaraların sarılmasında yardımcı olmalıdırlar.

Gün, kimin haklı, kimin haksız olduğunu tespit günü değildir. Gün savaşın tüm bölgelerde ve hemen sona erdirilmesi, peşmergelerin eski yerlerine gönderilmesi günüdür. Bu görev de, en başta YNK ve PDK' ya düşmektedir. İki örgüt de, tarihsel sorumluluğunun bilincinde olarak, gerekli adımları hemen atmalıdırlar.

Yoksa, yarın geç olabilir!

Cem Dergisi, Newroz ve Alevilik üzerine

Munzur ÇEM

Hız. Ali'nin doğum günü üzerine hurafeler:

Geçenlerde kitapçıya uğradığımda, Cem dergisinin 35. sayısının kapağında, **'Hz. Ali'nin doğumu nevrüz'** cümlesi gözümde ilişti ve hemen aldım. Ne var ki önceden tahmin ettiğim gibi, yazı herhangi bir somut bilgi ya da belgeye dayanmıyor, bir safsatadan ibaret.

Ama konunun yazarı Mehmet Yaman'ın safsataları bununla sınırlı değil. O, Hz. Ali'nin doğumu üzerine öylesine hurafelere baş vuruyor ki, sonuçta ortaya gerçek anlamda bir komedi, komedinin de ötesinde acınacak bir durum çıkıyor. Bakın bilimsellik, ilerililik, demokratlık vs. iddiasındaki bir derginin, yine aynı iddialara sahip yazarı ne inciler döktürüyor:

"Hz. Ali'nin annesi Fatma, ilkbahar mevsiminde Kabeyi tavaf ediyordu, ansızın sancısı tuttu.. Ve, Kabe içinde Ali'yi doğurdu. Ali'nin alnında nuru göründü. Fatma, Ali'yi evine götürdü, eşi Ebu Talib, yeni doğmuş çocuğunun yüzünü görmek diledi. Yüzünü açarken Ali, Ebu Talib'in elini, engelledi. Annesi emzirmek istediğinde, onun yüz-

zünü de tırnağı ile çizdi. Hayret ettiler."

"...O esnada Fahr-i Alem Muhammed Mustafa (a.s.) içeri girdi... Sonra çocuğun beşiğine doğru yaklaştı ve yüzüne doğru eğilmek isteyince, Fatma: (Ya Muhammed! Bu çocuk sanki arslan hasletli ve gazanfer savletlidir, sizi rahatsız etmesin.) dedi. Hz. Peygamber cevap verdi: (Merak etmeyin, Ali bana nasıl davranacağını bilir) buyurup, çocuğa yöneldi. Ali uykuya daldığı halde, Muhammed'in elbiselerinin kokusunu alınca, gözlerini açıp yanağının nuruna baktı. Peygamber Aleyhüsselem muciz-beyan olan dilini çocuğun gül gibi olan ağzına koydu. Sonra bir leğen istedi, Ali'yi yıkadı. Sağ tarafını yıkayınca sol tarafına dönüyordu.."

Hz. Ali'nin yaşam öyküsünü, onun düşüncelerini ve yaptıklarını tartışmanın yeri bu yazı değil elbet, Ama şu kadarını belirteyim ki, Ali, müslümanlığın yayılmasında önemli roller oynamış, savaşçı yetenekleri güçlü olan biriydi. Yine her düşünce akımı gibi, islamiyetin de ortaya çıktığı dönemde gelişip güçlenmek istemesini, etki alanını genişletmeye çalışmasını kendi yönünden doğal karşılamak gerekir. Ya, peki islam fetihçiliğini; yani başka ülkeleri zaptederek kentleri, köyleri yakıp yıkmayı, insan-

ları kılıçtan geçirmeyi, onları köleleştirmeyi, zenginliklerini ganimet diye yağmalamayı savunmak mümkün mü? İslamiyetin yayılma dönemindeki korkunç Arap zulmünü kim inkar edebilir, ya da savunabilir?

O halde, öteki islam yöneticileri ya da kumandanları gibi, Hz. Ali ve onun kılıcı üzerine methiyeler düzerken de, o kılıcın gerçekten neler yaptığını, yoksul halklara neye mal olduğunu iyi düşünmek ve ona göre konuşmak gerekir. Başka bir ifadeyle, her insan gibi Ali'nin yaptıkları da olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte değerlendirmeye tabi tutulmalı. Yoksa siz böyle davranmayıp bir yerdaki zulme ve baskıya sahip çıktınız, ya da onu savundunuz mu, başkaları da öteki türden zulüm ve baskıları meşru göstermeye kalkıştılar. Üstelik o zulüm, bizzat size de yöneliyor olabilir.

Tüm bunlara ek olarak Hz. Ali'nin doğum tarihinin 598 yılı tahmin edildiğini(ki Cem dergisi yazarı bunu 599 olarak alıyor), bu tarihin ise Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilan etmesinden önceye rastladığını belirtelim. Dolayısıyla da Hz. Muhammedin, Mehmet Yaman'ın söylediği tarzda peygamber olarak yeni doğan Ali'yi ziyaret etmesi, onu yıkaması vs. maddeten mümkün değil.

Newroz, Hz. Ali'nin doğum günü mü? Yoksa başka bir şey mi?

Ancak Mehmet Yaman yine Newroz'u da bu tür hurafelerle süslediği, Ali'nin doğum gününe bağlamakla yetinmiyor. Bay Yaman'ın varmak istediği noktayı, daha iyi görebilmek için konuyla ilgili yazdıklarından bir bölümü buraya aktarmakta yarar var:

"Nevruz, her yılın 21 Mart günü kutlanır. Alevilerin büyük bayramıdır. Bu günü şekerler, şerbetler ve çiçeklerle kutlarlar, Hz.Ali'nin doğumuna ait nefesler okurlar, sema ederler. Bugüne verilen önemin bir çok sebepleri vardır.

1) Hz. Ali Murteza'nın doğduğu gün olması.

2) Hz.Ali ve Fatma'nın izdivacı bugüne rastlaması(ne büyük tesadüf değil mi? Ali'nin doğum günü ile evlendiği gün aynı tarihe, ama aynı zamana 21 Mart'a rastlıyor!!M.Ç.)

3) Eski Türklerin(iyiki de yeni Türklerin dememiş M.Ç.), kışın sığındıkları yerlerden obaya çıktıkları ve yeni hayata kavuştukları için sevindikleri, oynadıkları gün olması."

Görüldüğü gibi bay Yaman'ın derdi başka. O'nun asıl derdi **"Newroz eski bir Türk bayramıdır"** masalını, birazda Alevilik cilasıyla cilalılarak piyasaya sürmek ve böylece Kürt halkıyla bağlantısını koparmaya çalışmaktır. Daha doğrusu Türk-İslam sentezinin, Türk-Alevicesi yaratılıyor.

Yeri gelmişken şunu belirteyim. Kendim Dersimli Alevi Kürt bir ailedenim. Dersim, Bingöl ve Erzincan yöresini bu yönlerden iyi bildiğim kanısındayım. Bundan bir ay öncesine kadar da Newrozla Ali'nin doğum günü arasında bir bağ olduğunu hiç duymamıştım. Çocukluğumuzda, havalar ısınmaya başladığı

bahar günlerinde insanlar soğukların gidişini, sıcak günlerin ve bolluğun gelişini kutlamak için dere kenarlarına gider, eğlenirlerdi. O da her yerde değil, bazı yörelerde. Yine aynı mevsimde bir gün, ocaklarda ateş yakma geleneği vardı. O kadar ki, ateşler aynı anda yakılır ve başta çocuklar olmak üzere insanlar dışarı çıkarak damlara bakar, kimin ateşi bacayı aşır daha yükseğe çıkıyor, onu saptamaya çalışırlardı. Yani, bu iş aynı zamanda bir yarıştı. Cem dergisinde ki bu yazıyı okuduktan sonra, konuyu değişik bölgelerde ki alevi arkadaşlarıma açtım, hepsi, Newroz'un Ali'nin doğum günü olarak kutlandığına dair herhangi birşey duymadıklarını söylediler.

Kaldı ki, Newroz'un kutlanması sunni Kürtler arasında daha yaygındır. Mehmet Yaman'a sormak gerekir; yoksa onlarda, Hz.Ali'nin doğum gününü kutlamak için mi, bu işi yapıyorlar? Öte yandan, kural olarak Newroz'da ateş yakılır. Daha doğrusu ateş, Newroz'un sembolüdür. İsmet Zeki Eyuboğlu'nun Cem dergisinin aynı sayısında belirttiği gibi, ateşin kutsal olarak görülmesi, onun tanrısallığı, ocağın söndürülmemesi türü geleneklerin ise İslamiyetle bir ilgisi yok. Bunlar daha eskilerden ve asil olarakta Zerdüştlükten kalmadırlar. Başlı başına bu bile Newroz'un İslamla herhangi bir bağı olmadığını ortaya koymaya yeter.

Newroz, kaynağını İslamiyetten çok eskilere dayanan bir efsaneden alıyor. Bu efsaneye göre halk, demirci Kawa önderliğinde zalim hükümdar Dehak'a karşı ayaklanır ve 21 Mart günü onu yenilgiye uğratır. M.S. 941-1020 yılları arasında yaşamış olan İranlı şair Firdevsi de bu efsaneden bahsetmektedir. Firdevsi ayrıca Dehak'ın zulmünden kurtularak dağlara kaçan ve

sonrada Kawa'nın öncülüğünde ayaklanan insanların Kürtlerin ataları olduklarını belirtir. Diğer taraftan bazı kaynaklarda, Hicretin 11. yılında, Sasaniler'in Newroz'u kutladıklarına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Ki bu halk o dönemde müslüman değildi.

Üstelik Newroz sadece Kürtler tarafından değil, Fars, Beluci ve Afgan halklarınca da, yaygın biçimde kutlanmaktadır.

Cem Dergisi neyin peşinde?

Aslında Cem dergisinin bahsettiğim sayısını okuduktan sonra, eleştiriyi sırf Mehmet Yaman'ın yazısıyla sınırlı tutmak haksızlık olurdu. Cem'in bir bütün olarak değerlendirilmesi ve politik hattının okuyucunun göz önüne serilmesinin önemli olduğu kanısındayım. Aynı sayının öteki yazılarına şöyle bir göz atmak ise bu konuda bir sonuca varmaya yetiyor.

Cem Dergisi'nin ilericilik-gericilik anlayışı

Cem dergisinin ilericilik - gericilik konusundaki görüşleri, Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalistlerce savunulan yanlış ve eksik çizgiyi aynen tekrarlamaktan ibarettir. Başka bir deyişle o, resmi ideolojinin dışına çıkamıyor, kendisini onun kalıpları içerisinde hapsediyor. Böyle olunca da dergi, diğer bir çokları gibi ilericilik adına dört elle Kemalizme sarılmaktan, onu öve öve göklere çıkarmaktan kurtulamıyor. Tabii gericilik ise yine her zaman ki gibi, kimi dinsel akımların payına düşüyor. Derginin sorumlu yazı işleri müdürü Süleyman Cem'in yazısından başlayarak bu tutumu biraz daha yakından irdelemeye çalışalım.

Süleyman Cem, **"Şeriatçıya**

zulüm" başlıklı yazısında islamiyetin bir mezhebini kapsayan din derslerinin okullarda zorunlu hale getirilmesine haklı olarak karşı çıkıyor. Ancak yana yakıla "Laik Atatürk Cumhuriyeti"nden bahsederken, bu kez de hedefi tümünden şaşırıyor ve sonuçta, şikayetlendiği durumu yatanlarla aynı noktada buluşuyor.

".. Ve Atatürk'ün 1924'te getirdiği 'öğretim birliği' anlayışında hiçe sayan bu tür karar ve uygulamalar hangi barışa hizmet edecektir? Biz bu tür ürünleri yaratan kafaların kaynağını çok iyi biliyoruz ve "...şeriat'da, anayasamıza göre, tıpkı fahişelik gibi suçtur.." diyen yüce mahkemenin başkanı sayın Yekta Güngör Özden'e yürekte katıldığımızı ifade etmekten başka ne gelir elden?"

Atatürk'ün, gerici, şeriatçı, yobaz kesimi her zaman hedef tahtası olduğu, hepimiz tarafından bilinmektedir.. Burada kısaca değinmek istediğim odur ki, Atatürk ve laiklik düşmanlığı 24 saatte geliştirilip sahneye konulmaktadır.."

Yazısında Said-i Nursi'ye de veryansın eden Cem, "Atatürk'ün laik çağdaş Türkiye'sinde Sn. Prof. Necla Aral veya başka bir bilim kadınının, kara çarşafli şeriatçı bir Türk kadını ile" televizyon da tartışmasını içine sindiremediğini de, ayrıca dile getiriyor. Derginin yazarı, 24 ayar ırkçı ve şoven bir metin olan, "milletvekili yemini"ne de sahip çıktıktan ve onu milletvekillerine hatırlattıktan sonra ise, lafı 12 Eylül cuntasına getirerek şöyle diyor:

"12 Eylül faşizminin 80'den sonra Kemalizm'in üstüne var gücüyle gitmesi ve Türk-İslam sentezinin resmi ideoloji haline gelmesi."

Laiklik konusu üzerinde düşünürken her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti'nin laik bir dev-

let olarak kurulup kurulmadığı sorununa yanıt aramak gerekir. Bence değil, devletin dini esaslara göre yönetilmesi durumuna son verilmesi elbet olumluydu. Ama Mustafa Kemal bununla yetinmedi. O, yeni devletin toprakları üzerinde, farklı din ve mezheplerin varlığı gerçeğini bir kenara iterek, hanefi mezhebini devletin resmi dini haline getirdi. Başka bir deyişle dini devletleştirdi ve bu amaçla da daha 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurdu. Oysa dinin devleti yönetmesi ne kadar yanlışsa, dini devletleştirilmesi ve bir mezhebin resmi dine dönüştürülmesi de o ölçüde yanlıştır.

Süleyman Cem, Kemalistlerin tümü gibi, "eğitimde birlik" olarak adlandırılan olayı da ek-sik ve yanlış algılıyor, ya da bile bile öyle sunuyor. "eğitimde birlik" ilkesi, kimilerinin göstermeye çalıştıkları gibi sadece din eğitimi ile ilgili değildi, ki zaten bu yöndeki amaç hiç bir zaman gerçekleşmedi. Halk arasında dinsel eğitim, devlet okulları dışında her zaman varlığını korudu. Eğitimde birliğin asıl amacı, yeni devletin sınırları içerisinde yaşayan halkların dil ve kültürlerini, bu dillerle eğitim yapılmasını yasaklamak, onları ırkçı-şoven eğitim kanalı ile asimile edip Türkleştirmekti. Seyh Sait öncülüğünde ki Kürt ayaklanmasından başlayarak, Kürt direnişlerinin ulusal yönü planlı bir biçimde inkar edildi ve onlar hep dini irtica, gericilik vs. şeklinde sunulduysa, "eğitimde birlik", "Kılık Kıyafet Devrimi" türü adımlarda, asıl amaçlarının dışında dini irticaya, gericiliğe karşıymış gibi lanse edildiler.

Süleyman Cem'in 12 Eylül faşizminin Kemalizm'in üzerine var gücü ile gittiğini söylemesi ise, eşi az bulunur bir çarpıtma örneğidir. Kenan Evren'in, hayatında bu derece bir başka hak-sızlıkla yüzyüze geldiğini san-

madığımı belirtmeliyim. Aslında bu iddiayı zaman zaman öteki kimi "demokrat" Kemalistler de öne sürüyorlar. Oysa M. Kemal yönetimiyle, 12 Eylül faşizmine şöyle kabaca gözetildiğinde, zıtlıkları şurda kalsın, tersine tıpatıp birbirlerine uyduklarını görmek güç olmayacak. Örneğin; M. Kemal döneminde parlamenterler memur atanır gibi atama ile tayin ediliyorlardı, 12 Eylül cuntası aynen bunu yaptı ve "Kurucu Meclis" o şekilde oluşturuldu. M. Kemal döneminde birden çok siyasi parti yasaktı. 12 Eylül'de de böyle oldu. M. Kemal döneminde yargı bağımsızlığı yoktu, 12 Eylül cuntasının bu alanda yaptığı yine aynı oldu.

Ve İstiklal Mahkemeleri'nin yerini askeri mahkemelerle DGM'ler aldı. Her iki dönemde de basın özgürlüğünün kırıntısına dahi rastlamak mümkün değil. M. Kemal döneminde sendika ve dernek kurma, toplu sözleşme yapma, grev, toplantı, miting, gösteri yürüyüşü gibi haklar yok edilmişti. 12 Eylül cuntası aynısını yaptı. M. Kemal döneminde Kürt halkı üzerindeki terör ve zulüm zirvede seyrediyordu, 12 Eylül faşizmi, o günleri de yeniden geri getirdi. Her iki dönemde Aleviler üzerindeki baskılar da, oldukça yoğunur.

12 Eylülcü generallerin, din derslerini okullarda zorunlu hale getirmeleri, onların Kemalist olmadıklarını ortaya koymaz. Bu, koşulların zorlanması sonucu ortaya çıkmış ve asıl olarak da Kemalist devleti yaşatmaya yönelik pratik bir önlemdi. Böylesine tekil olaylar ise bir sistemin özünü değiştirmez. Nitekim, M. Kemal'in kendisinde yerine ve zamanına göre bu tür manevralar yapmaktan geri kalmadı. Gün geldi, Kemalist yönetim dine önem verir gözüktü; şeyh, dede ve ağalarla iyi ilişkiler kurdu. Gün geldi, onları karşıya aldı. Bir gün bir tarafı tutuyor gözük-

tü, ertesi gün öteki tarafı. Elden geldiğince, dini ve öteki çelişkileri kullanarak insanları birbirlerine kırdırmaktan geri kalmadı. Örneğin, Şeyh Sait ayaklanınca, Alevi Kürtleri ona saldırtmak için, Mustafa Kemal'in alevi olduğunu ve onun dünya alevilerini kurtarmaya çalıştığını söylemek dahil, her türden propaganda yöntemi kullanıldı. Dersim katliamı sırasında ise bu kez sünniler "dinsizlere" karşı savaşmaya, yani cihada gönderildiler. İsyân sırasında, sünni inanca sahip erler içerisinde, Dersim halkının Tanrı'ya inandığını görüp de şaşıranların sayısı az değildi.

Öteki taraftan Süleyman Cem bu konuya değinirken, kendi kendisiyle de çelişiyor. Bir yandan 12 Eylül faşizminden şikayetler gibi gözüküyor, bir yandan da **"Yüce Mahkeme"** Başkanı Y. Güngör Özden'in ağzıyla bu faşizmin ürünü olan anayasayı savunuyor, şeriatçıları onun hükümleriyle tehdit ediyor. Dört dörtlük ırkçı, şoven ve azgın bir Kürt düşmanı olan Y. Güngör Özden'in uslubündeki saygısızlığı ise bir kenara bırakıyoruz.

Cem Dergisi'nin Alevilere yönelik baskılar konusundaki görüşleri çarpıktır:

Dergi yazarlarından Salman Ceylan, **"Birliğe Davet"** başlıklı yazısında şunları söylüyor:

"...Atatürk bölünmez bütünlüğü tartışmasız sağlamış fakat, ne yazık ki tatbikatta bunlar hiçte uygulanmamış, Emevi- Abbasi ve Osmanlılar zamanında olduğu gibi, genç cumhuriyetimizin kuruluşundan sonra da, İslamiyeti özü ve gerçek anlamıyla değerlendiren Alevileri ezmeye devam etmişler, hatta yakmışlardır. Alevler göğe yük-

selirken büyük umudumuz devlet baba ancak dumanları seyreletmiştir..

.. Geriye dönüp baktığımızda genç cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar Dersim-Ortaca-1978, Sivas-K.Maraş-Malatya-Tunceli- Erzincan-Çorum tekrar Temmuz 1993 Sivas olaylarında Alevi kırımını yapılmıştır.."

Burada katıldığım nokta şu; Aleviler gerçekten de yüzyıllardır değişik türden baskılara maruz kalıyor, ezilip sömürülüyorlar. Ancak burada iki noktayı gözden uzak tutmamamız gerekir. Bunlardan birincisi, kimilerince sanıldığı gibi bu baskıların altında yatan gerçek neden dini inançlar değil, devletlerin çıkarlarıdır. İkincisi ise, baskıların sırf alevilere değil, yerine ve zamanına göre her din ve mezhepten insanlara yönelmesidir. Örneğin, Osmanlı sınırları üzerinde birden çok halk, din ve mezhep mevcuttu. İmparatorluk yönetimi ise bunca dil, kültür ve dini inancın bulunduğu bir toplumu, sadece zor yöntemlerine başvurarak yönetmiyordu. Onun söz konusu dil, din ve kültürlere yönelik aynı zamanda toleranslı bir politikası vardı. Padişahların evlendiği kadınlara bakın, çoğunluğu hıristiyan kökenlidir. Vezirler başta olmak üzere devlet yönetiminin üst kademelerinde görev alan insanların arasında Türk olanların sayısı, öteki halklardan gelenlerden daha azdır. Elbet devlet bir müslümanlaştırma politikasına sahipti, ama çıkarları tehlikeye girmediği, düzeni zarar görmediği, onun yönetimi sırf inançlarından ötürü insanlara kolay kolay baskı uygulamıyordu. Çıkarları tehlikeye girdiği zaman ise milliyetine, dini inancına ve öteki özelliklerine bakmaksızın, terör estirmekten geri kalmıyordu. Yavuz Sultan Selim Kürdistan işgaline başladığında, yolu üzerinde bulunan Alevi

Kürtlerin oluşturduğu engelden kurtulmak için onlara karşı büyük bir katliama girişti. Padişahın o dönemde, Sünni Kürt beylerinin bir çoğuyla iyi ilişkileri vardı. Ama daha sonraki yıllarda, Sünni beyler devlete başkaldırdıklarında, bu kez terör onlara yöneldi. Onların durumu bu yönden, Alevilerinkinden hiç de iyi değildi. Bitlis Bey'i Avdal Han, Bedirhan Bey, Yezdan Şer, Şeyh Ubeydullah ve öteki nice ayaklanma döneminde Kürdistan'ın nasıl yakılıp yıkıldığı, insanların nasıl acımasızca katledildikleri ortadadır. Demek oluyor ki, sorun, eğer dini inanç meselesi olsaydı, Sünni kesime yönelik bütün bu olayların olmaması gerekirdi. Ve Mısır valisi Mehmedali Paşa Ayaklanması'nda da görüldüğü gibi, "müslüman" imparatorluk yönetimi, yine müslüman olan valisine karşı, "gavur" Ruslardan yardım isteyerek kendini kurtarma yoluna başvuramazdı.

Öte yandan Cem dergisinin öve öve göklere çıkardığı, **"laik cumhuriyet"** döneminde devlet politikası bundan farklı mı oldu? Hayır. Mustafa Kemal yönetimi, bir çok yönden olduğu gibi bu konuda da Osmanlıdan demokratik değildi, hatta ondan daha geri bir konumdaydı.

Daha öncede belirttiğim gibi, her şeyden önce Hanefi mezhebini devlet dinine dönüştüren, bizzat Mustafa Kemal'in kendisi oldu. Diğer taraftan Kemalist yönetim, Alevilerin kendi dini inançlarını öğrenme ve geliştirme yönünde çabalarına izin vermedi; ibadetlerine müdahalede bulundu. Dedelik yaptıkları gerekçesiyle insanlar yıllarca sürüm sürüm süründürüldüler. TC yöneticilerinin, ihtiyaç duydukları zaman Alevilerle **"dostluk"** kurmaktan, onların hakları üzerinde nutuk çekmekten geri kalmamaları bu gerçeği değiştirmez. Kürt Alevilerinin başına gelenler ise

gerçek anlamda bir vahşet, bir barbarlık örneği oldu.

Herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için, şunu da belirtmek istiyorum: Tıpkı Osmanlılar gibi, "laik cumhuriyet" yönetiminin de, Alevilere karşı izlediği baskı politikasının temel nedeni, onların dinsel inançları değildi. Yani Aleviler, asıl olarak Aleviliklerinden dolayı değil, devletin çıkarlarına ters düşen istemlerde buldukları zaman ve ona ısınmadıkları için katledildiler, ezildiler. Kürt Aleviler üzerindeki zulmün, Türk Alevilere oranla kat kat fazla olması bunun bir göstergesidir.

Alevi Kürtler 1920 yılında Koçgiri'de, Kürt halkının haklı taleplerini ileri sürerek ayaklandılar. Türk ordusunun, 1926 yılında Koçan aşiretine, 1930 yılında ise Pülümür yöresi halkımıza karşı harekate girişmesi de aynı şekilde onların Kürtlükleri ve devletle uyuşmamalarıydı.

Konuya ilişkin kimi belgeler, çeşitli yayınlarda yayımlandıkları için buraya ayrıca almayı gerekli görmüyorum. Ancak şu kadarını belirteyim. 1930 yılında bölgeden hükümete mektup yazan Mareşal Fevzi Çakmak, Erzincan'da Kürtçenin giderek yaygınlaştığını, Alevilikle Kürtlük aynı anlama geldiği için, Türklerin bile Kürtçe öğrendiklerini, müdahale edilmediği takdirde Kürt ulusal duygularının "tehlikeli" biçimde gelişip güçleneceğini söylüyor ve bunu önlemek içinde askeri harekate girişilmesini, bölgedeki Türk köylerinin silahlandırılmalarını, Kürt aşiretlerinin sürgün edilmelerini, Kürt memurlarının bölgeden uzaklaştırılmalarını vs. istiyordu. Ve Pülümür harekati da bu yüzden başlatıldı.

Devletin pek çok gizli belgesi açığa çıktığı için Dersim hareketi ile ilgili politika da artık biliniyor. Devlet daha baştan itibaren Dersim sorununu, Kürt soru-

nun bir parçası olarak görüyor, Kürt halkının ulusal demokratik taleplerini bastırmak amacıyla, bu bölgeye karşı askeri hareket planlıyordu. 1937-38 katliamının hazırlıkları yıllarca sürdü. Bizzat

M.Kemal ve İnönü defalarca bölgeye giderek gelişmeleri yerinde izlediler. 1936 yılında meclisin açış konuşmasında, Dersim'i korkunç bir çıban olarak nitelendiren ve "bu çıbanın" her ne pahasına olursa olsun sökülüp atılmasını isteyen yine M. Kemal'den başkası değildi.

Dersim'de devlete sadakatla hizmet etmiş pek çok dede ailesinin bile katledilmesine neden, onların Kürt oluşları ve devletin ilerisi açısından kendilerine güven duymamasıydı. Malatyalı Doğan Dede ya da Muhundulu Seyit Hüseyin el üstünde tutulurken, Seit Rıza ve Kureşanlı Seyit Hüseyin'in idam edilmelerinin sebebi basitti. Birinciler devlete sadakatla hizmet etmişlerdi, ikinciler ise ona boyun eğmediler, Kürt kimliklerini gizlemediler.

1978 Maraş, Malatya, Çorum vb. öteki olayların nitelikleri de bunlardan farklı değildi. Maraşta Alevi Kürtlere karşı girişilen katliamın arkasında bizzat devlet vardı. Cem dergisinin çıkmaktan çok hoşlandığı şeriatçılar değil. Olay, Kontrgerilla ve MİT'in sivil legal kanadı MHP eliyle tezgahlandı. Malatya belediye başkanı Hamit Fendoğlu'na bombalı paket gönderilmesi ve arkasından da Alevilere karşı saldırıya geçilmesi ile Çorum katliamı da aynı şekilde, askeri darbeye malzeme hazırlamak üzere devletin bu işlerle görevli birimleri tarafından düzenlenen komplolardı. Nitekim, devlet tüm bu katliamların faillerinin üzerine gitmedi, perde gerisinden onları organize edenleri bulup açığa çıkarmadı. O katillar ellerini kollarını sallıyarak geziyorlar. İçlerinde şu an parlamentonun "sarınyüveleri" arasında yer alan-

larda var.

Tüm bu gerçekler gözönünde iken, "büyük umudumuz devlet baba ancak dumanlarımızı seyretmişlerdir" demek, Kemalizmi bir çözüm gibi göstermek gerçek bir komedi, bir hedef şaşırtma değil mi? Cem dergisi ve yazarları 1938 katliamı sırasında, Dersim'de insanları evlere, samanlıklara doldurarak ateşe verenlerin Mustafa Kemal'in askerleri olduğunu gerçekten bilmiyorlar mı?

İsmet Zeki Eyüboğlu'nun, yine aynı sayıda, "İslama aykırı sünni kuruluşlar" başlıklı yazısında, Kürt Aleviler arasında canlılığını koruyan pek çok geleneği "bütün Sünni tarikatların ürünü" diye göstermeye kalkışması da, yine sıradan bir çarpıtma değildir. Bu Kürt kültürünü ve onun Alevi inancında ki etkinliğini görmezlikten gelme, onu inkar çabasının bir ürünüdür. Söz konusu geleneklere, Deng Dergisi'nin Şubat 1992 tarihli 18. sayısında yer alan, "Alevilik sorunu üzerine" ve Medya Güneşi'nin 16-30 Kasım 1993 tarihli 11. sayısındaki, "Yezidi ve Alevi Kürt gelenekleri üzerine bir karşılaştırma" başlıklı yazılarımda genişçe değindiğim için burada ayrıca üzerinde durma gereği duymuyorum. Yazarın aynı yazısında bunu da aşarak bu gelenekleri sapkınlık olarak nitelendirmesini ise, önyargılı bir yaklaşım, bir saplantı olarak görmek gerekir.

Alevilerin haklarına sahip çıkmak mı, devlet kuyrukçuluğu mu?

Türkiye'de Alevi, Yezidi ve Hıristiyanlara yönelik baskıların özellikle de 12 Eylül faşist cuntasından sonra, belli bir sığrama kaydettiği inkar edilemez. Alevi köylerine zorla cami yaptırma, Alevi çocuklarını sünni eğitiminin

yapıldığı imam hatip okullarına gönderme ya da din dersinin okullarda zorunlu olarak okutulması gibi olaylar, elbet insan haklarıyla bağdaşır şeyler değildir. Aynı zamanda Alevilerin, Yezidilerin ve Hıristiyanların ödedikleri vergilerle, sünniler için cami yapılması, imam hatip okulları açılması türünden faaliyetlerde açık haksızlık örnekleridir.

Tüm bu haksızlıkların ortadan kaldırılması için çaba harcamak, bu yönde mücadele vermek ise elbette doğaldır. Ancak bu mücadelenin sağlıklı bir çizgide yürütülmemesi durumunda bundan genel olarak emekçi halk kitleleri ve demokrasi güçleri gibi, bizzat Aleviler de zarar görürler.

Gelişmelere bakıldığında ise durumun bu yönde içaçıcı olmadığı rahatlıkla görülebilir.

Bugün Alevi hakları adına ortaya çıkmış çevrelerin çoğu, kendilerini adeta öteki toplumsal sorunlardan, demokrasi ve özgürlük mücadelesi veren kesimlerden soyutlamış durumdadır. Oysa Aleviler yalnızca dini inançlarından dolayı ötürü ezilmiyorlar. Onların aynı zamanda işçi, köylü, öğrenci, memur, esnaf, işadamı vs.'dirler. Türkiye genelinde söz konusu toplumsal çevrelerin karşı karşıya kaldıkları ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlar, aynı zamanda Alevilik sorunlarıdır. Bu yönden Alevi bir emekçi ile Sünni, Yezidi ve Hıristiyan emekçi arasında herhangi bir fark yok. Bu sorunların çözümüne ise ancak ve ancak demokrasiyi, insan haklarını savunan, çıkarları eşitlikten ve özgürlükçü bir düzenden yana olan güçlerin birleşmeleri, ortak mücadele etmeleriyle mümkün olabilir.

Hiç kuşkusuz, dinsel kuralları toplumsal sisteme hakim kılma, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırma çabası anti-de-

mokratiktir, gericiliktir. Buna karşı çıkmak gerekir. Ancak şu son yetmiş yıllık döneme baktığımızda, insanların hiç bir dönemde rahat nefes alamadığını, baskıdan kurtulamadığını görürüz. Peki bunun sorumlusu kim? Bunca baskı ve terörün, zulmün, açlık ve yoksulluğun gerçek yaratıcısı ve uygulayıcısı bizzat devletin kendisi, ona hakim ideoloji ve politika değil midir? Aleviler üzerinde baskı kuranlar, onları defalarca kırımından geçirenler, sürgüne gönderenler dinci çevreler mi, yoksa devlet mi? Açıktır ki devlettir. Öyleyse Alevilerin haklarını savunma adına ortaya çıkmış ve aralarında Cem dergisinin de bulunduğu çevreler, neden ısrarla bu gerçeği görmezlikten kaçınıyorlar? Kaçınmanın da ötesinde onlar neden yetmiş yıllık kanlı diktatörlüğe, yani en geri güç olan devlete ve ona kan veren Kemalizme böylesine dört elle sarılıyorlar. Eğer söylediklerinde samimi iseler, her şeyden önce buna karşı çıkmaları gerekmez mi?

Yine bu çevrelerin, Kürt halkı üzerindeki baskılara devletin gözlüğünü takarak bakmaları da dikkatten kaçmıyor. Halbuki Türk ordusu yalnızca, Ağrı'da, Botan'da, Diyarbakır'da, Bingöl ve Muş'ta yaşayan sünni Kürtlere değil, Dersim, Erzincan ve Maraş'ın Alevi Kürtlerine karşı da, kirliliği bir savaş yürütüyor. Devlet düşüncelere gem vururken, işkence yaparken, insanları hapse atarken, köylerini yakıp yıkarken, "Alevi-Sünni" diye bir ayırım yapmıyor. Kürt olmak, diğer halklar gibi özgür olarak yaşamayı istemek, tüm bu uygulamalar için yeterlidir. Kaldı ki baskı gören insanlar, Sünni, Yezidi ya da Hıristiyan da olsalar, o baskılara karşı sessiz kalmak mı gerekir? Peki bu gerçekler karşısında Alevilik adına yola çıkanlar ne yapıyorlar? Onlar bu insanlık dışı politikaya karşı çıkı-

yorlar mı? Ne gezer. Onlar, bunun yerine resmi sloganları tekrarlıyor, olanlara karşı ya suskun kalıyor, ya alkışlıyorlar.

Örneğin;

"Dünyada bulunmaz emsali eşi

Vatanım milletim özüm

Atatürk

Karanlık gecenin aydın güneşi

Gerçekleri gören gözüm

Atatürk"

türünden şiirler yayınlayan, "vatanın bölünmez bütünlüğüne" dört elle sarılan Cem dergisi, Kürt sorunuyla ilgili yaklaşımını şöyle açığa vuruyor:

"ANAP, bu sonuçlarla umut olmadığını gerçeğini görmüştür. DYP teröre yönelik kararlılığını sandıkta oya dönüştürmüştür, MHP aynı yöndeki kararlı tavrıyla siyaset zemininde kendine tekrar yol açmıştır."

Ama bu derginin terör üzerine söylediklerini bununla sınırlı sanmamalı. Salman Ceylan, "Birliğe Davet" yazısında bu görüşlere şunları ekliyor:

"..Bugün memleketin ve milletin başına bela olup binlerce mazlumun kanını döken PKK ve aşırı yobazları bu kadar büyütenlere..."

Cem dergisinin PKK ya da başka herhangi bir örgüte ilişkin görüşlerini açıklaması elbet hakkı. Ama onun yaptığı bunu aşıyor. O, tıpkı Türkiye'yi yönetenlerin ağzıyla konuşuyor, gerçek terörist güç olan devlete toz kondurmuyor. Eli kanlı DYP ve MHP'yi hakettikleri yerde oturtmak şöyle dursun, onları teröre karşı mücadele içerisinde gösteriyor. Dergi, sözüm ona şikayetlendiği geçen yıl ki Sivas katliamı sırasında, hükümetin olaylara seyirci kalışını, DYP'li İçişleri Bakanı'nın katilleri savunarak, saldırıya uğrayanları suçlayıcı tavrı içerisine girişini bile aklına getirmek istemiyor.

Gerçek demokratlar, Kürdis-

tan'da yürütülen savaşa karşı çıkarken ve insanlar, askere gitmemeye çağırırken, Cem Dergisi tersini yaparak:

"Sen askerlik yaşına gelen genç arkadaşım

Gel vatani görevini yap; bu vatan seninde"

(...)

Türünden şiirler yayınlaması da işin cabası.

Sonuç

Türkiye'yi yönetenlerin, muhtemel bir radikal demokratikleşme hareketini, ama ondan da önemli olarak Kürt halkının yükselen ulusal kurtuluş mücadelesini güçten düşürmek için, 12 Eylül'den sonra "böl yönet" politikasına hız verdikleri bilinmeyen bir şey değil. Bunun başlıca yöntemlerinden biri de, Alevilerin Kürt olmadıklarına ilişkin propagandayı hızlandırmak ve bu kitleyi devletin kontrolü altına almak olduğu açıktır. O nedenle ki, 12 Eylül sonrasında bizzat devlet tarafından bu yönde işaret verilir verilmez, içerde ve dışarıdaki işbirlikçiler, kolları sıvamakta gecikmediler. O günlerde İzzettin Doğan türü "dedeler", 12 Eylülcü faşist generallerle omuz omuza programlar yapma ve parti kurma çalışmalarına başlarken, yurt dışında da, Türk konsoloslukları "Alevileri örgütlemek" için, neredeyse seferberlik ilan ettiler. Aynı zamanda kimlikleri belirsiz dedeler! ortalıkta dolaşmaya başladılar. "Politika yapmıyoruz" diyerek, tartışmalardan kaçan bu çevreler, Mustafa Kemal'in fotoğrafı altında, Cem yapmaktan geri kalmıyorlardı. Bu arada paralar toplanıyor ama nereye gittiği belli olmuyordu.

Bütün bu nedenlerle de, kendi başları üzerinde oynanan oyunları görmek en başta Alevilere düşmektedir. Alevi, haklarını savunanlar arasında samimi

olanlarla, devletin güdümlülerini birbirinden ayrı tutmanın büyük önemi var. Yani, dost kim düşman kim, bunu iyi bilmek gerekiyor. Kürt Aleviler ise, bu konuda çok hassas bir durumla yüzyüzel. Türklüklerine toz kondurmayan kimileri, devletin politikasına bağlı olarak gizli ya da açık biçimde, Alevi inanca sahip Kürtleri kendi insanlarından, örgütlerinden ve hatta kültürlerinden uzaklaştırmak için sistemli bir çaba harcıyorlar. Sanki ya Alevi olup onların haklarını savunacaksın, ya da Kürt; bu ikisi birden olmazmış gibi bir hava

devlet ve onun kolları değil, Türkiye demokrasi güçleri ve Kürt yurtsever hareketidir.

Yine aynı çevrelerin Alevilerin haklarını, ana hedefini Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde temsil olarak belirlemeleri de ilginçtir. Oysa, diyanet işlerinde temsil, Alevilerin sorunlarını çözmez, onları daha da ağırlaştırır. Böyle bir "çözüm", maaşa bağlanmış "dede" görünümüne bir takım adamların ortalıkta dolaşmalarına ve devlet propaganda yapmalarına neden olmaktan öte bir işe yaramaz. Eğer Alevilerin demokratik haklarına ka-

Türklüklerine toz kondurmayan kimileri, devletin politikasına bağlı olarak gizli ya da açık biçimde, Alevi inanca sahip Kürtleri kendi insanlarından, örgütlerinden ve hatta kültürlerinden uzaklaştırmak için sistemli bir çaba harcıyorlar. Sanki ya Alevi olup onların haklarını savunacaksın, ya da Kürt; bu ikisi birden olmazmış gibi bir hava yaratılmak isteniyor. Oysa dinsel inançla ulusal kimlik birbiriyle çelişmez. Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Fars ya da Arap olan birisi, dinsel yönden Alevi, Sünni, Hıristiyan ya da Yezidi olabilir. Dini inancı bakımından baskı altında tutulan bir insanın, hem bu yönde ki özgürlüklerini, hem ulusal demokratik taleplerini ve öteki demokratik haklarını istemesi doğaldır. Bunlar birbirleriyle çelişmez.

yaratılmak isteniyor. Oysa dinsel inançla ulusal kimlik birbiriyle çelişmez. Türk, Kürt, Laz, Çerkez, Fars ya da Arap olan birisi, dinsel yönden Alevi, Sünni, Hıristiyan ya da Yezidi olabilir. Dini inancı bakımından baskı altında tutulan bir insanın, hem bu yönde ki özgürlüklerini, hem ulusal demokratik taleplerini ve öteki demokratik haklarını istemesi doğaldır. Bunlar birbirleriyle çelişmez.

Alevilerin dostları elbette onları ezip sömüren sömürgeci

vuşmaları gerçekten isteniyorsa, onları devletin kapıkulları haline getirmek değil, bağımsız kalmalarını sağlamak gerekir. Aleviliğin devlet güdümüne girmesi onun bitmesi demektir. Ki devletin yapmaya çabaladığı da bir yönüyle budur. Diyanetle ilişkilerine gelince; yapılması gereken, bu kuruluşun bünyesinde temsil edilmeye çalışmak değil, onun ortadan kaldırılmasını istemek olmalı.

Kürt kadını sorunları ve örgütlenme perspektifleri

Kadın sorunu, dünya nüfusunun yarısını oluşturan bir cinsi, eşitlik, özgürlük temelinde, insanlık aleminde yer almasını engelleyen büyük bir sorun. Kadının 'kölece' konumuna, 'tabi' statüsüne ve bir bütün olarak dünyanın da bundan etkilenmesine neden olan bu sorun nereden doğmuştur?

Berçem DOST

Eğer içinde yaşadığımız dünyada, insan onuruna yaraşır bir şekilde yerimizi almak istiyorsak, insan hak ve özgürlükleri ile bağdaşmayan bir çok sorunlara karşı da mücadele etmek zorundayız. Bu, 'onurlu insan' olarak *var olmanın olmazsa olmaz koşuludur*. Bunun için de öncelikle sorunları tespit etmek, çıkış noktalarını bilimsel değerler ölçüsünde belirlemek ve doğru çözümler üretmek gerekir.

Kadın sorunu, dünya nüfusunun yarısını oluşturan bir cinsi, eşitlik, özgürlük temelinde, insanlık aleminde yer almasını engelleyen büyük bir sorun. Kadının 'kölece' konumuna, 'tabi' statüsüne ve bir bütün olarak dünyanın da bundan etkilenmesine neden olan bu sorun nereden doğmuştur?

Anaerkil dönemde toplumsal bir çok ilişki, esas olarak kadının tekelindedir. Soy zinciri kadına göre belirlenir, yönetimde kadın birincil plandadır vs. vs. Tarihsel süreç içinde, fiziksel-kaba gücün, özel mülkiyetin kaçınılmaz olarak ortaya çıkması ve sınıfsal oluşumlarla insan emeğinin, giderek beyninin egemen güçlerce hegemonya altına alınması, kadının ezilmişliğini de beraberinde getirir. Yaşanan adeta toplumdaki kadın saltanatının, bu mekanizmalarla yerle bir olmasıdır. Dünnün yöneteni, belirleyeni, bugünün yö-

netileni, üretim-sosyal-siyasal ilişkiler dışı bırakılan, iradesi olmaksızın hakkında karar verileri olur böylece.

Topluma damgasını vuran özel mülkiyete dayalı sınıfsal yapı ve bunun belirlediği fiziksel-kaba güç, süreç içerisinde kadını ikincil konuma itmiştir. O günden bugüne, üretimde, dinde, siyasette, hukukta; cümlesi tüm değerlerde erkek egemen izdüşümler yaratılır ve yaşatılır. Esas olarak erkeğin egemenliği olan, ataerkillik, tarihin bu kesitinde kadının cins olarak ezilmesiyle ortaya çıkar: Erkek yönetendir, kadın yönetilen, erkek üretimsel sürecin birincil argümanıdır, kadın ikincil vb... Oluşan ikinci cins statüsü sınıfsallık temelinde de kadınlığı ile birleşir. Yani; ezilmişliği, sömürülmüşlüğü, dahil olduğu sınıfla eşgüdümlüdür. Ancak bunun üzerine cinsiyetinden kaynaklanan baskılar da eklenince, sömürü çarkı kadın üzerinde iki kez döner.

Erkek egemen ideolojinin siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla, mevcut düzence kurumlaşması tüm kadınları ezer. Dolayısıyla yaşanan sınıfsal-cinsel sorunlar yumağı, sorunu kadına özgü kılar ve evrensel çerçeveye oturtur. Bir bakıma kadın sorunu milliyetsizdir. Ama sorunun biçimi yaşanan coğrafyaya, toplumsal altyapı formülasyonlarına, sosyo-kültürel yapılanmalara, sınıf ve katmanlara göre değişiklikler gösterir. Bir çok söy-

lemin aksine, bu sorun salt emekçi kadınların sorunu değil bilakis tüm dünya kadınlarının ortak sorunudur. Bu ayrı biçimleniş, sorunun evrenselliğini engellemez.

Kürt kadınının sorunu yaşayış biçimi

Kadın sorununun evrenselliğinde Kürt kadını cinsel-sınıfsal baskılarla yüzyüze, bireyi olduğu ulusunun tarihsel konumuyla da başbaşa. O, ulusal-cinsel-sınıfsal baskı cenderesinde aşağılanmanın, horlanmanın en alasını yaşar. En önemlisi de ulusunun tabii olduğu sömürge statüsü, onun kadınlığında daha belirgindir, daha katmerlidir.

Yıllardır baskı, zulüm ve insanlık dışı uygulamalar altında inleyen Kürt halkı, ulusal kimliğinden yoksundur. Dil, kültürü, tarihi, resmi düzen tarafından yok edilmeye çalışılmaktadır. Kürt halkı bu baskıları topyekün yaşar. Ancak sömürgeci baskılar, erkeklerden farklı olarak Kürt kadınına en çağdışı yansımalarıyla ulaşır. Köy meydanlarında, gözetilirda, cezaevlerinde, tecavüzü görüş kapılarında, cinsel taciz, hem Kürt hem de kadın olmanın cezasıdır.

Kürt kadını sömürgeci zulmün yanında, ülkesinin feodal üretim tarzının belirlemiş olduğu feodal üst yapıların -gelenek, görenek, din, ahlak vs.- baskısıyla da yüzyüzedir. Bu durumun sonucu olarak, kadının yeri, erkeğin mülkiyetindeki diğer eşyalar gibidir. Ne kendi bedeni üzerinde söz hakkına sahiptir, ne de geleceğini belirleme hakkına. Berdel (berdél), başlık pa-

rası (qelen), beşik kertmesi, onun mal oluşunu teyid eder niteliktedir. Baba evinde babaya ve diğer erkek bireylere tabii-ken, koca evinde sahibi kocasıdır. Bu sahiplik 'namus' kavramıyla örtülendirilir. Diğer bir deyimle, kadın sürekli birilerinin sorumlu olduğu 'namustur'. Yapay namus anlayışı içinde kadın dört duvar arasına hapsedilirken, erkeğe sonsuz özgürlükler tanınır. Çifte standartlı namus anlayışı, kadının bile kendisini birilerine -erkeğe- ait olduğu inancına varır.

'Kocadır, sever de döver de' söylemi aile içi şiddetin, Kürdistan'daki formülasyonudur. Din olgusu ise kadının mevcut durumunu tesciller, sağlama alır niteliktedir.

Sayılan tüm bu nedenler ve binlercesi Kürt kadınının psikolojik, ruhsal kişiliğini de bu duruma uygun olarak şekillendirir. Böylece kadın, tüm topluma karşı kendini ezik, 'işe yaramaz', 'eksik etek', 'kaşık düşmanı', 'saçı uzun aklı kısa' olarak görür ve kendi dünyasına kapanır. Hatta kaderci anlayışı, içinde bulunduğu vahim durumu kabullenmesine nedendir. Başka alternatif bile görmez. Kendi konumunu 'mümkün olan tek konum' sanır. Toplumsal alandan dışlanmışlığının değil farkında olmak, bunu tanrının kadınlara biçtiği rol, kendisi için tek yaşam biçimi sayar. Ev-çocuk-koca bakımı(kimi durumlarda tarla bahçe işleri) dışına çıkamayan 'mükemmel ane', 'sözden çıkmayan, itaatkar eş' konumunu kendisine yegane görev sayar.

Sonuç olarak Kürt kadını, sömürgecilerin ırkçı, cinsiyetçi baskılarının altında ve feodal değer yargıları ile ekonomik oluşumlarının hakim olduğu coğrafyada yaşama savaşı vermektedir. Daha net bir deyimle Kürt kadını; ulusal-cinsel-sınıfsal uç

noktalarından oluşan üçgenin çemberinde yaşamaktadır. Bu anlamda Kürt kadını ne 'kadın' kimliğine, ne de 'Ulusal' kimliğine, çağdaş değerler ölçütünde sahiptir. Bundan dolayı, özgürlüğüne giden yol ise diğer dünya kadınlarından daha uzun ve daha çetindir.

Kürt Kadın Hareketi'nin genel durumu

Kürt kadın sorunu bu kadar yakıcı ve çok boyutlu olmasına rağmen, düzene karşı güçlü bir muhalefet oluşturabilecek, ciddiye alınır, Kürt Kadın Hareketi ne yazık ki yok. Kürdistan politik örgütler bünyesinde oluşturulan kadın kollarını -tek çevreye hitap etmelerinden dolayı, örgütlediği kadın kesimi olarak da dar kalan kadın derneklerini ve zaman zaman bir araya gelen kadın tartışma grupçuklarını saymazsak Kürt Kadın Hareketi'nin henüz emekleme döneminde bile olmadığını söylemek, fazla küçümser bir bakış açısı olmayacaktır. Gerçi bu tür örgütlenme faaliyetleri de kadın hareketini oluşturmak için fayda sağlar, hareketi besler. Ancak kadın sorununun Kürt kadınına sarmalayan yönü ve Kürt kadınlarının mevcut durumu gözönünde bulundurulursa, bunun eksikliği ve yetersizliği görülecektir.

Kürt Kadın Hareketi'nin olmayışı bir çok nedene bağlıdır. Bunu başlıklar halinde sıralamak mümkündür.

-Kürt kadını, tarihsel süreç içinde edilgenleştirilmiş, sosyalsiyasal-kültürel-ekonomik ilişkiler dışı bırakılmış, bütün bunların sonucunda oluşan psikolojik, ruhsal ve sosyal durumu dolayı-

sıyla, politika ve mücadeleye çekilmesi zorlaşmıştır.

-Kadın sorununun gerek Kürt toplumunda ve gerekse Kürt kadınları arasında henüz yeni tartışılıyor olması, bir çok politik güç ve çevrenin bu konuya yeterli ilgi göstermemesi. Kadın politikaları konusundaki politikalarını netleştirmemiş olmaları ve/veya ertelemeci bir mantıkla sorunu yarına bırakmaları.

-Sömürgeci zihniyet ve politikalarının, düzeni zorlayacak, teşhir edecek örgütlülüklerle, daha da önemlisi kadınları mücadele alanına çekecek olan kadın hareketine/örgütlülüğüne tahammül göstermemesi. Bu yüzden muhtemel kadın örgütlerini daha en başından bir çok anti-demokratik yasalar ve uygulamalarla boğmaya çalışması.

-Kürt kadınına özgü, onun sorunlarını temel alan -ki bu toplumsal ve ulusal sorundan, sorunun yaşanış şekli gereği kopuk değildir- çözümler doğrultusunda pratik bakış açıları oluşturan örgütlenme perspektiflerinin olmaması, yerli yerine oturmaması.

Kürt kadınının yukarıda sayılan sebepler sonucu ulusal-toplumsal ve kadın mücadelesinde silik oluşunun yanında, ülkedeki -kapsam olarak az da olsa- politik güçlerin/partilerin 'kadın kolları' çalışmaları da yeterli düzeyde değildir. Kuşkusuz bu tip örgütlülüklerin, kadınların mücadeleye çekilmesinde büyük faydaları vardır. Bundan hareketle bu tip örgütlenme faaliyetleri olmalıdır da. Ancak bu tip örgütlenmeler (veya kadın kolları), kadın mücadelesi, kadın politikası oluşturmaktan ziyade, sözkonusu örgütlerin ideolojik/politik uzantıdır. Bu ise kendi içinde bir Kürt Kadın Hareketi oluşturma gücünden yoksunluğu da barındırır. Öte yandan bir çok zaafarla da yüklüdür. Birlikte mücadele et-

me, Kürt kadınına yığınlar halinde muhalefet cephesine çekmek için ortak girişimlerde bulunma, ortak örgütlülükler oluşturma özverisinden yoksundur. Bunun nedeni, bu tür örgütlerin/partilerin dar kapsamlı olması ve benmerkezci anlayışın buralarda hakim oluşudur.

Kürdistan kadınının atomize olmuş bu yapısı, dünya kadın hareketlerinden ve Kürdistan'ın diğer parçalarındaki kadın hareketlerinden kopukluğu, iletişimsizliği çok güçlü bir kadın hareketini zorunlu kılmaktadır. Güçlü bir kadın hareketini örgütleyebilmenin vazgeçilmez koşulu ise Kürdistan'ın tüm kadınlarını içine alabilecek, geniş yelpazeli, Kürt kadınına özgü perspektifle kurulmuş örgütlenme faaliyetlerinden geç-

Nasıl bir perspektif

Her sorunun kendine özgü çözümleri olduğu gibi, bu çözümleri dayatacak, o soruna özgü örgütlülükler de olmalıdır. Örgütlülükler, sorunun genel boyutuna, sorunun muhataplarını etkilemiş şekline ve bu sorunlara kaynaklık eden tarihsel süreç içinde oluşmuş toplumsal olgulara göre farklılıklar oluşturabilir. Buna göre Kürt kadın sorununu çözmeye yönelik örgütlenme çalışmalarının kendine özgü bir yapı sergilemesi gereklidir.

Kadın sorunu, her katman, kategori, sınıf, ulusal özellikler ve zaman boyutunda farklılıklar gösterir. Diğer bir anlatımla ortak ve temel noktaların bir olmasının yanında, işçi kadın kendi sınıfsal konumuna özgü aynı şekilde köylü kadın, ev kadını, çalışan kadın hatta burjuva kadını da kendi özgül konumlarına has sorunlarla karşı karşıyadır. Kürt kadını için de durum aynı

olmakla beraber, ülkesinin ulusal boyunduruk altında olması sorunu yaşama şekline ayrıca farklı bir çerçeve getirir. Bu kadar geniş alana serpilmiş sorunu çözmeye, bu kadar farklı kadını barındırabilecek bir yapı nasıl bir örgütlenme anlayışı ile olabilir?

1- Öncelikle tüm Kürt kadınlarını barındırabilmelidir. Yani; sınıf, katman, politik/ideolojik düşünce birliğine dayanmayan, her kesimden kadını içine alan ve her düşüncenin yaşama şansı olan geniş yelpazeli bir örgütlülük olmalıdır.

2- Kadın sorunu esas olarak 'cins' temelinde yaşanır. Kadın olmaktan dolayı tarihsel süreç içinde ikinci plana itilmişlik, toplumdaki soyutlanmışlık onun 'cinsiyet'inden kaynaklanmaktadır. Bu durum kaynağını düzensiz tüm çarklarından alır, günün düzeniyle beslenir. Kürt kadını da bundan ayırık olmadığına göre, Kürt kadın örgütlenmesi cinsiyet -kadın- temelinde oluşturulup, 'her türlü cinsiyetçi yaklaşımları sorgular nitelikte olmalıdır. Ki bu sorgulama; Sömürgeci TC'nin ırkçılığı ile içiçe geçmiş cinsiyetçi uygulamaları, aile içi, toplum içi tüm cinsiyetçi yaklaşımlar ve şiddeti içine alır boyutta olmalıdır.

3- Kürdistan'ın sömürge statüsünden kaynaklanır sonuçlar en fazla Kürt kadın cinsinde somut ifadesini bulur. İrkçilik ve cinsiyetçilik bu anlamda TC. politikasının odak noktasıdır. Bundan yola çıkarak Kürt Kadın Hareketi mutlaka '**ulusal zeminde boy vermelidir**. Diğer bir ifade ile ezilen bir ulusun bireyleri olarak karşı karşıya kaldıkları ulusal imhanın farkında olmalı, bunun ortadan kalkabilmesi için ulusal-demokratik mücadelede yerini almalı ve muhalefetin bir parçası misyonunu yüklenebil-

melidir.

4- Kendi hareketini, kendi politikasını, kendi taleplerini kısaca kendi çerçevesini Kürt kadınının kendisi çizmelidir. Bir çok farklı düşünce ve sınıfa, katmana dahil kadının böylesi bir örgütlülükte bir araya geldiğini düşünürsek kurulacak olan yapının 'bağımsız' olması gerektiği bir zorunluluk olarak ortaya çıkacaktır. 'Bağımsız' statü şu üç durumda olur.

a- Politik hareketlerden, partilerden, örgütlerden bağımsızlık:

Farklı politik düşünceye sahip kadınların bir araya gelebilmesinin zorunlu koşulu, politik düşünsel anlayışa saygı ve bu saygıyı kurulacak yapıda korumaktan geçer. Yapının politik örgütlerden bağımsız olması bunun somut ifadesi olacaktır. Herhangi bir politik hareketin (örgütün-partinin) uzantısı olmayan, onların güdümünde gelişmeyen bir yapı, her türlü düşüncenin bir araya gelmesinin ve kadın politikasının kendine özgünlüğünün yaşatılması, yaratılması teminatıdır. Doğaldır ki kişiler politik/ideolojik düşüncelerinden koparılamaz. Kaldı ki böylesi bir yapı, herhangi bir politik düşüncüyü, görüşü benimseyen kadınların, yapıda yer almasını engellemez. Bu düşüncelerin oluşturulacak yapıya hakim olmaması, sektör ve benmerkezci anlayışların yıkılması, kurumda çok sesliliğin sağlanması ve güvence altına alınması ancak her türlü düşüncenin bir arada demokratik bir şekilde yaşamasıyla söz konusu olur. Bu da kurulacak yapının politik örgütlerden yapısal-örgütsel- ideolojik bağımsızlığı ile gelişebilir.

b- Erkek egemen ideolojiden ve erkeklerden bağımsızlık:

Tarih boyunca sınıflı toplumların üst yapı kurumlarına erkek egemen anlayışlar damgasını vurmuştur. Bunun sonucunda kadın edilgen, pasif, toplumda maddi anlamda yer alamayan, psikolojik olarak ezik, ve kaderci anlayışla bezeli olmaya mahkum olmuştur. Kadınların bu ikinci cins konumdan kurtulmaları ancak kendi iradeleri, kendi beyinsel aktiviteleri, kendi emekleri ve kendi güçleri ile olabilecektir. Bu da her türlü erkek egemen anlayışların karşısında olmakla sağlanır.

Erkeklerin, kadın sorununu, kadınlar gibi yaşamaları 'erkek' olmalarından dolayıdır ki imkansızdır. Bu yüzden kadınların kuracakları özgün yapıların erkek- egemen ideolojinin tüm uzantılarından bağımsız olması gerektiği gibi kadın sorununun cinsiyet temelinde yaşanan bir sorun olmasından kaynaklanır yönü, özgün kadın yapılarının, erkeklerden de bağımsız olması gerekliliğini dayatır.

c- Türk Kadın Hareketi'nden ve Türk kadınlarından bağımsızlık:

Kadın sorununun farklı zaman, ülke, yer sınıf vs. koşullarında farklı yaşandığı somut bir gerçektir. Kürt kadını ezilen bir ulusun bireyleri olarak Türk kadınından apayrı sorunlar içindedir. Talepleri, sorunun çözüm koşulları vb. Türk kadınından apayrıdır. Her şeyden önce Kürt kadınının bir ulusal kurtuluş mücadelesi vardır. Bu ve benzer nedenlerden dolayı Türk Kadın

Hareketinden ayrı/bağımsız, özelde Türk kadınına yönelik olmayan bir Kürt kadın yapısı oluşturulmalıdır.

Feodal baskılar, TC'nin ırkçı ve cinsiyetçi politikaları, erkek egemen anlayışlar bir bütün olarak Kürt kadınının üstünde kabul gibidir. Bu kabusu kaldırmının, tabiri caizse, uyuyan büyük bir kesim kadını, bu durumdan çekip çıkarmanın yolu her kesimden kadını içinde barındıran yığinsal, bağımsız bir örgütlenmedir. Bu örgütlenmeyi -yapıyı- hemen şimdi oluşturmak ise kolay iş değildir. Bunun için ülke genelinde bu konunun çok yoğun tartışılması gerekmektedir. Hatta bu yolda oluşturulacak tartışma grupları bu görevi üstlenmeli ve her kesimden kadına gidilmelidir. Değişik yerlerdeki tartışmaların farklı yerlere de ulaşabilmesi ve ortak bir anlayışın kurulabilmesi için merkezi bir organa da ihtiyaç duyulacaktır. Örneğin; bir kadın dergisi ya da bülteni, hem tartışmaların herkesimin bilgisine sunulmasını işlevini ve birbirine coğrafya olarak uzak grupların birbirlerini tanımaları anlamaları, iletişim sağlamaları hem de giderek ortak bir düşüncenin oluşması görevini de görecektir. Böylece süreç içerisinde bir kadın politikası da oluşturmuş olabilecek, diğer yandan tartışmalar sonucu varılan merkezi kurumlar daha yıkılmaz, daha sağlam temellere dayanacaktır. Bu ortamın sağlayacağı diğer bir fayda ise zaten kadın politikası ve kadın bilinci konusunda yetersiz olan kadınların bilgi, teori yetkinliğine kavuşmaları belli bir birikim oluşturmaları zaman içinde kadın sorununa duyarlı kadın sayısını çoğaltmak olacaktır.

Merkezi kadın örgütlenmesinin çok çeşitli yolları olabilir. Örneğin kurulacak farklı kadın örgütlerinin (kadın vakıfları, der-

nekleri, kültür evleri, sığınma evleri, sağlık evleri, tartışma grupları ve hatta değişik kadın dergilerinin) temsili düzeyde oluşturabilecekleri merkezi bir yapı kurulabilir. Bu yine bir kadın dergisi, bülteni veya platformu vb. biçimlenmesi olabilir.

İşleyiş

Kürt kadını gerek psikolojik gerekse de toplumsal statüsü sonucu, toplumsal aktivitelerde yeterince yer almaz, alamaz. Evinin dışına çıkabilmesi bile bir çok izin alma kademelerinden sonra gerçekleşir. Mevcut durum bu iken, oluşturulacak yapıların da buna uygun olmaları gerekmektedir.

Katı, sıkı kuralları, yaptırımları olmayan, her kadının kendini ayrı ayrı ifade edebileceği, karar sürecine katılabileceği işleyişler sağlanmalıdır. Hiyerarşik yapılanmadan ziyade, iletişimi, dayanışmayı sağlayan emir-komuta ilişkisine dayanmayan işleyiş, mücadelenin dışında kalmış kadınları çekebilir.

Çoğunluğun hakları yanında azınlıkta kalanların da hakları güvence altına alınmalı, çoğunluğun benimsediği kararlara uymak için azınlık zorlanmamalıdır. Azınlığa kendi düşüncelerini hayata geçirebilecek olanaklar tanınmalıdır. Bunun sağlıklı oluşabilmesi için de karar sürecinin geniş tartışmalardan geçerek, ikna metodunun kullanılması gerekmektedir. Kararlar ağırlıkta olan eğilime göre alınırken, azınlığa dayatılmamalıdır.

Kısacası merkezîyetçi yaklaşımlardan uzak durulmalı, demokratik bir işleyiş esas alınmalıdır. Ancak böyle bir yapıda azınlıkta kalan düşünceler kendilerine yaşam alanı bulabilecektir, her kesimi bir arada tutabilecektir. Böyle bir işleyişe sa-

hip bir yapı, disiplinsiz, her kafadan ses çıkan bir görüntü çizebilir. Ancak kadınların kendilerini her yerde ifade etme zorlukları çektiği düşünülürse, bunun ortadan kaldırılması için böylesi bir işleyişe ihtiyaç vardır. Her karar aşamasına katılmak, uygun gelmeyen kararlara uymak zorunda bırakılmak, kadınların kendilerini, kendi yapılarında özgür görmelerini sağlayacaktır.

Kürt Kadın Hareketi'nin görevleri

Toplumun yarısını oluşturan kadın kitlesini, içinde yaşadığı tüm sorunlara karşı duyarlı hale getirmek, toplumdaki ikinci cins statüsünden sıyrıp çıkarmak için çaba sarfetmek, tüm cinsiyetçi yaklaşımları hapsederek, sorgulayan zihinler yaratmak, ulusal duvarları aşarak, çağdaş dünyanın çağdaş yaşam biçimi mücadelesini vermek, Kürt Kadın Hareketi'nin kurulmasına temel çıkış noktalarıdır. Bu bakışla ortaya çıkacak bir hareketin, kendisinde yoğunlaşan misyonlara uyar aktiviteler içinde olması da gerekmektedir.

Herşeyden önce, Kürdistan'ın kurtuluşunun birinci şartı, Kürdistan güçleri arasında birliği oluşturmaktır. Kadınların bu birliği oluşturmada örnek teşkil etmeleri gerekir. Ki bu Kürt kadının doğasına en uygun olacak hareket tarzı olacaktır. Kadın cephesinde birlikte mücadele anlayışı gelişip yaygınlaşır ve pratik zeminde yaşama geçerse 'birlik sürecini' hızlandıracağı kuşkusuzdur.

Gerek yurt dışındaki gerekse de Kürdistan'ın diğer parçalarındaki kadın hareketleriyle iletişim, diyalog, sayısız faydalar

getirir. Kürt Kadın Hareketinin oluşturacağı merkezi kadın örgütleri bu "iletişim-diyalog" sürecini tek elden yapmaya muktedir olabilir. Tek tek Kürt kadın gruplarının bu görevi yüklenmeleri güdük kalacaktır. Bu yüzden daha şimdiden bu iletişimi, dayanışmayı sağlayacak merkezi kadın yapıları oluşturmak gerekmektedir. Aynı şekilde Türk kadın hareketinden ne kadar bağımsız örgütlenme çalışmaları sürdürmek gerekse bile, onlarla eylem birliği oluşturabilmek, anti-demokratik tüm uygulamaların önünde 'birlikte' durmak ciddi bir muhalefet cephesi oluşturabilecektir.

Kadın hareketini kadınlar oluşturmalıdır ancak, bu kadın hareketinin erkeklerden herşeyiyle kopuk olacağı anlamına gelmemelidir. Onları da kadın sorununa duyarlı kılacak, sorunun çözümünde faydalanılabilecek konuma getirebilmelidir. Diğer bir deyimle erkekleri kadın mücadelesinin karşısına değil, yanına alabilmek gerekir.

Ulusal boyunduruğun en sivri ucu kadına düşmektedir. Kürdistan'ın özgür olabilmesi, Kürt kadının özgürlüğe kavuşmasını hızlandırır. Bu yüzden Kürt Kadın Hareketi, ulusal-demokratik mücadelenin bir parçası olabilmelidir.

Kadının da dünyada hak ettiği yere ulaşabilmesi, kendi insanlık alemine daha faydalı kılınabilmesi, özgür yarınlar oluşturabilmesi, bugünden adım adım örgütlenilecek bir mücadele ile mümkündür. Kürt kadını da Ulusal-cinsel-sınıfsal ağlarından ancak "**Bağımsız, Demokratik ve Yıgınsal Kürt Kadın Hareketi**" ile ulaşılacaktır.

Yezidi dinindeki ibadet uygulamaları

(III. Bölüm)

Johannes DÜCHTING

Yezidilerin dini törenlerine gelince; çelişkiler diğer dini konulardan çok daha fazladır. Özellikle 'takiye' uygulamasından dolayı komşu dinlerin etkisinde karmakarışık dini törenler oluşmuştur ki, bugün dini törenler ve ibadet hakkında aynı bilgileri veren iki Yezidi bulmak neredeyse olanaksız.

Bu nedenle özellikle Gernot Wiessner, Emir Muaviye ve Fakir Hasan'ın bu konudaki anlatımlarını dikkate alacağız.

Doğum, vaftiz ve sünnet

Bir erkek çocuğun doğumundan yedi gün sonra doğum olayı kutlanır, ailesi bir şenlik düzenler.

Yedinci ile dokuzuncu ay arasında da ailenin bağlı olduğu Şeyh, çocuğun saçını bir dua okuduktan sonra makasla ilk defa keser. Sincar yöresinde bulunan kutsal 'Ava spi' suyunun yakınındaki Laleş civarlarında da saç kesildikten sonra Hıristiyanların vaftiz törenine benzer bir tören yapılır. Diğer bölgelerde de **Qewwallar** yıllık gezilerinde içinde '**Ava Spi**' suyu bulunan şişelerle dolaşarak vaftiz töreni yaparlar.

Erkek çocuklarının sünnet edilip edilmediği konusunda Yezidiler çelişkili bilgiler verir.

Siirt yöresinden olan Yezidiler sünneti farz bi-

lirler. Fakir Hasan da bu görüşü paylaşır, hatta görüşüne göre, çocuğun doğum esnasında ya da doğumdan sonra ölmesi durumunda bile sünnet edilmesi gerekir.

Midyat yöresinden olan Yezidiler ise sünnetin Yezidi diniyle ilgili olmayıp Müslümanlardan aktarıldığını, gönüllü bir uygulama olduğunu düşünürler. Ancak biri oğullarını sünnet ederse karışmazlarmış.

Avrupa'da sürgünde yaşayan Yezidiler ise geldikleri yöreye göre erkek çocuklarını sünnet eder ya da etmez.

Sünnet 5 ila 10 yaşları arasında yapılır. Sünnet esnasında çocuğu tutan kirve, ailenin yakın akrabası sayılır; sünnet edilen çocuğun ailesinden biri ile evlenmesi mümkün değildir.

Yezidilerin, Hıristiyan ve Müslümanlarla birlikte yaşadıkları bölgelerde, Yezidilerin evlenme kurallarından dolayı, zaten düşük olan evlilik adaylarının sayısını daha da düşürmemek için çocuğun kirvesi sık sık diğer dini gruplardan seçilirdi. Bir Müslüman, kirve seçildiğinde de onun ailesi çocuğun ailesini diğer Müslümanların saldırılarına karşı korurdu. Diğer yandan ise Yezidiler sık sık Müslümanların da kirveleri olurlardı.

Müslümanlarla Yezidiler arasındaki ilişkiler soğuduktan sonra ise, her iki grup artık kirvesini kendi dini topluluğu içinde aramaya başlamış. Fakat bugün de hala Yezidilere kirvelik yapan Müslümanlar vardır.

Evlilik ve düğün

Yezidi dininde evlilik büyük bir önem taşır. Hiç kimse gönüllü olarak bekar kalmamalıdır; hatta Emir Muaviye'nin ifadesine göre bu günahdır. Erkekler onsekiz yaşında, kızlar ise onaltı yaşından itibaren evlenebilirler.

Yezidiler sadece aynı grup içerisinde evlenebilirler. Yezidilik içerisindeki başka bir grup ya da başka bir dine bağlı olan birisiyle evlendikleri zaman Yezidilikten çıkarılırlar. Yezidiler bu uygulamaya gerekçe olarak Hz. Şeyh Adi'yi öne sürerler. Şeyh Adi'nin, Yezidilerin kanı kutsal olduğundan başka bir dinden ya da din içerisindeki başka bir gruptan olan insanlarla karışmalarını yasakladığı rivayet edilir.

Genellikle Kürtlerde de olduğu gibi, çoğunlukla amca kızı ile amca oğlu evlendirilir. Gelin babasına verilmesi gereken başlıktan dolayı sık sık değiş-tokuş yapılarak evlenilir.

Düğünler çarşamba ya da cuma günleri yapılmamalıdır, Nisan ayında da genellikle evlenilmezmiş.

Düğünden önceki günün gecesi gelin evinde 'êvara hinê', kına gecesi kutlanır. Yemekler yenir, halay çekilir, türküler söylenir...

Nikah şeyh tarafından kıyılır. Bazı ifadelerle göre tek bir şeyh grubu nikah kıymaya yetkilidir.

Nikah esnasında iki şahidin de huzurunda dua edilir, sonra evlenenlere üç kere, birbirlerini isteyip istemedikleri sorulur. Hayır dedikleri takdirde evlenemezler. Nikahsız bir çiftin doğan çocukları dinsizdir, Yezidi değildir.

Aynı dini grup içerisinde evlenme şartının halen ne derece geçerli olduğu konusunda biraz çelişkili olan, Emir Muaviye'nin bir ifadesi şöyle: (Zerdüşt diyor ki... Hamburg 1990, s. 64)

"Kısa bir süre önceye kadar Yezidiler başka dini gruplardan olan kişilerle evlenemezlerdi. Evlenecek şahıs Yezidiliği kabul etmeye hazır olduğunu belirtse bile, cemaatımız tarafından kabul edilmezdi. Bu kural, başkasının dinimizi kabul etmesine izin veren yeni bir kararla birlikte yumuşatılmıştır."

Bu yeni kararın kimin tarafından verildiği meçhul olduğu kadar, Emir Muaviye'nin bu denli ağır bir değişikliği açıklama yetkisine sahip olup olmadığı da belirsiz. En azından diğer Yezidiler bu yeni evlenme kurallarından haberdar değiller.

Yezidiler tek eşli olarak yaşarlar. Çok eşlilik yasak olmadığı halde Yezidi köylerinde bu duruma pek rastlanmaz ve bu durum hor görülür.

Fakir Hasan, boşanmış olan bazı çiftleri tanımasına rağmen boşanmanın ayıp sayıldığını belirtir. Emir Muaviye ise, boşanmanın Yezidi geleneklerine aykırı olmadığını, ancak hayırsız bir şey sayıldığını söyler. Mirler boşanmaya karar verebilirlermiş, kendisi ise henüz herhangi bir Yezidi'nin boşandığını duymamış.

Kadının konumu

Ön Asya köylerinde, işlerin büyük kısmı kadın tarafından yapılır ve erkekler tarafından çok az saygı görürler. Misafirlerin bulunduğu yerde, arka planda kalırlar; yemeklerini ayrı yerlerde yerler ve çoğu zaman da erkeklerden arta kalan yemekleri yerler.

Bu açıdan Yezidilerde, kadının yeri komşuları Müslüman ve Hıristiyanlardan pek farklı olmamakla birlikte, Yezidi dini, kadınlara belirli haklar vermiştir. Yezidi kadınlar, aileleri ve eşleriyle dini açıdan aynı gruptadırlar. Hatta dinsel toplantılara eşleriyle birlikte katılma hakkına sahiptirler. Bunun yanı sıra kadınlar, daha önceki toplumlarda çok az rastlanmakla birlikte, dinsel alanda önemli görevler alabilir veya dini işlerden sorumlu yönetici de olabilirler.

Kadının toplumsal konumunun kötülüğü, efsanedeki, Adem'in (erkek) Tanrı (Melek Ta'us) tarafından, Havva'nın (kadın) ise, Adem'in koltuk boşluğu ya da daha doğru bir deyişle sol tarafından yaratıldığı anlatımıyla açıklanmaya çalışılır.

Yezidi kadınlar genelde kapanmazlar, ancak bu özelliğe çok sayıda Müslüman ve Kürt kadınlarında da rastlamak mümkündür. Arapların, Farsların ve Türklerin görüşüne göre, Yezidi kadınlar çok güzeldir ve bu nedenle doğu haremelerinde kendilerine sıkça rastlanır. Ve bunlar çoğu kez kaçırılmanın kurbanlarıdır. Genç kadınlar ve kızlar, savaş ganimeti olarak değerlendirilip, askerlerin ve generallerin metresleri olmaya zorlanmışlardır. Günümüzde çok sayıda Yezidi ailesi, Müslüman Kürt, Türk, Fars ve Arapların kadın kaçırmalarından bahsederler.

Bırayê Axretê

Yezidi topluluğunun kalıcı olabilmesinde, "**Bırayê Axretê**"nin (ahiret kardeşliği) önemli yeri vardır. Çoğu kez "**Yar**" (arkadaş) da denir. Her Yezidi, ergenlik çağına geldiğinde kendisine bir "**Bırayê Axretê**" seçmek zorundadır. Seçmiş olduğu kişi Şeyh ailesinden gelmeli, fakat kendisinin bağlı olduğu Şeyh ailesiyle herhangi bir akrabalık bağı bulunmamalıdır.

"Bırayê Axretê" bir Yezidinin ölümünde önemli bir rol oynar. O, ölüm esnasında hazır olmalı; başkalarının duyamayacağı bir şekilde ölen kişinin kulağına, gittiği yerin sırrını ve ruhunun öbür dünyaya geçerken alması gereken tavrı fısıldar.

"Bırayê Axretê" bir akraba gibidir; aile içinde imtiyaz sahibidir; inanç ve tabu zedelenmelerinde kendisine aile reisinden daha fazla görev düşer.

Yezidilerin yaşamında bir başka önemli yeri de "**Murrebi**" (öğretmen) alır. Bu kişi, Pir ailesinden seçilmelidir. Bazı koşullarda "murrebi", "bırayê axretê"nin ölüm sırasındaki görevini üstlenebilir.

Ölüm

Ölüm sırasında "bırayê axretê" veya "murrebi" hazır olmalıdır. Ölüm odasında ve ölünün yıkandığı yerde, dış duvara bir delik açılarak ruhun rahat çıkması sağlanır. Ölen kişi şeyh veya pir tarafından sürekli akan su ile yıkanmalıdır. Cenaze duası ise şeyh veya fakir tarafından okunur, dinde yüksek bir konumu olmasına rağmen "**mir**" dua okuyamaz.

Ölümden sonra düzenlenen törende, ölenin ruhunun tekrar doğuşu sorusu açıklanmaya çalışılır.

Önemli kişilerin ölümünde, ölenin giysilerinden parçalar bir tahta parçasına sarılarak, üç gün boyunca bunun önünde gruplar halinde müzik eşliğinde tören yapılır.

Kişinin öldüğü gün gömülmesi zorunluluktur. Mezar birlikte kazılır ve ceset, beyaz bir beze sarılarak tabuta yerleştirilir. Ölünün yönü, mezarın içinde güneşin doğuşuna göre ayarlanır. Bu yüzden de ölü sırtüstü yatırılıp, kafasının batıya yönelmiş olması gerekir. Kolları çaprazlaştırılır. Bu işlemler, kadın ve erkek ayrımı yapılmadan gerçekleştirilir.

Erkeklerin iki adet mezar taşı olur; biri baş ta-

rafında diğer ise ayak ucunda bulunur. Kadınların ise yalnızca baş tarafında bir taş bulunur. Mezar taşına ölen kişinin ismi, (çoğu kez anne ve baba isimleri de) mesleği yazılır.

Bazı anlatımlara göre, ölünün kafası toprak ile kapatılmaz. Aksine tahtalarla örtülüp, kenarları çamur ile sıvanır. Kafanın en üst bölgesine (bazı bölgelerde ise ayakucuna) küçük bir delik açılarak, ruhun vücuttan çıkması sağlanır. Bu adetten dolayı Yezidilerin, ölülerini kafaları dışarıya çıkacakmış gibi gömdükleri söylenir.

Yezidi inancına göre, bir Yezidi, Müslüman ve Hıristiyanlarla aynı mezarlığa gömülemez. Bu zorunluluktan dolayı, cenazelerini büyük masraflar karşılığında kendi köylerine gönderirler. Türkiye'nin batısında işçi olarak çalıştıklarından dolayı kendilerine ait mezarlıkları yoktur.

Dualar

Yezidilerin dua ettikleri yer veya tapınak yoktur. Laleş'te bulunan "Şeyh Adi"nin mezarı bir istisna teşkil ediyor. Bunun dışında Yezidilerin yaşadıkları bölgelerde, tanınmış şeyhlerin yattığı kutsal mezarlar bulunur. Daha çok kadınlar bu tür kutsal mezarlarda dilekte bulunup, yardım rica ederler. Bunun karşılığında az miktarda para bırakırlar. Kürdistan'da kutsal mezarlar, Yezidler dışında Müslüman ve Hıristiyanlar tarafından da ziyaret edilir.

Ortadoğu'daki Yezidler, diğer inançlarda olduğu gibi, açık yerlerde dua etmezler. Bu, dinsel bir kural değildir. Aksine, Yezidiliğin sürekli bir şekilde baskı altında olmasından kaynaklanır. Fakir Hasan'a göre, Yezidi olmayan birinin, Yezidi dualarına katılmasına veya dinlemesine engel olunmaz.

Dinine bağlı bir Yezidi, günde iki kez olmak üzere -güneşin doğuşunda ve batışında- dua eder. Dualar ayakta yapılır. Dua esnasında güneşe doğru bakılır. Çünkü güneş, Şeyh Şems'in sembolü olduğu için kutsaldır.

Günümüze kadar söylenegelmiş dua sureleri okunur. Sabah duaları ile akşam duaları arasında fark vardır. Her kişi kendisi için sessizce dua eder. Bilinmesi gereken duaları yapmayan kişi, güneşe doğru yönelerek, istediği gibi veya yapabildiği ölçüde dua eder.

Oruç

İslamda ve doğulu Hıristiyanlarda olduğu gibi, Yezidilerde de birçok oruç türü vardır. Avrupa'da yaşamakta olan genç kuşak Yezidiler, oruç zamanına pek dikkat etmezler. Fakir Hasan'a göre, orucun şartları, süreç içinde anlamını yitirmiştir.

Oruç sayısı ve süresi farklı dini örgütlenmelere göre değişir.

En düşük seviyedeki müridler, yılda 9 gün oruç -Kasım ayında- tutarlar. Etaplar halinde tutulan oruç, ilk hafta Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri uygulanır. Cuma günü ise, Şeyh Şems'e adanmış bayram günü olarak kutlanır. Cumartesi-Pazartesi arası oruç tutulmaz. Onu izleyen hafta, Salıdan Perşembeye kadar yeniden oruç tutulur. Ve takipeden Cuma günü ise, Şeyh Sin anılır. Üçüncü hafta ise, son olarak yine Salıdan Perşembeye kadar oruç tutulur. Ancak Cuma günü, "Yezidi günü, hepimizin bayramı", en büyük bayramdır. Bunun için her Yezidi bir koyun kurban eder. Birlikte yemek yenilerek, dans edilir ve şarkılar söylenir.

Fakirler, yılda 90 gün oruç tutmak zorundadırlar. Yaz döneminde 40 (Fakir Hasan'a göre 10 Haziran-20 Temmuz arası); Sonbahar'da 9 gün (ruhanlarla birlikte); kışın 40 gün ve Şubat'ta da 3 gün oruç tutulur. 40 günlük oruç, Müslümanlardaki Ramazan orucu gibidir. Yani gündüzleri yemek yemez, akşamları oruç bozulur. Oruç tutmada yaş sınırı konulmamıştır. Ancak, çocuklar tutmamalıdır. Yine kadınlar da bu görevi yerine getirmek zorunda değillerdir.

Dini hiyerarşi

Yezidilerin dini yapılanması oldukça düzenli ve teokratik-hiyerarşik bir konum arzeder.

Yezidiler doğuştan ya mürid ya da rahip olarak dünyaya gelirler. Rahip grubun sayıları, isimleri, sorumlulukları ve toplum içindeki görevleri, her gruba göre farklılık gösterir. Emir Muaviye'ye göre Yezidi toplumunda 7 dini grup vardır. Fakir Hasan ise, kendi aralarında bölünmüş 5 kabileden bahseder. Osman Sabri ise (Yezidiler ve dinleri, Ronahi, sayı 19-21) müridlerin yanı sıra, 5 rahip sınıfı olduğundan bahseder. Hiyerarşi bölgesel farklılıklar gösterir. Layard (Populaerer Bericht über die Ausgrabungen zu Niniveh, Leipzig 1852, s. 132) adlı eserinde, Şeyhan bölgesinde dört rahip sınıfının varlığından bahsediyor. Aynı biçimde, değişik böl-

gelerdeki tek tek rahip gruplarının da değişiklik gösteren görevleri ve her birinin de topluma karşı belirli sorumlulukları vardır.

Mürid ve rahip gruplarının başka bir grup men-subuyla evlenmesi kesinlikle yasaktır. Yine, bazı şeyh ailelerinin başka bir şeyh ailesiyle evlenmesi de yasaktır. Bu kuralları dinlemeyip, evlenenler, toplumdaki dışlanırlar.

Bazı Yezidi olmayan çevrelerin görüşlerine rağmen, kast sisteminin aşiretler arasındaki siyasi güç dengesiyle ilişkisi yoktur. Bu dini bölünmenin bir avantajının olmadığı da belirtilir. En azından Emir Muaviye veya başka dini liderler, Avrupa'da belli bir yetki ve buna bağlı olarak bazı ayrıcalıklar elde etmişlerdir.

Tek tek kastlarda veya ailelerde, herkesin görevi belirtilmiş ve bunların kendi aralarındaki ilişkileri de kurula bağlanmıştır. Herkesin sahip olduğu konum dışı karşı, siyah bir sarık, yedi sıralı bir takke vb. sembollerle gösterilir.

Kilise mensuplarına (Ruhan, Kahane), oldukça saygı duyulur. Din adamları sakallarını kısaltamaz ya da kesemezler. Sözkonusu yasak, Türkler tarafından "Saçlı Kürt" denerek, alaya alınır.

Mir'ler (Emir ya da Amir olarak ta adlandırılır) en üst düzeydeki din görevlileridir. Bu grubun üyelerinin sayısı hakkında farklı rakamlar verilir. Emir Muaviye toplam 60 kişiden; Fakir Hasan ise, büyük bir kısmı Irak'ta, bazıları da Avrupa'da yaşayan 100-200 aileden bahseder.

Mir'in görevi toplumu yönlendirmektir. Politik ve dini sorumluluğun yanı sıra, üretimde de aktif görev almalıdırlar.

Mir'in politik etkinliği, geçmişte Şeyhan bölgesi ile sınırlandırılmıştı. Başka bölgelerin Yezidileri (Tur Abdin, Cebel Siman, Kafkasya) ise yalnızca dini otoriteyi kabul etmekteydiler. Bazıları bunu bile yadsıtmaktaydı.

Mir'lerin üstündeki en yüksek dini ve dünyevi otorite, "Emir al-Umara" denilen Şeyhan bölgesinin yöneticisi Mirza Bey'dir. Bu görev kalıtımsaldır. İdeal olanı, babadan en büyük evlata geçmesidir. İslamın yoketme politikası ile aile içindeki çekeme-mezlik, bu işleyiş kesintiye uğratmıştır.

İlk başlarda Emir, Baadri'de hükümünü sürdürürken, günümüzde Bağdat'ta taşınmış bulunuyor. Dokunulmazlığı vardır ve gönüllü verilen mallarla geçimini sağlar. Dünyevi konularda söylediği sözler, itiraz götürmez. Sadece o, (en azından Şeyhan bölgesindeki Yezidileri) Yezidi halkını dışarıya karşı temsil eder.

Şu anda Emir makamına çok sayıda kişi sahip çıkmaktadır:

1973/74 yılından beri Mir Tahsin Bey (Mir Ali Bey'in oğlu) kendisini dünya ölçüsünde Yezidilerin en büyük önderi olarak tanıtıyor. Fakir Hasan'a göre Mir Tahsin Bey, en yaşlı mirdir ve Emir olarak kabul edilir.

Muaviye ben İsmail de kendisini Yezidilerin başı olarak görmektedir. Benim de dolaştığım, kutsal olarak kabul edilen Şeyh Adi'nin mezarının bulunduğu yerdeki çok sayıda rahip, Muaviye'yi Mir olarak kabul etmediklerini belirttiler.

Irak hükümeti uzun süre Hayri Bey'i Yezidilerin lideri olarak kabul ediyordu. Irak Kürdistanı'nda yaşayan tüm Yezidilerin bildiği gibi Hayri Bey de, Saddam Hüseyin'in gerçekleştirdiği soykırımın kurbanlarından biri olmuştur. 1992 yılında, özgür Kürdistan'ı ziyaretim sırasında, Hayri Bey'in Duhok'ta yaşadığını ve Yezidilerin lideri olarak görev yaptığını gördüm.

Baba Şeyh veya Piri Piran olarak adlandırılan Şeyh Nasır, Yezidi dininin formel lideridir. Şeyh Nasır'ın iktidarı kalıtımsaldır. Ama Yezidiler çoğunlukla, bu kalıtımsal yapıyı dikkate almadan, en uygun gördükleri kişileri bu göreve getirmişlerdir. Seçilen kişi de mekanını Bağdat'a taşıyordu. Ama şu anda yine kutsal olan Şeyh Adi'nin türbesine taşınmıştır.

Yezidi dinini araştırma ve koruma görevi, 20 aile arasından Emir tarafından seçilen Pêşimamlara verilmiştir. Son zamanlarda Yezidilere uygulanan baskılardan dolayı, Yezidiler, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu da, Yezidilerin dini yapılarının bozulmasına neden olmuştur. Bu yüzden için de hangi Pêşimam'ın hangi bölgede görevli olduğu bilinmiyor.

Değişik Şeyh grupları, Yezidilerin dini eğitiminden sorumludurlar.

Şeyh kastları kendi içinde değişik sınıflara bölünmüştür. Bu sınıflar kendi silsilelerini değişik atalara dayandırır ve onların rolü neyse, kendi rollerini de ona göre ayarlarlar.

En yüksek mevki, Şeyh Şems (Güneş Meleği) soyundan gelen en büyük aileye aittir. Şeyh Şemsettin soyu, 100 aileyi kapsıyor.

Şeyh Bekir (yaklaşık 50 aile) dini bayramların kutlanması ve geleneklere göre düzenlenmesinden sorumludurlar.

Müridlerin görevi ise, vergi ödeyerek şeyhleri maddi yönden desteklemektir. Hem Kürdistan'da

hem de Avrupa'daki sürgün yaşamında birçok şeyh ailesi, müridlerin verdikleriyle yaşamlarını sürdürmemekte ve bundan dolayı da çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu da, dini yapının çökmesine neden olmaktadır. Çünkü şeyhler, geçmişten gelen bilgileri öğrenip, başkalarına da öğretmiyorlar. Bundan dolayı da dini görevlerini tam olarak yerine getiremiyorlar. Böyle olunca da, çok sayıda sıradan Yezidi, Yezidi dini ve kendi kimliği hakkında bilgi edinemiyor.

Pir aileleri de dini hiyerarşide Şeyhlerden sonra gelmektedirler. Bunlar da kendi içlerinde soylarına göre ayrılmışlardır. Şeyhler gibi Pirlerin de dokunulmazlıkları vardır ve başka birçok hakka sahiptirler.

Pirler, günlük yaşamlarını ibadet ederek ve dini sorunların çözümü ile ilgilenerek geçirirler. Bugün tahminen 200 Pir ailesi bulunmaktadır.

Fakirlerle ilgili çok değişik bilgiler bulunmaktadır. Başlarına taktıkları siyah takkeden dolayı, "**Karabaş**" olarak da adlandırıldıkları olur.

Şeyh Adi'nin kutsal tapınağının bulunduğu Laleş'teki "**Ava sipi**" kaynağında yıkanmış yünden yapılmış bir giysi giyerler. Fakir, dini konularda oldukça bilgi sahibidir. 9 günlük oruç dışında, yılda iki kez 40 gün oruç tutmalıdır.

Fakirler kendilerini şeyh ve pirlere oluşan bir tarikatın özgür mensupları olarak görürler. "**Kak**" olarak adlandırdıkları liderleri, Halep'te yaşamaktadır. Şeyh Adi'de kutlanan dini törenlerde "**Kak**", Emir'den önce gelmektedir.

Qawwal (Türkücü) ise sadece Şeyhan bölgesinde hizmet eden ruhani kişilere denir. Qawwallar Yezidi din adamları içinde en aktif üyelerdir. Methiye söylerler. Flüt, tambur ve dümbelek çalarak tüm dini bayramlara katılırlar. Sancaklara sadece yılda bir kez ücret ödeyerek, bütün Yezidi bölgelerini gezirler. Fakat bugünkü politik koşullarda, böyle geziler mümkün değildir. Qawwalların sayısı yaklaşık 50 dolayındadır.

Köçekler ise sadece Şeyhan bölgesinde bulunurlar. Şeyh Adi'nin Laleş'teki mezarında hizmet edip, Sancak gezilerinde Qawwallara yoldaşlık yaparlar. Kutlamalarda, kendilerinden geçinceye kadar oynarlar.

Köçekler müridlerden oluşmuşlardır, sayıları ise 30 ile 300 arasında olduğu söyleniyor.

En alt katlardaki müridleri ise, **Awhan** ve **Xulam Ocağı** (Şeyh Adi'nin mezarının hizmetçisi) hizmetkarları oluşturur. Bu hizmetkarlar bir **Fer-raş**'tan ve 4-5 **Çavuş**'tan (kapıcı) oluşurlar. Eski-

den her Yezidi köyünde güvenliği sağlayan bir çavuş varmış. Şeyh Adi'nin mezar hizmetçilerin başı **ihtiyar**'dır.

Yezidilerde kadın tarikatı da vardır. Bu tarikatın üyeleri bekardır; Şeyh Adi'nin mezarında değişik görevleri vardır. Liderlerine de "**Kabana**" denir.

Yezidilerin çoğunluğu **Mürid** veya **Piro** denilen kişilerden oluşmaktadır. Müridler, belli Şeyh veya pir ailelerinin müvekkilidirler. Sadece bu şeyh veya pir ailesinden olanlar Yezidilerin dini eğitiminde yardımcı olabilir. Hiçbir Mürid ailesi Pir'siz yaşayamaz. Ancak aile yaban ellerde yaşıyorsa, bu durum sözkonusu olabilir. Müridlerin ölümlerini ancak şeyh yıkama hakkına sahiptir. Yaban ellerde yaşamını yitiren Yezidi, ülkesine geri gönderilir.

Müridlerin topluma karşı özel dini bir görevi yoktur.

Önceleri Müridler de evlenme konusunda gruplara ayrılmış. Bugün her mürid, başka bir aileden istediği kişiyle evlenebilir. Müridler de kendi içinde aile ve sülaleye göre ayrılmışlardır.

İbadethaneler ve diğer kutsal yerler

Genel olarak Müslümanların cami ve Yahudilerin havra gibi sahip oldukları ibadethane biçimlerini, Yezidiler tanımamaktalar. Yalnızca bu yöndeki bir istisnayı, Şeyh Adi'nin, Laleş'in Baadhri bölgesinde bulunan mezarı oluşturuyor. Bu mezar Yezidilerin kutsal yeri olarak kabul ediliyor.

"Türbe, kare şeklinde, ortadan beş sütunla iki büyük parçaya ayrılan bir ana salondan oluşuyor. Salonun sol tarafı bir basamak daha yüksek olarak yapılmış. Sol tarafta, yani kuzeye bakan duvarda çok sayıda kumaş parçalarının asılı bulunduğu iki tahta sandık var. Girişin hemen sağ tarafında iki arktan oluşan ufak bir kanal bulunuyor. Avludaki yalağın da doldurulduğu dere suyu bu kanaldan, salonu doğuya doğru bir baştan diğer başa katederek yeraltından dışarı akıyor. Salonun batı duvarında beş girinti var. Bunların ortada olan en büyüğünde sürekli olarak bir lamba yanıyor.

Şeyh Adi'nin mezarı ise, sol duvarın bitiminde ki bir kapıdan girilen üstü kubbeli ufak ayrı bir odada bulunuyor. Türbenin, İslam ermişlerinin de gömülü olduğu türbelerden ayrılan bir yanı yok. Şeyh Adi'nin tabutu üstü yeşil bir örtü ile kaplı olarak

yüksek bir yerde muhafaza ediliyor." (Klaus E. Müller, Kulturhistorische Studien zur Genese pseudo-islamischer Sektengebilde in Vorderasien, Wiesbaden 1967, 171. sayfadandır itibaren).

Şeyh Adi'nin mezarının yanında bir pınar bulunuyor. Bu pınar Yezidiler tarafından kutsal görülüyor. Bir ziyaret sırasında, Yezidiler bu pınarla ilgili bana bir efsane anlatmışlardı. Efsaneye göre bu pınar, müslümanların Mekke'de bulunan kutsal Simsim pınarı ile bağlantılıymış. İlginç olan, bu efsaneyi anlatan Yezidi, bu pınarın Müslümanların kutsal yeriyle bağlantı içinde olmasına kızmıyor, tam tersine, Mekke'nin uzaklığından ötürü böylesi bir iddianın doğru olamayacağını söylüyordu.

Laleş'teki bu ana kutsal yerin dışında, Yezidilerin yerleşim bölgelerinde çok sayıda küçük ibadethaneler, kutsal mezarlar bulunmaktadır. Bu kutsal mezarlar, Şeyhlerin ve din adamlarının yaşadıkları yerlerde yapılmış ve daha sonra bu kutsal insanlar oraya gömülmüşlerdir. Bu mezarlar, kimsen de olsa Yezidilerin dışında Müslümanlar, Hıristiyanlar ve başka dini inançlardan insanlar tarafından da kutsal sayılmaktadır. Türbenin girişinde, baston, balta, tarak, yılan vb. çizimler bulunmaktadır.

Bu ibadethaneler asıl anlamda ibadet yeri olarak kullanılmakta, daha çok çevresinde şenlikler düzenlenmektedir.

Küçük kutsal yerlerin en önemlisini "**Şeyh Şems'in evi**" oluşturur. Şeyh Şems'in evi, Laleş'deki Şeyh Adi'nin türbesine yakın bir yerde bulunuyor. Bu evde devamlı lambalar yanıyor ve etrafında Şeyh Şems'e adanmış bir sürü beyaz sığırlar bulunuyor.

Melek Ta'us'un sancakları

Yezidilerin ibadethanelerinin sayısı az olduğu gibi, ibadet araçları da azdır. Yalnızca demir ve tunçdan yapılan ve kuş biçimi verilen Melek Ta'us sembollerinin olduğu söylenmektedir. Bu sancakların hepsi aynı kuş biçimini almalarına rağmen, şekil itibarıyla farklılık göstermektedirler. Bu sancakların birini tavus kuşuna benzetebilmek, büyük bir hayal gücünün olmasını gerektiriyor. Sancaklara kutsal insanların adları verilmiş ve sayısı 7 olarak belirleniyor.

Sancakların tutulduğu yer hakkındaki bilgiler ise birbirinden değişik. 308 kilo ağırlığında olan ve Mansur al-Hallac olarak adlandırılan sancak en kutsal olarak belirleniyor ve devamlı Laleş'de Şeyh Adi'nin türbesinde tutuluyor. Diğer altı sancak ise Yezidi köylerine götürülüyor.

Politik sınır ve zorluklar nedeniyle sancakların köylere götürülmesi, düzensiz aralıklarla yapılabilir. Bazı köyler çok az veya hiç ziyaret edilemiyor. Bu ziyaret için Qawwallar ve Koçekler görevlidirler. Bazı zamanlar kendilerine Fakirler tarafından da refakat edilmekte. Bu 'kutsal elçilik' bir köye gittiğinde insanlar tarafından sıcak karşılanıyor ve onların şerefine şenlik düzenleniyor. Getirilen sancaklar özel olarak hazırlanan bir odada tutuluyor. Din adamları bu zaman zarfında dini merasimler ve vaizler düzenliyorlar. Gezi sonrası, sancaklar asıl sahiplerine teslim edilmeden önce, Şeyh Adi'nin türbesinin yanındaki kutsal pınarda dini bir merasimle temizleniyor. Sancakların birisinin kaybolması halinde, yerine yenisi yapılıyor. Geçmişte müslümanların bu sancakları ele geçirme yönünde bir çok kez girişimleri olmasına rağmen, çok az sayıda kayıp verilmiştir.

Önceleri Diyarbakır yöresinde 365 Yezidi köy vardı ve Fakirler tarafından Melek Ta'us sancaklarıyla ziyaret ediliyordu. Fakirler, her gün başka bir köyde yaşıyor, ve her yeni yılda başladıkları yere geri dönmüş oluyorlardı.

Dini bayramlar

Yezidilerin bir yıl içinde değişik bayramları vardır. Fakir Hasan yedi değişik bayramdan söz etmekte. Yezidilerin dini tarihlerinin başlangıcından beri, bu bayramlar doğa şenlikleri karakterini almıştır. Tek tek oruçlar ve yine bayram günlerine ilişkin uygulamalar, değişik Yezidi grupları arasında da bir ortaklık arzetmiyor.

Yezidilerin en önemli bayramı Laleş'deki Şeyh Adi'nin türbesi yanında yapılan bir şenliktir. Bu şenlik Eylül'ün sonunda, başka anlatımlara göre, 15-20 Eylül arasında yapılmaktadır. Bu şenliğe gitme görev olarak sayılıyor ve her yıl yerine getirilmesi gerekiyor. Bu yüzyılda Kürdistan'ın politik durumundan ötürü bu görev bir çok Yezidi tarafından yerine getirilemedi.

Laleş'deki şenlik üzerine bir çok yazılı belge var. İlk ve ayrıntılı yazılı kaynak, Doğu araştırmacısı İngiliz Austen Henry Lagard'a ait (Niniveh and its remains, London 1849, sayfa 81 ff):

"Bir odaya götürüldük, orada camlardan avluda olan bitenleri görüyorduk. (...) Avlunun merkezinde, yere saplanmış dört başlı bir demir şamdanın üzerinde 4 çıralı demir bir gaz lambası yanıyor. Yanında duran bir Fakir, bir elinde yanar bir meşale diğer elinde ise bir kap dolusu yağ ile zaman zaman lambaya yağ dolduruyor ve Şeyh Adi'nin adını bağıyordu.

Qawwallar avlunun bir tarafında duvara yaslanmış bir şekilde bekliyorlar, kimileri flüt, kimileri ise tef çalıyor. Dini liderler ise dini alay kuruyor ve ikişer kişi şeklinde yürümeye başlıyorlardı. Daha sonra Hüseyin Bey ve Şeyh Nasr da onlara katılıyor ve diğer lider ve şeyhler de kendilerine eşlik ediyorlardı. Uzun elbiseleri kadifeden ve bembeyazdı. Yavaş yürüyor, bazen duruyor, yeniden harekete geçiyor ve Allahın onuru ve şöhreti üzerine türkü şeklinde dua okuyorlardı. Qawwallar bu türküle flütleriyle eşlik ediyor, zaman zaman tefleriyle vuruyorlardı.

Yanan lambanın etrafında ve dini alayın içinde siyah elbiseleriyle ve müziğe uygun bir tempoyla Fakirler oynuyorlardı. (...) Allaha yapılan methiyelerden sonra Melek İsa ve Şeyh Adi şerefine de methiyeler diziliyordu. Türküler hızlı bir tempo alıyor, tefler daha sesli çalınıyordu. Aynı zamanda Fakirlerin hareketleri de hızlanıyor, kadınlar "tabelle" yapıyorlardı. Dini alay gürültü ve bir zikirle sona eriyor. Dualar bittikten sonra, dini alaya katılanlar kapının sağ tarafını öpüyorlardı. (...) Dualar esnasında dini adamlar kapı girişinde duruyor ve insanların içeriye girmesini müsaade etmiyorlardı. Yalnızca Şeyhlerin ve Qawwalların eşleri ve kızları katılabiliyorlardı.

Birçok Yezidi, ilkbaharda gündüz ve gecenin eşit olduğu 21 Mart tarihinde, Kürtlerin Newroz bayramını da kutlamaktadırlar. Tam kışın bittiği, ilkbaharın başladığı anda Yezidilerin yeni yılı başlar. Emir Muaviye'ye göre artık 13 gün bayramdır, 21 Mart'tan sonraki çarşamba günü de Zerdüş'tün doğum günü olarak özel bir önem taşır.

Başka ifadelerle göre Yezidilerin dini yılı Nisan ayındaki ilk çarşamba günü ile başlar. Yılbaşı (serê sal) diye adlandırılan bu gün birçok Yezidi için Laleş'teki Eylül kutlamalarından sonra en önemli bayramı oluşturur. O gün 'Qawwal'lar Yezidilerin evlerini süsler, her aile de önceki akşam "ölülere verilmek üzere" ya bir kuzu keser, ya da en azından et alır. Qawwalların mahiyetinde ölüle-

rin mezarlarına gidilir, Qawwaller ilahiler söylerken, diğerleri tarafından mezarlara yemekler konulur. Daha sonra ise bu yemek yoksullara dağıtılır.

Yezidilerin çoğu için haftanın tatil günü çarşamba günüdür. Bir kısım Yezidiler ise perşembe günü dinlenirken, Yezidilerin çoğu perşembe gününü bir nevi talihsizlik günü olarak nitelendirirler. Kimi yörede ise cuma, kutsal bir gündür.

Birçok Yezidi tatil günlerinde ölüleri ziyaret eder, haftanın geri kalan altı gününde de işlerine bakarlar. Ancak tatil günlerinde çalışmayı yasaklayan dini bir kural yoktur.

Bazı Yezidilerin örf ve adetlerine göre tatil günlerinden önceki günün öğlen saatinden tatil gününün gece yarısına kadar ne yıkanılır, ne de traş olunur. Dindar insanlar bugüne kadar bu adetleri yerine getirirler, ancak görüldüğü gibi bu konuyla ilgili dini bir kural yoktur.

Elbise yasakları ve diğer yasaklar

Yezidilerin günlük yaşamı sayısız yasak ve dini kurallarla doludur. Bu kurallar da yöreden yöreye değişir ya da Batılı geleneklerin gitgide ağırlık kazandığı bir dünyada zamanla çiğnenir. Ancak, örneğin kiliseler köhnemiş bir tabunun çiğnenmesinde hemen 'cehennemlik olacaksınız' diye tehditler yağdırırken, Yezidiler yasaklara uymamayı 'günah' olarak nitelendirmezler, bilakis, zamanında haklı olarak konulan bir yasağın, başka bir ortamda veya günümüzde anlamını kaybettiğini kabul ederler.

Yezidiler için lacivert (koyu mavi) elbise giymek yasaktır. Güney Kürdistan'da birçok Yezidi halen bu yasağa uyarlar. Evde bu renk bulunduğu zaman Şeyhler veya başka din adamları bu eve girmezler; hatta mavi elbiseler giymekten dolayı ceza da kesilirmiş. Türkiye ve Suriye Kürdistanı'ndan olan Yezidiler bu yasağı fazla ciddiye almazlar; ancak onlarda da bu renk hoş karşılanmaz.

Mavi (lacivert) rengin yasak olması için iki ayrı açıklama vardır:

"Bir zamanlar Firik adlı İranlı bir general Yezi-

dileri yenmişti. Onun askerlerinin elbiseleri lacivert idi. Bize karşı öylesine kötü davranırdı ki o gün bu gündür lacivert rengi gördüğümüz anda o askerler aklımıza gelir."

"Bir zamanlar yoksul bir Yezidi vardı. Rüyasında yanına bir derviş gelip Yezidilerin lacivert rengi kullanmamalarını söyledi. Ertesi gün, çevresine bu rüyanın ne anlama geldiğini sordu. Hepsi de bu rüyayı, Yezidiler lacivert rengi kullanmasın diye Tanrının bir işareti olarak yorumladılar." (Yalkut-Bredermann, Sayfa 7)

Başka rivayetlere göre ise mavi/lacivert rengin yasak olmasının nedeni, gök rengi olmasıdır.

Fakir Hasan mavi/lacivert rengin kullanılmasını bir yasağın ziyade bir gelenek olarak değerlendirdir.

Yezidilerde haram yemekler de vardır. Domuzlar her verilen yemi yediklerinden dolayı kirlili sayılır. Aynı zamanda Ortadoğu dinlerindeki domuz eti yasağının asıl ve doğru nedeni, ondan birçok hastalığın insana bulaşmasıdır.

İçki de, içkili insanların alkolün etkisinde başkalarına zarar verebilir olmaları gerekçesiyle haramdır. Ancak bazı ifadelerle göre, içki sadece müridlere yasak, din adamları içebilirler.

Yasaklardan bir başkası da marul (Kürtçesi: xes) üzerindedir. Yezidilerin bir kısmı ise bu yasağı artık batıl bir inanç olarak görüyorlar.

Fakir Hasan, yemek yasaklarının ortaya çıkışı ile ilgili olarak şu efsaneyi anlatır:

"Muaviye hilelerle Yezid'i yenmeye çalışarak, bir kızı süslüyor kendisine marul, balık ve rakı vermiş. Bu şekilde Yezid'in yanına gönderip cilve yapmasını istemiş. Yezid, değneğini balıkların yağına batırmış, yağ su olmuş, balıklar yeniden canlanmış, denize atılmışlar. Bir bitin kanı miktarında rakıyı tırnağına sürmüş, tadına bakmış. Yezid, bunun üzerine rakıyı yasaklamış, fakat tamamiyle değil. Yoksa üzüm ve kuru üzümün de yasak olması gerekirdi. Marula gelince de, kim yerse dinsiz olur demiş.

Bugünse marul yiyip rakı içen Yezidiler var. Ben ise asla!"

Diğer yasaklara örnek olarak ta, erkeklerin bıyıklarını traş etmemeleri, kız ve kadınların saçları kesmemeleri verilebilir. Kadınların saçını uzadığında örülür. Bazı yörelerde ise kadınlar, kocaları öldüğü zaman saçlarını keser, mezarın üzerine ya da içine koyarlar.

Din adamları da (hangilerinin bu yasağa dahil olduğu konusunda çelişkili ifadeler var) sakallarını, hatta saçlarını kesemezler.

Askerlik

Yezidilerin inancına göre, kendi kavimlerinin (aşiretlerinin) bölgesi dışındaki savaşlara gönüllü olarak katılması da dini bir yasağın (tabu) oluşturur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bugünkü anlamda zorunlu askerlik yoktu. Daimi ordu olarak Yeniçeriler varken, savaş dönemlerinde mahallinde asker toplanırdı. Bu toplamalar ise daha çok köle kovalama olayına benzerdi. Yezidiler de bu kovalama oyunlarının kurbanlarıydı, Osmanlı ordusu özellikle Yezidi köylerini seferberlikte hedef alırdı.

Diğer yandan ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde bedelli askerlik te mevcuttu. Yezidilerin yeteri kadar parası bulunduğu takdirde, bedel vererek askerlikten kurtulabilirlerdi.

Yezidilerin kaldıkları bölgelerde egemen devletlerin, din kurallarına aykırı olup olmadığını dikkate almadan zorunlu askerliği uygulamaya başlamaları, çeşitli sorunları da beraberinde getirdi.

"Dinimize göre askerlik günahıdır. (...) Yezidi din adamları olarak askerlik yapanlara ceza kestiğimiz durumlar da oluyor. Yükümlü olduğundan gitmişse bile, dinine uyması, dinini unutmaması gerekir. Askerlik yaparken din kurallarına aykırı bir davranışta bulunanları cezalandırırız." (Fakir Hasan)

Yezidiler, askerliğe karşı olan tutumlarından dolayı yaşadıkları devletlerin orduları ile, dini tabuları çiğnememek için zorunlu askerlik konusunda özel anlaşmalara varmaya çalışmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarında ve Irak'ta, askerliği, mevcut Hıristiyan bölüklerde yapmayı teklif ettiler. **'Takiye'** ayak uydurmalarını orada da sağladığı için, daha toleranslı davranılacağını, daha az eziyet çektirileceğini umarlarken, sözkonusu devletler bu tür anlaşmalara yanaşmadı.

1932 yılında Irak'ta zorunlu askerlik başladığında birçok can kaybına yol açan ağır çekişmeler yaratıldı.

Türkiye'de Yezidilerin özel bir muameleye tabi tutulmaları da mümkün değil; çünkü Türkiye, Lozan Antlaşması'ndaki Rum ve Ermeni azınlıkları dışında hiç bir azınlığı tanımamaktadır.

Türk ordusunda Yezidi yükümlüler daima kötü muamele ve eziyetlere maruz bırakılırlar. Yaygın 'oyunlardan' biri, Müslüman askerlerin Yezidi arkadaşlarını mavi boya ile işaretlemeleri, elbiselerini kirletmeleridir. 'Eğlence'yi daha da geliştirmek için ise, Yezidilerin sırtına 'şeytan' kelimesini yazarlar.

Berat

Şeyh Adi'nin Laleş'teki türbesinin yanında **'Ava Spi'** diye adlandırılan bir pınar var. Türbeyi ziyaret etmeye gelenler bu su ile yıkandığı gibi, Sincar yöresindeki vaftizlerde de aynı su kullanılmaktadır.

Pınarın etrafındaki çamurdan da **'berat'** denilen bezelye büyüklüğünde toplar yapılır. Her Yezidin bu beratları yanında taşınması, en azından evinde saklaması gerekir. Fakir Hasan'ın ifadesine göre, yanında ya da evinde berat bulunmayan Yezidiler de varmış, ancak bunun başlıca nedeni, özellikle Türkiye ve Avrupa'da kalan Yezidilerin Irak'taki siyasi durumdan dolayı mukaddes yerleri ziyaret edememeleridir. Her Yezidi ise beratın anlamını bilir.

Şeyh'ler, 'Ava Spi'nin suyunu bulamayınca beratı sembol olarak kullanarak vaftizi onunla yapabiliyorlarmış.

İddia edildiği gibi, Şeyh Adi'nin türbesinin top-rağının, - katoliklerin ergenlik çağına gelen gençlerin dine kabul törenine benzer bir şekilde - Yezidiler tarafından kutsal diye ağza alınıp yutulması doğru değildir; ancak berat ölülerin ağızına ve yüzüne sürülerek sembol olarak son yemeği oluşturur.

Misyon olayının bulunmaması

Yezidiler misyonu, dini propagandayı tanımazlar. Yezidi dini yayılmaya yönelik herhangi bir adımda bulunmuyor. İnsan Yezidi doğar, sonradan Yezidi dinini kabul etmek diye bir şey yoktur.

Bu uygulamanın nedeni, Yezidilerin doğrudan Adem'den geldiği, diğer insanların ise Adem ve Havva'nın cinsel beraberliğinden olduğundan.

Bir Yezidi -erkek veya kadın- Yezidi olmayan birisiyle evlendiği anda kendisi ve tüm evlatları bir daha kabul edilmemek üzere Yezidi topluluğundan çıkarılır. Bu uygulama da Yezidi sayısının azalmasında önemli bir rol oynamıştır. Bir insan - zorla da olsa - Müslümanlığı kabul ettiği zaman derhal ve bir daha dönmek üzere Yezidiliğini yitirir.

Ancak tarihte Yezidiliğe dönmeme olayı sürekli olarak uygulanmamıştır. Müslümanlığı kabul etmeye zorlanan birçok Yezidi tekrar dinlerine dönmüşlerdir. Bunun bir örneğini, 1844 yılında Botan'daki Bedirhan Bey'in baskısı ile zorla Müslümanlığı kabul eden Tur-Abidin Yezidileri oluşturur. Bunlar, din özgürlüğü ilan edildiği zaman Yezidi topluluğuna geri dönmüşlerdir. 1892 yılında baskı altında Kelime-i Şehadet getiren Emir Mirza Bey daha sonra eski görevine dönebilmiştir.

Geri dönme olanağına gerekçe olarak, zorla din değiştirmenin, takiye kurallarıyla bağdaştığı, asıl dinin gizlenmesi gibi olduğu öne sürülür.

'Yezidi olmanın' bir başka yolunu da Midyat yöresinden olan, babasının Ermeni ve Hıristiyan olduğunu söyleyen bir adam bana anlattı. Babası, 1916-1918 yıllarındaki Ermeni katliamları döneminde bir Yezidi köyüne kaçarak, katliamlar bitinceye kadar orada barınmış. Köyde kaldığı süre içinde kendi Ermeni kimliğini yitirip, daha sonra Yezidi bir kızla evlenmiş ve - hikayeyi anlatan adam dahil olmak üzere - tüm çocukları Yezidi olarak hem köylüler tarafından kabul edilmişler, hem de komşu köylerdeki Müslümanlar tarafından Yezidi diye takip edilmişler.

Aynı olayı Fakir Hasan'a anlattığımda ise bu evlilikten olan çocukların Yezidi olmadığını açıkladı.

Eskilerde de Yezidi dinine geçmenin mümkün olduğu görünüyor. Bazı rivayetlere göre Nestori ya da başka Hıristiyan boylar kendi dinini terkedip Yezidi olmuşlar.

Emir Muaviye'nin, doğuştan Yezidi olmayan insanların; Yezidiliği kabul edebilmeleri konusundaki ifadesinin artık ne derece doğru olduğu bilinmiyor.

Emir Muaviye'nin yazısından, şu ana kadar geçerli olan kuralın kim tarafından kaldırıldığı, yerine getirilen liberal uygulamanın kim tarafından çıkarıldığı, hatta yeni uygulamayı başlatan kişi veya kurumun böyle bir şeyi yapmaya yetkisi olup olmadığı anlaşılıyor. Yeni düzenlemeyi anlattığım Yezidilerin hiç biri daha önce, Yezidiliğe geçiş olanağının bulunduğu konusundan haberdar değildi.

Yezidilerin geleceği

Avrupa'da mı?

20. yüzyıl ile birlikte Yezidiler ve diğer küçük dinler için yeni bir düşman daha oluştu: Batılı uygarlıkların laikleştiren etkileri. İran ve diğer Müslüman ülkelere baktığımız zaman İslam dininin bu etkilere karşı direndiğini görebiliyoruz. Azınlık dinleri ise direnme gücüne sahip değildi. Okula devam etme mecburiyeti, din dersine katılma zorunluluğu, seçilen meslekler vs. Yezidilere, dinlerinin kurallarına tam anlamıyla uyma olanağı vermiyor. Özellikle genç Yezidiler böylece dinlerinden vazgeçer, fakir ve diğer din adamlarının oğulları saçlarını keser, sakallarını traş ederler. Sıkı bir din anlayışına göre bunu yapan bir genç, babasından devraldığı dini görevini artık yerine getiremez, ancak din adamlarının yok oluşuyla birlikte tüm dini topluluklar da ister istemez yok olmaya mahkumdur sanırım.

Eskiden dini bir azınlığın ayakta kalması için, ya şehirlerdeki iktidar merkezlerinden uzak, ya da şehirlerin özel semt ve mahallelerinde kalması gerekirdi. Yezidiler ise son onyıllarda, modern hayatın ilerlemişliğinden yararlanabilmeleri uğruna bu bölünmüşlüğü bıraktılar. Çevrelerine uymaları ile birlikte ise bir yandan bireyselliklerini, diğer yandan ise dini yaşamlarını yitirmişler.

Köktendinci İslamcılardan etkisiyle başlayan, Avrupa'ya göç ya da kaçma olayı çerçevesinde de bu eğilim, kendini daha da yoğun biçimde hissettirir.

Sıkı din kurallarının çözüldüğü Avrupa'da, asırlarca İslam'ın imha politikasına karşı direnen Yezidi dininin, dini tabulara kulak asmayan batılı uygarlık içerisinde birkaç on yıl içerisinde, tamamen silinip gitme tehlikesi vardır. Yezidiler, Avrupa'ya kaçmaları ile birlikte bugün ülkelerinde olan takibattan kurtulup kendi can güvenliklerini koruyabilseler de, dinlerinin ayakta kalması için herhangi bir güvenceye sahip değiller. Yezidi dini için Batılı uygarlığın çekici tarafları daha da büyük bir tehlike gibi görünüyor. Çünkü İslam, Yezidiliğin düşmanı iken en azından karşılık verebilirlerdi; Batılı uygarlığa ise ne diye karşılık versinler?

Emir Muaviye'nin onayladığı, örneğin evlilik kurallarını değiştirmek gibi, dini kuralları modern çağa uydurmanın bu eğilimi durdurup durduramayacağını gelecek günler gösterecek.

(Bitti)

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nde* **DİYARBEKİR**

(I. Bölüm)

Yusuf KAYNAK

Seyahatname, 16 ve 17. yüzyıllarda yazılmış tarihi değeri olan bir kronolojidir. Evliya Çelebi'nin yazdığı bu kronoloji, Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli yazılı eserlerinden sayılır. Çünkü Evliya Çelebi bizzat imparatorluğu gezerek aldığı notlara ve gözlemlerine dayanarak, on ciltlik bu eserini yazar. Evliya Çelebi kimi zaman olayları abartarak aktarsa da, eser değerinden fazla bir şey yitirmez.

Evliya Çelebi gezilerinin bir kısmını da Kürdistan'a yapar, gördüklerini ve öğrendiklerini eserin dördüncü cildinde anlatır. Eserin bu cildi Kürdistan'ın o dönemdeki durumuna bir parça da olsa açıklık getirdiği için ayrı bir önem kazanmaktadır. Kürt tarihçilerinin Seyahatname'yi okuyup analiz etmeden, Osmanlı-Kürt ilişkilerini kavramaları oldukça zordur. Çünkü, 16 ve 17. yüzyıllardaki Kürt-Osmanlı ilişkilerinin gelişimi, bunun maddi temeli ve şartları gibi konular yetersiz de olsa Seyahatname'de dile getiriliyor. Osmanlı-Kürt ilişkilerinin öyle sanıldığı gibi gönüllülük temelinde oluşmadığını Seyahatname'de görmek mümkündür. Her ne kadar Kürdistan'a özerklik verilmiş ise de anlatılanlardan, pratikte bunun öyle kolay işlemediğini açıkça görüyoruz. Buna rağmen Osmanlı-Kürt ilişkilerinin TC Devleti Kürt ilişkilerinden daha ileri olduğunu söylemek de abartılı olmaz. Onun için bu ilişkilerin bu yazıda işlenmesinin konuya bir nebze de olsa açıklık getireceği düşüncesindeyiz. Çünkü günümüzde de Osmanlı-Kürt ilişkilerinin örnek alınması gerektiği düşüncesi gün geçtikçe yaygınlık kazanarak daha fazla taraftar buluyor. Fakat Osmanlıyı bir arada tutan ümmet birliği TC Devleti'nde bulunmadığı için bu birliğin nasıl ve hangi temelde oluşaca-

ğı tartışma konusudur. Günümüzde bu tür ulusal sorunların çözümü için değişik demokratik seçeneklerin olduğu bilinmektedir. Fakat TC Devleti öz itibari ile tek ulus, tek devlet modeline dayandığı için demokratik çözümlere kapalıdır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ileri sürdüğü "Anayasal Vatandaşlık" tezi içerik olarak Osmanlı'nın "ümmet vatandaşlığı"ndan başka bir şey ifade etmeyecek ve itibar görmeyecek. Buna rağmen halkların eşit iradesine dayalı demokratik çözümler her zaman bulunabilir. Yeter ki, sorunların çözümünde gerçekçi ve dürüst davranılsın.

Evliya Çelebi'nin anlattığı "Eyalet-i Kürdistan", Seyahatname'nin dördüncü cildinde geçen Bitlis, Diyarbakır, Van ve Şehrızor (Süleymaniye) eyaletleridir. Biz burada konumuzu sadece Diyarbakır eyaleti ile sınırlı tutacağız. Zaten Eyalet-i Diyarbakır diğer emirliklerin ve beyliklerin durumuna da açıklık getirecek niteliktedir. Yazımız, Hollandalı Türkolog, Kürdolog ve sosyolog Martin van Bruinessen'in 1988'de İngilizce yayınladığı "Evliya Çelebi in Diyarbakır" adlı eserinin bir nevi yorumu olacaktır.

Evliya Çelebi kimdi?

Gerçek adı Derviş Muhammed Zilli olan Evliya Çelebi, 25 Mart 1611'de İstanbul Unkapanı'nda dünyaya gelir. Evliya onun takma adıdır. Babası Osmanlı sarayının baş sarrafı ve aynı zamanda bir şairdir. Maddi durumu iyi olan bir ailedendir.

Evliya Çelebi iyi bir eğitim görür. Birkaç yıl "Sübyan Mektebi"inde (ana eğitim) eğitim aldıktan sonra, 7 yıl İstanbul'da Şeyh-ül İslam Hamid Efendi Medresesi'nde İslam üzerine eğitim alır. Daha

sonra 10 yıl Sadızade Medresesi'nde Kur'an-ı hatim ederken bir yandan da Mehmed Efendi'den hafızlık dersleri alır. Aynı zamanda gümüş işlemeciliği ve oyma sanatı gibi birkaç sanatı da öğrenir. 1636'da Kadir gecesi Ayasofya Camii'nde Kur'an okurken sesi Silahdar Melek Ahmed Paşa tarafından beğenilir. Bunun üzerine Melek Ahmed Paşa, onu Sultan IV. Murad'a götürür. Sultan onu saraya alır. Sarayda da kaligrafi, müzik, gramer ve sentaks dersleri alır. Mısır'a gittiğinde büyük İslam uleması Şeyh Ali -al-Sabramalis'ten üç yıl ders alır. Bağdat muharebesi sırasında ise Sipahi Ocağı'nda cıracık olarak günlük 40 akçe'ye çalışır.

Evliya Çelebi seyahatlerini nasıl gerçekleştiriyordu?

Evliya Çelebi, ilk gezisini 1630'da İstanbul'un çevresinde gerçekleştirir, bu gezilerini 1640'da tekrarlar. Dış gezilerini de özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na rakip imparatorluklar olan İran ve Avusturya'ya yapar. Bu gezilerini genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek görevlilerine refakat ederek yapar. 1646-1647 gezisinde Erzurum Valisi Defterzade Mehmed Paşa'ya; 1640-1641 gezisinde Trabzon Valisi Ketenci Ömer Paşa'ya refakat eder; 1648 gezisini Mürteza Paşa refakatinde Şam'a; daha sonra 1656 gezisini yine Mürteza Paşa'nın refakatinde bu kez Bağdat'a yapar. Evliya Çelebi'nin gezilerine hamilik (koruyuculuk) görevi yapan, Kafkas kökenli Abhaza asıllı Melek Ahmed Paşa'dır. Çelebi'nin anne tarafı Abhaza olup Melek Ahmed Paşa ile akrabadır. Melek Ahmed Paşa büyük vezir olduğunda tabiatıyla Evliya Çelebi de önemli bir Osmanlı ailesine akraba oluyordu. Melek Ahmed Paşa vezirlik görevinden alındıktan sonra, önce Özi iline, daha sonra 1655'te Van vilayetine vali olarak atanır. Melek Ahmed Paşa Van valisiyken sık sık onu ziyaret eder. Bu ona Kürdistan'ı görme fırsatı verir. Evliya Çelebi Van'da Melek Ahmed Paşa'nın postacısı olarak çalışır. O Kürdistan'ın Diyarbakır, Bitlis, Van ve Şehrizar eyaletlerini bizzat görür, gördüklerini de Seyahatname'nin dördüncü cildinde anlatır. Bu seyahatler esnasında daha önceleri görmediği yerleri de ziyaret eder ve önemli notlar alır. Bu arada, değişik yerlerden davetiyeler alır ve bir misyoner gibi oraları gezer. En çok şu konulara ilgi duyar: Coğrafya, mimari, peygamberler ve kutsal yerler hakkında hikayeler, efsaneler, dini giysiler, yiyecek, içecek, dil lehçeleri ve yer adları gibi. Mahalli idareler hakkında da ayrıntılı bilgiler edinir, vergi ödemeleri ve dini vecibelerin nasıl yerine getirildiği hakkında Seyahatname'sinde bilgiler verir. Mısır'a yerleştikten sonra on ciltlik eseri Seyahatname'yi yazar.

1685'te Mısır'da vefat eder.

Seyahatname'nin elyazmaları (Maniskript) üzerine

Martin van Bruinessen, Alman Türkolog R. F. Kreutel'in 1971 baskısını esas alıyor ve ona göre analizlerini yapıyor. Seyahatname'nin diğer baskıları da, 1975'te P. A. Mackay ve 1979'da Fahri İz'in yayınladıklarıdır. Bu son iki Türkolog, Seyahatname'nin bizzat Evliya Çelebi tarafından değil bir kاتب tarafından kaleme alındığı görüşündeler. Martin van Bruinessen ise bunun aksine eserin bizzat Evliya Çelebi tarafından kaleme alındığı düşüncesini taşımaktadır. Çünkü elyazmasındaki ilaveler ve sayfa kenarlarındaki notlara bakıldığında, öyle açık hatalar görülüyor ki, bunlar Evliya Çelebi'nin kendisinden başka kimseye ait olamaz deniliyor.

Seyahatname'nin ilk altı cildi (1896-1901) İstanbul'da tekrar yayınlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Evliya Çelebi Seyahatname'yi Mısır'da yazıp tamamlamıştır; aslının da orada olması gerekir. Seyahatname'nin yazılışından yüz yıl sonra bir kişi, 1792'de eserin bir elyazmasını Kızlarağası Hacı Beşir Ağa'ya gösterir. Hacı Beşir Ağa da kitap tutkunu olduğundan elyazmasını alır, kopyasına koyar. Bu nüshanın Hacı Beşir Ağa tarafından gün yüzüne çıkarılması ile Evliya Çelebi dikkati çeker ve ün kazanır. Seyahatname Avrupa'da da oldukça ilgi görür. Fakat buna rağmen eser Osmanlı aydınları arasında gereken ilgiyi görmez. Avrupa'da ilk defa 1814'te, Avusturyalı diplomat doğu bilimci Joseph von Hammer (1) Seyahatname'yi görür. Onun gördüğü elyazması 1745 tarihini taşıyordu. Bunun bir kopya mı, yoksa orijinal mi olduğu belli değildi. Joseph von Hammer eseri şöyle tarif eder: "Çok mükemmel bir tarihi çalışma; bir başka çalışmadan esinlenmemiş ve başka kimse tarafından tekrar yazılmamış ve tanzim edilmemiş."

Seyahatname'nin özeti ve ilk cildi Avrupa'da Almanca ve İngilizce olarak yayınlanır. Evliya Çelebi bu yayınlarla Avrupa'da daha da ilgi çeker; çünkü çalışma çok özgün ve kendine özgü bir stilde yazılmıştır. Evliya Çelebi bu eser için başka bir tarihçiyi örnek almamış ve taklit etmemiş, üstelik başka önemli yazarlarla boy ölçüşecek böylesine değerli bir eser sunmuştur.

Seyahatname şu anda nerelerde bulunuyor?

Seyahatname'nin sekiz cildi İstanbul Bağdat Köşkü'nde; altı cildi İstanbul Saray Kütüphanesi'nde.

si'nde ve bu altı cildin bir kopyası da İstanbul Per-tev Paşa Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. M. Bruinessen, bu son altı ciltte çok sayıda yanlış ve eksiklerin olduğunu söylemektedir. Ona göre bu son altı cildi yeniden derleyen Ahmed Cevdet, ya bazı parçaları tam okumamış, ya da Osmanlı sansürü eserin tam yayınlanmasını engellemiştir. Seyahatname'nin yedinci ve sekizinci ciltleri de Kilisli Rifat tarafından bir yorumla birlikte yayınlanmıştır. Kilisli Rifat, baskısını Beşir Ağa'nın koleksiyonu ile mukayese etmiştir. Dokuzuncu ve onuncu ciltler de esas metinlerden ayrı olarak Latin harfleriyle 1971'de Zuhuri Danışman tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır. 1980'den sonra da M. N. Özön, Seyahatname'yi modern Türkçeye tercüme ederek yayınladı.

Evliya Çelebi Seyahatname'yi nasıl yazmış?

Yazılanlara bakılırsa Evliya Çelebi belli bir sistem takip etmemiştir. Diyarbakır hakkında yazdıklarında da durum böyledir. Evliya Çelebi, bir şehirden başka bir şehire seyahat ederek notlar alıyor ve daha sonra da gözlemlerini ekleyerek kitap yazıyordu. Seyahatname'sinde şehirlerin tarihi, mahalli liderleri, valileri, şehir mimarisi (binalar, köprüler, kaleler, surlar, camiler, han ve hamamlar), şehir yüzölçümleri ve nüfusları gibi konular hakkında bilgiler veriyor. Diyarbakır'ın mimari eserlerinden övgü ile bahseder. Diyarbakır'ın meşhur kale ve surlarını anlatır. Diyarbakır Köprüsü'nün Mostar'daki (Bosna-Hersek) köprüden daha mükemmel olduğunu belirtir.

Evliya Çelebi bu bilgileri nasıl toplamış?

Bu bilgilerin bir kısmı hatıralarından, bir kısmı da koleksiyonlardan ve değişik karakterdeki notlardan oluşuyor. Evliya Çelebi Seyahatname'yi yazmaya başlarken bazı bölümleri boş bırakır, sonra yeni bilgilerle tamamlar veya yeni bir şey bulduğunda onları, ekler halinde verir veyahut kenar notları yapardı. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa adına Palu, Hani, Egil ve Ergani Kürt sancak beylerini ziyaret eder, orada edindiği izlenimleri not ederek, daha sonra yazdığı Seyahatname'nin dördüncü cildi Eyalet-i Kürdistan'a ekler. Diyarbakır hakkında hikayeler de nakleder. Bu hikayeleri Bitlisli Kürt Hanı Avdal Han'dan öğrendiği söylenir; çünkü Seyahatname'de Avdal Han'dan övgü ile bahseder. Diyarbakır hakkında çok geniş bilgiler aktarır. Örneğin Diyarbakır'daki resmi dairelerin bir

listesi; Diyarbakır valisinin aldığı maaş (yıllık 100 bin kuruş); Diyarbakır'ın etrafındaki stratejik su kaynakları ve diğer şehirler hakkında verdiği bilgiler gibi.

Evliya Çelebi suyun savaşlarda stratejik bir faktör olduğunu, ta o zaman yazabiliyor. Zaten su sorunu günümüz Ortadoğu'sunda da çok stratejik bir konuma sahiptir. Hatta bir gün savaşlara dahi sebebiyet vereceği göz önünde bulundurulduğunda, Evliya Çelebi'nin gözlemi yerindedir diyebiliriz.

Seyahatname'nin önemli özelliklerini de 17. yüzyıla kadar olan folklor ve dinsel mezheplerin tasvirleri oluşturuyor. Evliya Çelebi Seyahatname'de, şehirlerdeki ekonomik yaşantıyı dile getirirken (ticaret, sanat ve el işleri gibi), aynı zamanda gittiği ülkenin toplumu hakkında yazdığı gözlemleri sosyolojik bir değere sahiptir. Evliya Çelebi, Seyahatname'nin büyük bir bölümünü han-hamam, camiler, halkın yeme ve içme gibi konulara ayırır. Bu hikayelerini de o zamanın Diyarbakır Türkçesi denilen bir şive ile yazar.

Evliya Çelebi nasıl çalışarak bu bilgileri toplayabildi? bu bilgiler güvenilir mi?

Evliya Çelebi'nin Diyarbakır'la ilgili çalışma tarzı şöyledir: Önce bilmediği kelimelerden bir liste yapar; daha sonra bilen birine sorar veya bir dil uzmanına danışır. Çünkü kendisi Kürtçe bilmezdi, onun için de Kürtçe tercümanlara başvururdu veya tercüme yolu ile aradıklarını temin ederdi.

Evliya Çelebi Seyahatname'nin bu cildinde Kürtçe ile ilgili bilgiler verir ve Kürtçenin lehçelerini karşılaştıran küçük bir sözlüğü de kitabın sonuna ekler (2). Zaten onun yazar olarak biricik kriteri; gözlemler, tasvirler ve kendi düşünceleri oluyor. M. Bruinessen, Seyahatname'nin çok düzensiz, karmaşık ve çok sayıda sayfanın da boş olduğunu söyler. Buna rağmen Seyahatname'nin ansiklopedik bir değeri olduğunu da söyleyebiliriz.

Seyahatnamenin dördüncü cildinin Kürtler açısından ayrı bir önem taşıdığını söylemiştik. Bilhassa Osmanlı-Kürt ilişkileri ve Kürt emirliklerinin durumu; Şeyh Mahmud'un durumu; IV. Murad'ın Diyarbakır'ı ziyareti gibi bilgiler, tarihi açıdan önemlidirler. Seyahatname'nin diğer önemli bir yanı da Kürt coğrafyasındaki yaşamın ve yetişen ürünlerin yapıtta yer almasıdır.

(SÜRECEK)

Kürt Ulusal Hareketi'nin kilometre taşlarından biri:

6 Eylül olayları veya "Roja Reş"

C. RĒNAS

"Kurd nabirîtewe xeyaltan xewe
Berati necat bî xwin. nûsrawe"

Piremerd (1)

Birçok katliamlar ve sürgünlerle, direniş ve ayaklanmalarla dolu olan Kürdistan tarihine altın harflerle yazılan olaylardan biri de, halk arasında "Roja Reş"(Kara Gün) olarak bilinen 6 Eylül olaylarında, Süleymaniye halkının, hükümet konağı önünde yaptığı gösteriye ateş açan polis ve askeri güçlere karşı gösterdiği direnmedir.

6 Eylül 1930 günü, Süleymaniye ve çevresinde yaşayan ve o günlerde yapılması planlanan seçimleri ve İngiltere-İrak anlaşmasını protesto eden halk yığınları, Kaymakamlık Konağı önünde toplandılar. "Kahrolsun emperyalizm", "Kürdistan'a özgürlük", "Ne zamana kadar esir kalacağız" sloganlarını atarak, barışçıl bir gösteri yaptılar ve istemlerini dile getirdiler. Gösteri anında, Kürtlerin elinde, "inançta başka, hiçbir silah yoktu."(2) Polislerin göstericilere ateş açması üzerine, halk yığınları ellerine geçirdikleri kuzma ve kürekle, taş ve sopalarla polise saldırdılar. Zor durumda kalan hükümet yetkilileri, askeri güçleri devreye soktular. Çıkan çatışmada, askerler, mitralyözlerle halkı taradılar. Neticede, halktan ve devlet güçlerinden birçok insan öldü ve yaralandı. Irak Hükümeti, 21 Eylül tarihinde yaptığı açıklamada, '6 Eylül Ayaklanması'nda 9 polis yaralanmış 1 asker ise öldürülmüştür. Saldırganlardan ise 13 kişi öldürülmüş, 23 kişi de yaralanmıştır' diyor. Ama bu doğru değildir. Süleymaniye halkından 50'den fazla kişi öldürüldü veya yaralandı.(...) Aralarında, Babanlı Azmi Bey, Şeyh Kadir, Şeyh Sait Hafit, İzzet Osman Paşa, Şeyh Mehmed Gulani, Heme Abdurrahman Ağa, Heme Salih Bey, Tevfik Kazaz, Remzi Fettah, Abdurrahman

Ahmet Paşa ve Faik Bey gibi, şehrin ileri gelenlerinin de bulunduğu 170 kişi tutuklandı.'(3)deniyor.

Ahmet Hoca, 6 Eylül olaylarında kayıplar konusunda farklı şeyler söylüyor: "Bu gösteride, yaklaşık 200 aile yas tuttu. Eşraf takımından ve öğretmenlerinden, 400'den fazla kişi hapsedildiler.(...) Hükümet konağının önüne, ölü ve yaralı 150 gencin cesedi sıralanmıştı..."(4)

6 Eylül Ayaklanması, o döneme kadar Kürt ulusal hareketlerinde hiç kullanılmayan veya nadiren kullanılan bir yolu izlemiştir. Bilindiği gibi, o güne kadar tüm Kürt ulusal hareketlerinde silaha başvuruldu. Kürtler ulusal hakları için savaştılar. 6 Eylül Hareketi'nde, bu yol izlenmemiş, miting, gösteri yürüyüşü gibi, barışçıl eylem biçimlerine başvurulmuştur. 6 Eylül hareketini öncekilerden ayıran bir başka özellik ise, hareketin şehirde başlaması ve daha sonra kırsal alana yansımadır. Mehmet Nuri Tevfik, "Kara Gün, 6 Eylül 1930 Ayaklanması" adlı makalesinde şöyle diyor: "...6 Eylül'de) Ayaklanma tüm şehri kapladı. Daha sonra, öğrencilerin oluşmasında önemli katkıların olduğu, genel greve ve yürüyüşe dönüştü. (...) 6 Eylül ayaklanması, ulusal bir halk hareketidir. Bii grup aydınının öncülüğünde, şehirde başlamıştır. Bu da, o döneme kadar, ağa, şeyh, vb'lerinin öncülüğünde olan Kürt ulusal hareketinde, bir ilerleme ve yeniliktir.(...) 6 Eylül hareketi, tarihimizde bir dönüm noktasıdır. Bundan önceki ayaklanmalar, ağa, aşiret reisi ve şeyh gibi ileri gelen kişilerin öncülüğünde ve kırsal alanlarda başlamıştı. ama 6 Eylül Ayaklanması, şehirlî sınıf ve tabakaların öncülüğünde başladı ve kırsal alanlara yayıldı..."(5)

Üzerine birçok şiir ve edebi eserin yazıldığı 6 Eylül Hareketini daha iyi anlamak için, harekete yol açan nedenleri ve meydana geldiği şartları gözönünde bulundurmamak gerekir.

Hareketi doğuran nedenler ve ortam

6 Eylül Hareketi, Kürt ulusal hareketinin canlı olduğu, birçok ayaklanmanın yaşandığı Süleymaniye ve çevresinde meydana gelmiştir. Çok değil, daha ayaklanmadan 4-5 yıl önce, Şeyh Mahmud, bu bölgede hükümlerini ilan etmiş, hükümetini kurmuş ve İngilizlere karşı savaşmıştı.

İngiltere ve Türkiye arasında uzun yıllar süren tartışmalara neden olan ve aynı zamanda Kürtlerin kaderini yakından ilgilendiren Musul Sorunu, Milletler Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda "çözüm" bağlandı. Buna göre, Musul, İngiliz mandası altında bulunan Irak toprakları içinde kaldı.

Artık Türklerin "Kürt kozu"na ihtiyaçları kalmamıştı. Türkiye, Şeyh Sait Ayaklanması'nı kanla bastırdıktan sonra, anti Kürt bloku oluşturma politikasına yöneldi. Bu amaçla, 5 Haziran 1926 tarihinde, İngiltere ve Irak ile bir anlaşma imzaladı. Anlaşmanın 12. Maddesi'nde şöyle deniyor: "*Türkiye ve Irak makamları, aşiret reisleri, şeyhler ve aşiretlerden başka üyeleriyle, verili zamanda devletlerden birinin topraklarında bulunan, diğer devletlerin yurttaşlarıyla resmi ve diplomatik nitelikte her türlü ilişkilerde bulunmaktan vazgeçer. Onlar, sınır boyu bölgelerinde, devletlerden birine yönelik herhangi bir örgütün bulunmasına, propaganda veya toplantılar yapılmasına izin vermiyecektir.*"(6)

Türkiye'nin "Kürt kozu"nu oynamaktan vazgeçip, anti Kürt bloku oluşturmaya başlamasından sonra, Şeyh Mahmud ile olan sınırlı ilişkilerini kopardı. Şeyh Mahmud'a uzun yıllar en büyük desteği veren Hevreman aşiretleri, İran ile görüşüp bu ülkeye geçtiler. Şeyh Mahmud'un çevresinde bulunan bazı subaylar ve etkin kişiler, yavaş yavaş hareketi terk ediyorlardı. Hareket önemli sorunlarla yüzyüzdü. Yeterince yiyecek ve cephane bulmada büyük zorluklarla karşılaşan Şeyh Mahmud İngiliz ve Irak güçleriyle girdiği bir dizi çatışmalardan sonra, 1927 yılında, İngilizlerin önerilerini kabul ederek İran sınırına yakın Piran'a çekilmişti. Buna karşılık İngilizler de, ona ve aile fertlerine belli bir yaşam ve çalışma koşulları garanti ediyorlardı.(7)

Şeyh Mahmud Hareketi'nin bu biçimde kesintiye uğramasıyla, Süleymaniye ve çevresinde, İngilizler ve Irak yönetimi için belirli bir huzur sağlandığı söylenebilir. Ama tüm Güney Kürdistan'da mücadele değişik biçimlerde devam ediyordu. Barzan Bölgesi'nde, Şeyh Ahmed Barzani öncülüğünde ayaklanmalar başladı.

Süleymaniye ve çevresinde, Hevler ve Ker-

kük'de mücadele bir başka biçimde sürdürülüyordu. Bildiriler dağıtılıyor, Irak hükümetinin, Cemiyet-i Akvam kararlarını yerine getirmesi için, çağrılar yapılıyor, toplantılar düzenleniyordu. Bunun yanı sıra, özellikle Süleymaniye'de, cehaleti yenmek, okur yazarlığı artırmak için büyük bir hamle başlatılmıştı. Bu ve benzeri çalışmalarda etkin olan iki örgüt vardı. Bunlardan birisi legal olarak Süleymaniye'de kurulan **Zanist**(bilim derneği) ötekisi de, Hevler'de gizli olarak kurulan siyasi nitelikli **Pıştiwan** örgütü idi.

1 Nisan 1926 tarihli **Jiyan Gazetesi**'nin 11. sayısında yer alan bir haberde, Zanist Derneği'nin, "İlim ve maarifi yaymak için, birkaç yurtsever aydın tarafından, İçişleri Bakanlığı'ndan izin alınarak kurulduğu belirtiliyor. Gazete, broşür ve kitap yayınlamayı, gece ve gündüz eğitim yapan okullar açmayı, kütüphaneler oluşturmayı, eğitimlerini tamamlamak amacıyla yurtdışına öğrenci göndermeyi, Kürtlerin etnoğrafyasını, tarihini ve Kürdistan'ın coğrafyasını araştırma ve bu konudaki bilgileri yayınlamayı vb. görevleri önüne koyan Zanist, önemli işler başardı.(8)

Ahmet Hoca'nın verdiği bilgilere göre, Zanist'in açtığı okullarda eğitim gören birçok terzi ve bakkal çirağı; doktor, mühendis vb. oldular. Hergün öğleden sonra, çocuklarını kucaklarına alan ana ve babaların, işyerlerini terkeden çırakların, Zanist'a koşar adımlarla gitmesi, görülmeye değer bir manzara idi.(9) (Asıl adı "Cemiyeti Zanıstı Kurdan" olan bu derneğin yapısı ve çalışmaları bir başka araştırmanın konusudur.)

Pıştiwan örgütü, aralarında Ahmet Hoca, Mustafa Şevki, Mahmut Cevdet, Hamit Cevdet ve Emin Revanduzi gibi emekli subay ve memurların da bulunduğu bir grup Kürt aydını tarafından, Hevler'de kuruldu. Örgütün ilk başkanı Mustafa Şevki, sekreteri ise Ahmet Hoca idi. Örgüt kısa bir sürede, hemen tüm şehirlerde örgütlendi. Özellikle Musul'da güçlü bir örgütlenme vardı. Bir müddet sonra, örgütün başkanlığına Refik Hilmi getirildi. Pıştiwan Örgütü, aşiret reislerine, Kürt halkı arasında etkin olan kişilere, Şeyh Mahmud adına mektup yazıyor, onlarla ilişki kuruyordu. Irak hükümetinin ve İngilizlerin, Kürtlere verdikleri sözleri yerine getirmeleri gerektiği doğrultusunda çağrılar yapıyor, Kürtçe konuşulması, okunup yazılması için çaba sarfediyordu. O dönemde, Kürtler de dahil Hevler halkının üçte ikisi Türkçe konuşuyor ve yazıyordu. Pıştiwan örgütü, bu durumun önüne geçmek için, çoğunluğu örgüt üyesi olan Süleymaniye halkından 20 memurun tayinini Hevler'e çıkartmıştı. Örgüt bu işte başarılı oldu. Özellikle aydın, öğrenci ve gençlik arasında belli bir yer edindi. (10)

Cemiyet-i Akvam, Musul sorunu ile ilgili olarak verdiği kararında, **Kürtlerin ulusal özelliklerine, Irak Hükümeti tarafından saygı gösterilmesi** şartını ileri sürmüştü.(11) İngilizler ve Irak Hükümetinin bu şarta hiçbir itirazları yoktu. Onlar için önemli olan Musul'un, İngiltere mandası altındaki Irak toprakları içinde kalmasıydı. İngilizler, bu kararlar Irak'taki durumlarını daha da güçlendirdiler. Ama onların, Irak'daki çıkarları için "Kürt kozuna" ihtiyaçları vardı. Çünkü, Irak Hükümeti ile yaptıkları anlaşmanın süresi bitiyordu. Bu anlaşmayı, daha iyi şartlarla yenilemek istiyorlardı. İstemlerini Irak Hükümeti'ne kolayca kabul ettirmek için de, "Kürt kozuna" ihtiyaç duyuyorlardı.

Kürtler tarafından büyük tepki ile karşılanan Cemiyet-i Akvam'ın, Musul'a ilişkin kararın açıklanmasından sonra, Irak Hükümeti, Kürtleri oyalama taktiğine başvurdu. Irak Başbakanı, 1926 yılında, parlamentoda yaptığı bir konuşmada, **Bizler Kürtlerin ulusal haklarını tanımak zorundayız**, diyordu. Hükümet, Kürdistan'da, Kürt dilinin resmi dil olarak kabul edileceğini, Kürt bölgelerine Kürt memurlar, hakim ve öğretmenlerinin atanacağını bildirmişti. (...) Irak Hükümeti ve İngiliz Yüksek Komiserliği, Cemiyet-i Akvam'ın Kürtlerin ulusal özelliklerine dikkat edilmesi, hükümette bir bakanlığa Kürdün atanması, Kürdistan için milletvekilleri kontenjanının oluşturulması ve buna benzer diğer tavsiyelerini uygular gözükmeye çalışıyordu.(12)

Ama bunların hepsi Kürtleri oyalama taktiğinden öte bir şey değildi. Irak Hükümeti ve İngiltere, 1927-30 yılları arasında, Kürdistan'daki nisbi huzur ortamından yararlanarak, Kürdistan'daki varlığını güçlendirmek amacıyla, askeri amaçlı bazı işlere giriştiler. Yollar yapıldı. Kışlalar ve karakolları sayısı artırıldı.

Kürtlerin geniş hoşnutsuzluk ve hareketlenmeleri, 6 Kürt milletvekilinin, Başbakan'a, Cemiyet-i Akvam'ın tavsiyelerinin, gecikmeksizin uygulanmasını isteyen bir rapor metni vermelerine neden oldu. Raporda, aynı zamanda, Kürt vilayetlerinde öğretim için ayrılan ödeneğinin artırılması, Irak Kürdistanı'nda, tek resmi idare biçiminin getirilmesi talep edilmekte ve Kürdistan'ın toplumsal gereksinimleri için ödeneğin artırılması istenmekteydi.(13) Hemen hemen Kürdistan'ın her yöresinden, ileri gelenler, Kürt aydınları, hükümeti ve Cemiyet-i Akvam'ı(Milletler Cemiyeti) mektup yağmuruna tutuyor, kendilerine verilen sözlerin bir an önce yerine getirilmesini istiyor.

1929 yılı başlangıcında, 4 Kürt milletvekili Irak parlamentosunda, Başbakan ve Yüksek Komiserli-

ğe aşağıdaki talepleri sundular: **1- İdari merkez niteliğinde, Duhok'un kuzeyinde yeni bir livanın kurulması; 2- Yıllık gelirin yüzde 20'sinin, Irak Hükümeti tarafından, Kürt bölgelerinin gelişmesine ayrılması; 3- Kürtçe olarak mecburi öğretim getirilmesi; 4- Irak Kürdistanı'ndan(polis kuvvetlerinin dışında) Hükümet Askeri Kuvvetleri'nin çıkarılması; 5- İki Kürt temsilcinin Irak Bakanlar Kurulu'nda yer alması.**(14)

İngiliz manda rejiminin süresi bitime doğru ilerledikçe, Kürdistan'daki gerginlik de giderek tırmanıyordu. "Haziran 1930'da, içerde asayişin sağlama ve her türlü dış saldırıya karşı savunma işlemini Irak Kralına bırakan İngiliz-İrak anlaşması imzalandı. Gayet tabii bu anlaşma azınlıklarla ilgili hiç bir hüküm taşııyordu."(15) Anlaşmanın yayınlanmasından sonra, Kürdistan'ın dört bir yanında protesto eylemleri yapıldı. Milletler Cemiyeti'ne, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne mektuplar, protesto telgrafları gönderildi. Anlaşma metnine sadece Kürtler değil, Arap yurtseverleri de karşı çıkmışlardı. Ama Arap yurtsever hareketi, Kürtlerin haklarını tanımaya hazır değildi. Zaten İngilizler de bu çelişkiden yararlanıp, Irak Hükümeti'ni "Kürt kozu" ile tehdit ederek, istediği şartları dayatmada başarılı olmuşlardı.

Kürtleri yatıştırmak amacıyla, İngilizler Yüksek Komiser Yardımcısı ve Irak Başbakan Yardımcısı Cafer Paşa, Kürdistan'a bir ziyaret düzenlediler. Kerkük, Hevler ve Süleymaniye'de, şehrin ileri gelenleri ile görüşmeler yaptılar. 14 Ağustos 1930 tarihli Jiyan Gazetesi'nin 257. sayısında, bu ziyarete geniş bir şekilde yer veren bir haber yayınlandı. Haber, o dönemdeki Kürtlerin istemlerini, bu istemler karşısında İngiliz ve Irak yöneticilerinin tavırlarını açık bir biçimde gözler önüne seriyor. Bu nedenle okuyucuların hoşgörüsüne sığınarak, sözkonusu haberin geniş bir özetini aşağıda çıkartıyorum.

"İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı ve Irak Başbakan Yardımcısı'nın Kerkük, Hevler ve Süleymaniye ziyaretleri ve Kürtlerin çabaları

Süleymaniye, Kerkük ve Hevler livalarında yaşayan Kürtlerin sürekli müracaatları üzerine, İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı ve Irak Başbakan Yardımcısı, 8 Ağustos 1930 tarihinde, Cuma günü, Bağdat'tan Kerkük'e geldiler. Aynı gün kışlada, Kerkük'ün umumi eşrafı ve çoğu Kürt olan ileri gelenlerini biraraya topladılar. Toplantının başlamasından sonra, Başbakan Yardımcısı ayağa kalkarak, daha önce yayınlanmış olan ve tüm Kürtlerin bildiği hükümet açıklamasını okudu. Açıklamada, Irak Hükümeti'nin, Milletler Cemiyeti'nin önerilerini uygulama kararı aldığı belirtiliyor.

Daha sonra Yüksek Komiser Yardımcısı ayağa

kalktı ve konuştu. Komiser yardımcısı, hükümetin açıklamasını onayladı. Milletler Cemiyeti'nin kararlarını uygulamak için Irak ile ittifak yaptıklarını söyledi.

Daha sonra, **Abdullah Yakubi Efendi** söz aldı ve şöyle dedi:

'Bu açıklama için teşekkür ederiz. Zaten livamızın nüfusu Türk ve Araplardan oluşmuştur. Yüzbin kişiyi bulan nüfusumuz, bu iki ulustan meydana gelmiştir. Biz Iraklıyız ve Irak'ın birliğinden ayrılmayız.' Kardeşi Mustafa'da, abisinin söylediklerini onayladı.

Ama toplantıda hazır bulunanlardan ikisi hariç(bunlardan biri Arap olan Fars Beyat Ağa ve öteki ise kadı olduğundan dolayı onaylamaya mecbur kalan Şeyh Mehmet Habib Sultani idi) kimse bu söylenenleri teyit etmedi. Çünkü Abdullah Efendi'nin söyledikleri haksız bir beyandı ve açıkca Kürt çoğunluğunu görmezlikten geliyordu.

Kerkük eski milletvekili, yurtsever ve yiğit birisi olan **Mehmet Caf Bey** kalktı ve yüksek sesle şöyle dedi:

'Kerkük Livası'nın çoğunluğu Kürttür. Yani 150 bin kişinin 120 bini saf Kürttür. Geri kalanlar ise Türk ve Araptırlar. Bu söylediklerimi tüm dünya biliyor. Bendeniz, burada, çok büyük bir aşiret olan Cafları temsil etmekteyim. Benim dışımda, Davde, Zengene, Cebari, Şivan vb. Kürt aşiretlerinin reisleri de buradalar ve bendenizi vekil tayin ettiler. Ki, hepsinin adına, yekvücut olarak, Cemiyet-i Akvam kararlarının uygulanmasını talep ettiğimizi sizlere bildireyim. Bunlar bizim hakkımızdır ve hakkımızı sonuna kadar takip edeceğiz.

Bundan sonra **Abdullah Safi Bey**, toplantı kullarına aykırı bir biçimde hiddetle ayağa kalktı ve şöyle dedi:

'Bu zat kimin adına konuşuyor? Caf aşireti Süleymaniye'ye bağlıdır. Kerkük'e bağlanalı iki yıldır. Hakkını, gitsin Süleymaniye'den istesin.'

Bunun üzerine **Mehmet Caf** ayağa kalktı ve şu cevabı verdi:

'Ben 150 bin Caf adına konuşuyorum. Ben Kürdüm, Kürt olarak yaşıyorum ve Kürt olarak öleceğim. Bu memleket Kürtlerindir. Bu nedenle, Kürtlerin ülkelerinde, açıkca ulusal haklarını talep etme hakkı vardır.(...)'

Bu esnada Başbakan Yardımcısı **Cafer Paşa** kalktı ve Mehmet Caf'a dönerek şunları söyledi:

'Seni, hükümetin ve kendi şerefimle temin ederim ki, Cemiyet-i Akvam'ın tüm kararları uygulan-

caktır ve bu liva da bu haklardan yararlanacaktır.'

Mehmet Bey şöyle dedi: 'Öyle ise iyi. Teşekkür ederim.' Bu esnada, Seyit Ahmet Haneqa, Seyit Mehmet Cebari ve öteki aşiret reisleri ayağa kalktılar ve Mehmet Bey'in dediklerini onayladılar, Kürtlerin haklarını talep ettiler. Böylece münakaşa sona erdi ve topluluk dağıldı.

Hevler

9 Ağustos 1930 günü Kerkük'den Hevler'e geldiler.(...) Eşraf ve aşiret reisleri toplandılar. Başbakan Yardımcısı, Kerkük'de yaptığı konuşmayı tekrarladı. Daha sonra Yüksek Komiser Yardımcısı konuştu. Bunlardan sonra değerli Kürt yurtsever **Ayan Ahmet Efendi** kalktı ve şöyle dedi: 'Konuşmalara başlamadan önce, aşiret reisleri, görüşlerini açıklamalıdır. Çünkü, onlar da mazbatalarını sundular.' Yüksek Komiser Yardımcısı, 'iyi' dedi.

Bunun üzerine aşiret reisleri kalktılar ve şunları dile getirdiler:

Biz, Dızevi aşireti reislerinden Hızır Ahmet Paşa'yı vekil tayin ettik. Daha sonra Mome Alye kalktı ve şöyle dedi: 'Biz tüm aşiretler ittifak halinde, Süleymaniye halkının taleplerini onaylıyoruz. Biz Süleymaniye ile birlikte yaşıyoruz ve birlikte öleceğiz. Süleymaniye, Hevler ve Kerkük livalarının birbirinden ayrılmasını rica ediyoruz, Süleymaniye'ye verilen herşeyden, bizim de yararlanmamız gerekir.' Daha sonra **Ayan Ahmet Bey** kalktı ve şunları söyledi:

'Biz Kürdüz ve haklarımızı istiyoruz. Bendeniz, yıllarca hükümete hizmet ettim. Ve anladım ki, tüm Kürtler, haklarında ısrarlılar. Cemiyet-i Akvam kararlarından doğan haklarımızın bize verilmesi gerekmektedir.' (Cafer Paşa'nın itirazı üzerine) Paşa'ya döndü ve 'Paşa, sen Araplar için bir temel attın. Bizim de ulusal haklarımız yolunda, ruhumuzu feda etmeye hakkımız var! dedi.(...)' Bu konuşmalardan sonra, **Revanduzlu İsmail Bey** kalktı ve şöyle dedi:

'Paşa, bizim bu boş laflara karnımız tok. Gelecekte bahsediyoruz, gelecekte... Yarın da gelecektir, on yıl sonra da gelecektir. Şu anda, Cemiyet-i Akvam kararlarının tatbik edilmesini istiyoruz. Hemen Duhok livası kurulmalıdır.(...)' Daha sonra Maruf Bey kalktı şöyle dedi:

'(...) Birkaç sözüm, bir ricam ve bir de sorum var. Cafer Paşa'nın okuduğu açıklamadan iki şey anladım: 1- Irak'ın; Kürt ve Arapların birliği, 2- Anlaşmada özel bir madde ile yer alan Kürtlerin hakkı.

Sayın Yüksek Komiser Yardımcısı da, 'biz Irakla biriz'dedi. Ben de, bu söylenenlere karşı diyorum ki, ben Kürdüm.(...) Kürt milleti haklarını istiyor.(...) Bazı kişiler bana, 'siz bu hakları ecnebinin eliyle istiyorsunuz' diyorlar. (Yüksek Komiser Yardımcısı sordu: ' Ecnebi kim?') Ecnebi, yani siz, İngilizler. Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, İngiltere Hükümeti, Cemiyet-i Akvam kararlarının tatbik edileceğine dair şerefi üzerine söz vermişti. Kürtler, şimdi, İngiltere Hükümeti'nin bu vaadini yerine getirmesini bekliyorlar.(...) Cafer Paşa çok iyi biliyor ki, bizim varolan biçimiyle, Arap halkıyla birlikte yaşamamız mümkün değil. Avusturya ve Macaristan biçiminde yaşamamız mümkündür.(...) Bağdat gazeteleri bas bas bağıryorlar: 'Biz Arabız, hükümetimiz Araptır, Ermenilere yapılanlar Kürtlere de yapılmalıdır.' Bizim bu şartlarda Araplarla birlikte yaşamamız mümkün değildir.(...) Öyle anlaşılıyor ki, bu gazeteler, hükümetin rızaşını alarak bunları yazıyorlar. Yoksa kapatılmaları gerekirdi. Sonuç olarak tüm Kürtler, Cemiyet-i Akvam kararlarının uygulanmasını bekliyor. Maruf Bey konuşmasını tamamladıktan sonra, toplantıda bulunanların hepsi, Maruf Bey'in söylediklerini tasdik ettiler ve toplantı böylece sona erdi.

Süleymaniye

(...) Yüksek Komiser Yardımcısı ve heyeti, Arap saatine 2'de Çemçemal'e ulaştılar. Halk ve Hema-vent aşireti reisleri, caddede bekliyorlardı. Heyet yanlarına ulaştığında, hep bir ağızdan bağırdılar ve Kürt halkının haklarını talep ettiler.(...) (Süleymaniye'de) Dabahane yolunu takip ettiler. Daha sonra büyük kalabalığın önüne ulaştıklarında, topluluk alkış çaldı. Hep bir ağızdan, 'Yaşasın Kürt ve Kürdistan', 'Kürt hükümeti istiyoruz' sloganını attılar.(...) Yol boyunca, damüstünde ve sokak başlarında toplanan kadınlar da, 'Yaşasın Kürt ve Kürdistan', 'Kürt hükümeti isteriz' diye bağıryorlardı. Toplantı başladı. Önce gazetelerde de yayınlanan başbakanın açıklamaları okundu. Bunlardan sonra, Heme Abdurrahman Ağa kalktı ve şöyle dedi: 'Tüm ulema ve eşrafı, Süleymaniye'nin tüm aşiretlerini ve bir kısım Kerkük aşiretlerini temsil eden bizler, Remzi Efendi'yi haklarımızı talep etmesi için vekil tayin ettik. Daha sonra **Remzi Efendi** kalktı ve şunları dedi:

'(...) Başbakan ve Yüksek Komiser Yardımcısı'nın beyanları, Cemiyet-i Akvam kararlarına, İngiltere ve Irak'ın itiraflarına aykırıdır.(...)

Sizler de biliyorsunuz ki, Güney Kürdistan, 1. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar, hürriyetini ve is-

tiklalini elde etme çabasından geri kalmamıştır. Bu kutsal gaye için, sürekli İngiliz Hükümeti temsilcilerine müracaat etmiştir. Maalesef bugüne kadar emellerine ulaşamamıştır. Gerçi, bu konuda bize birçok vaadlerde bulunuldu, Cemiyet-i Akvam bu vaadleri teyit etti. Lakin bugüne kadar, uygulamada hiçbir şey yapılmadı.

Biliyorsunuz ki, İngiltere ve Irak arasındaki ilk anlaşma, 10 Ekim 1922'de yapıldı. Bundan 74 gün sonra, 24 Kasım 1922'de, Irak ve İngiltere, Kürt Hükümeti'nin oluşturulması için, bir açıklama yaptılar ve ilan ettiler.

Madem Cemiyet-i Akvam, Irak mandaterliğini İngiltere'ye verdi ve Irak'ın, şartlar olgunlaştığında bağımsız olacağını karar altına aldı. Aynı zamanda Kürtlere de bir hükümetin oluşturulması gerekirdi.

Cemiyet-i Akvam kararlarını ve Irak'ın istiklalini onaylanan yeni İngiltere-İrak anlaşmasında, Kürtlere hükümet kurmayı öngören bir madde, açıkca yer almalıydı. Burada Kürt Hükümeti'ne bir darbe vuruldu.

Biliyorsunuz ki, Irak Hükümeti, Kürtleri, silah gücüyle kontrol altına almadı. Kürtler, gelecekte bağımsız bir Kürt Hükümeti'nin kurulacağı vadiyle, İngilizlerle ilişki kurdular ve bu noktalarda anlaşma sağlandı.

Öyle ise, Kürtler de Araplar gibi, Cemiyet-i Akvam'ın mandater kararlarından yararlanmalıydılar. Tüm Kürtlerin talebi, İngiltere'nin mandası altında bir Kürt hükümetinin kurulmasıdır.'

Başbakan:(*) 'Daha önce okumuş olduğum açıklamaların dışında, resmi görüşmeler yapmaya yetkim yok. Yüksek Komiser Yardımcısı sizlerle konuşacaktır.' Bunun üzerine Komiser Yardımcısı kalktı ve şöyle dedi:

'Remzi Efendi'nin konuşmalarında iki önemli nokta var: 1- 1922 Açıklaması, 2-Cemiyeti Akvam kararları.

Başbakanın dediği gibi, 1922 anlaşmasına, İngiliz hükümeti, zamanında cevap vermiştir. Bu konuyu tartışmak istemiyorum. Bana göre, Cemiyet-i Akvam'ın tavsiyeleri uygulanmıştır. Eğer tam anlamıyla uygulanmamışsa, bu beni üzer. Ama bu kararları uygulamak, Cemiyet-i Akvam'ın elindedir. İngiltere ve Irak hükümetleri, uygulamaya çaba gösteriyorlar. Irak Yüksek Komiserliği, kararlar uygulanmadığından müdahale eder. Bize müracaat eden bazı kişiler, 'Manda hükümeti vasıtasıyla müracaat etmeleri gerektiği' cevabını aldılar. Şu anda da bana müracaat ediliyor. Ben bu konuyu, Irak hükümeti ile görüşeceğim. Bu söylediklerimden, hal-

kın müracaatını engelleme niyetinde olduğum sonucunu çıkartmayın. Herkes müracaat etme konusunda özgürdür. Ama talep edilen şey, detaylı biçimde açıklanmalıdır. Burada hükümetin oluşturulması zordur. Acaba Kürdistan, bu hükümeti ayakta tutabilir mi? Remzi Efendi'nin, tüm Kürdistan aşiretlerini mi, yoksa sadece Süleymaniye aşiretlerini mi, temsil ettiğini bilmek istiyorum. **Remzi Efendi:**

'Hevler mazbatasını biliyorsunuz. Orada, size, 'Süleymaniye halkıyla aynı düşünüyoruz' dediler. Kerkük aşiretlerinin bir bölümü burada bulunuyorlar. Bunlar da bizim gibi düşünüyorlar. Tüm Kerkük aşiretlerinin mazbatasını size sunuyorum. Hevler temsilcisi de burada bulunuyor. **Yüksek Komiser Yardımcısı:**

'Hevler ve Kerkük'e gittik. Ama orada kimse ayrılmadan bahsetmedi. Sadece Süleymaniye bunu talep ediyor.' **Remzi Efendi:**

'(...) Orada, bu iki liva baskı ve tesir altında oldukları için, asıl görüşlerini açıklayamamışlardır. Emir verin buraya gelsinler. O zaman bizi teyit ettiklerini göreceksiniz. Tüm Kürtler aynı görüştedirler. Aynı hedefi, yani Kürdistanın bağımsızlığı hedefini takip ediyorlar.' **Yüksek Komiser Yardımcısı:**

'Öyle ise, hepiniz, talebinizi net ve detaylı bir biçimde yüksek komiserliğe açıklamalısınız. Kürtler nasıl bir hükümet istiyorlar? Krallık mı, Cumhuriyet mi? Başbakanları, meclis başkanları olacak mı? Kral Faysal hakkındaki düşüncelerini değiştirmişler mi? Tüm hükümet kurumları, polis teşkilatı, ordu olacak mı? Kurulacak Kürt hükümetinin, İngiltere hükümetiyle ilişkileri nasıl olacak?' **Remzi Efendi** kalktı ve yüksek komisere cevap olarak şöyle dedi:

'1922 Açıklamasının eski olduğunu buyurdunuz. Hak eskir ama yok olmaz. Bu açıklama bir ulusun kutsal talepleridir ve biz uygulanmasını istiyoruz. (...)' **Heme Ağa:**

'Biz Kürdüz. Kürdistan sadece Süleymaniye'den ibaret değildir. Zaxo'dan Hanıkın'a kadar Kürdistan'dır. Ve Irak'la birlikte yaşamak istemiyoruz. Manda altında bağımsız bir Kürt hükümeti istiyoruz. Eğer, İngiltere bu talebimizi karşılamazsa, Cemiyet-i Akvam'a başvururuz.' Başbakan'a dönerek: (...) 'Kürtlerle Arapların bir arada yaşaması mümkün değildir. Manda altında bir Kürt hükümeti her iki kesim içinde iyidir.' Yüksek Komiser Yardımcısına dönerek: 'Kürtlerin sesi, sadece Süleymaniye vadisiyle sınırlı değildir. Hevler ve Kerkük'de Arap memurlarının baskısı altındadır. Eğer buraya çağırılırsa, gayenin bir olduğu görülecektir.' **Başbakan:**

'(...) Çok iyi hatırlarsınız ki, Şeyh Mahmud'un yönetimi altında bir hükümet kuruldu. Ama daha sonra halk şikayet etti. Irak hükümeti de ordu göndermek zorunda kaldı. Şu anda bile size acıyorum. Bu açıklamalarım resmi değildir, Kendi görüşümdür.' **Şeyh Kadir:**

'Şeyh Mahmud bu ulusun bir ferdidir. (...) Şeyh Mahmud'un zulmü, sizin zulmünüz kadar olmamıştır. Başbakan yan çiziyor. Biz bağımsız bir ulusuz. Manda altında bir Kürt hükümeti istiyoruz.' **Remzi Efendi:**

'Bu hak Kürt milletine verilmiş. Eğer Şeyh Mahmud bir hata yapmışsa, bu milletin suçu değildir. Siz de biliyorsunuz ki, bir kişinin hatası, bir halkın haklarını inkara neden olmaz. Şeyh Mahmud, Kürtlerin düşmanları tarafından aldatılmıştır. (...) Siz bizi sopa zoruyla Arap yapmak istiyorsunuz.' **İzzet Bey:**

'Kürdistan sadece Süleymaniye değildir. Zaxo'dan Hanıkın'a kadar, herkes bu hakkın tanınmasını istiyor. Kimse, bir kez daha Irak ile birlikte yaşamak istemiyor. (...) Sorunumuzu Cemiyet-i Akvam'a götüreceğiz. Bu kez silahımız kalemdir. (...)' **Mecit Hacı Resul Efendi:**

'Kürtler her zaman Arap zulmüne karşı olmuşlardır. Geçen yıl Filistin Arapları ile Yahudiler arasında savaş çıktığında, Irak Arapları bir bütün olarak yas tuttular. Değişik girişimlerde bulundular, gösteri ve miting yaptılar. Şimdi, Kuzey Kürdistan'daki kardeşlerimiz, Türkler tarafından öldürülüyorlar. Bağdat gazeteleri açıkça, Türkleri takdir ediyorlar. Memnun oluyorlar. Bizi top ve tüfenkle tehdit ediyorlar. (...) Arapların, Türklerden geri kalır yanı yok. (...) ' **Başbakan:**

'Niye, siz hepiniz, Bağdat gazetelerinin sabah-tan akşama kadar hükümete küfür ettiğini bilmiyor musunuz? Bizi, gazetelerin, hükümetin teşvikiyle Kürtlerin aleyhine yazdığı biçimde nasıl suçlarsınız? Gazetelerin, nasıl ve ne yollarla çıktığını bilmiyor musunuz?' **Mecit Efendi:**

'Evet, Bağdat gazeteleri, hükümet aleyhine makale yazdıklarında, hemen kapatılıyorlar. Ama eğer Kürtleri tehdit ederlerse ve bizim aleyhimize bir şeyler yazarlarsa, teşvik ediyorsunuz, para veriyorsunuz. (...) ' **Heme Ağa:**

'Başbakanın yurtsever bir kişi olduğunu biliyoruz. Ulusal amaçlar için çok çaba harcamıştır. Bizi anlaması gerekir. Bize hak vermesi gerekir. Biz meşru ve ulusal haklarımız için mücadele ediyoruz.' **Başbakan:**

'Evet, bütün ulusal duygulara saygı duyuyorum.

Ama bu dönemde bizim mantıklı düşünmemiz gerekir. Acaba, sizin belirttiğiniz Zaxo'dan Hanıkın'a kadar olan Kürdistan, Irak'tan ayrılırsa ayakta kalabilir mi? Komşularına karşı sınırlarını koruyabilir mi? Geliri kafi midir? Özellikle, ticaret için Irak'ın dışında bir limanı var mıdır? Kürdistan'ın imarı için Irak hükümeti çok para harcamıştır.' **Remzi Efendi:**

'Bir kere size söyledik. Kürt ve Arabın birlikte yaşaması mümkün değildir. Biz Ariyiz, siz Samisiniz. Biz dağlıyız siz ovalısınız. (...) Paşa, 'Kürdistan'ın imarı için çok para harcadık' diyor. Onların harcadığı paralar, orduların korunması için yapılan kışlalara gitmiştir. Bunların yerine bize okul yaptır saydınız.(...)' **Başbakan:**

'Yazık. Kardeşlerim, bilinki benim damarlarımda Kürt kanı da var. Ama ben Arabım. Sizlerin menfaatine konuşuyorum. Hesapsız kitapsız hareket etmeyin. Başkalarının elinde alet olmayın. Halkınıza acıyın, felakete sürüklemeyin. Bakın, Kuzey Kürdistan'da Kürtler öldürülüyor. Tüm dünya Kürtlerin dindar olduğunu biliyor. Unutmayınız ki, dininiz Araptır, Kuran'ınız Arapçadır. Muhammed Araptır ve Faysal, Muhammed'in oğludur. Kardeşlerim, sizden kerbela faciasını tekrarlamamanızı rica ediyorum.' **Şeyh Kadir:**

'Cafer Paşa bizi kerbela faciasıyla tehdit ediyor. Bilmesi gerekir ki, eğer İngilizler arada olmasaydılar, Araplar topraklarımıza gelemezlerdi.' **Cafer Paşa:**

'Rica ederim. Suistimal edilmesin.' Kendisine söz hakkı verilmeyen **Remzi Efendi**, kızgın bir biçimde öne çıktı ve şöyle dedi:

'Paşa, din, iman ve ulusal mefkure, Milli hükümettir. Öyle değil mi arkadaşlar?' Hep bir ağızdan 'Evet, öyle' dediler. (...) **Mirza Teyfik:**

'Konumuz din değildir. Sorun bir Kürt hükümetinin kurulmasıdır. Eğer mesele din olsaydı, İran'ın da, Irak hükümetine katılması gerekirdi. Rica ederim. Konuyu değiştirme.(...)'

Kürtlerin taleplerinde ısrar etmelerinden dolayı, başbakan, tartışmaları sürdürmenin hiç bir fayda getirmeyeceğini gördü ve tartışmaları iptal edildi. Sarlar Mustafa Bey kalktı. Beyler, ulema ve Irak hududundaki aşiretler adına, Kürt hükümeti kurulması talebini teyit etti ve bu konuda imzalanmış bir mazbatayı yüksek komiser yardımcısına takdim etti.

Toplantının sonunda, Kerkük sakinleri olan Hamavend aşireti reisi Fettah Heme Rıza Ağa tarafından, aynı doğrultudaki bir mazbata daha, Yüksek Komiser Yardımcısı'na takdim edildi. Şu anda Ker-

kük sakini olan Caf aşireti, bu toplantıda Kerim Fetah Bey tarafından temsil edildi.(16)

Ayrıca Behdinan bölgesi aşiret reisleri ve şeyhlerinden, Şeyh Ragıp Surçî, Şeyh Gıyaseddin, Şeyh Nuri Brıfkani, Amediye Belediye Başkanı Edip Efendi, Braşlı Heme Ağa, Şeyh Şahap Zebarî, Bervarili Tarhan Hacı Reşit Bey 9 Ağustos 1930 tarihinde, birlikte bir açıklama yaptılar. Cemiyet-i Akvam'a, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne, Irak Başbakanlığı'na, İngiltere Parlamentosu'na ve Süleymaniye Livası'na da gönderilen bu açıklamada şöyle deniyor:

Gözünüzü açın. Haberiniz olsun. İngiltere, Irak ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmada Kürtlerin hakkından bahsedilmiyor. 2 yıl sonra, Irak'ta İngiliz mandası kalmayacak. Irak hükümeti özgür olacak ve Cemiyet-i Akvam'a girecek. O zaman Kürtler, Arapların elinde inleyecekler.(...) Eğer biz de, kadınıyla, erkeğiyle ve çocuğuyla hakları için çaba gösteren, Cemiyet-i Akvam'a ve İngiliz Yüksek Komiserliği'ne başvuran Süleymaniye halkı gibi yapmazsak, onlarla birlik olmazsak halimiz perişan olur.

Aşağıda isimleri yazılı olan bizler, Sindi, Guli, Bervari, Doski aşiretleri ve bölgenin tüm ileri gelenleri, bölgenin tüm Kürtleri adına bu açıklamayı yapmak, Kürtlerin haklarını istemek konusunda anlaşmıştık. Görüşümüz Süleymaniye'nin görüşüdür. Aralarında fark yoktur. Cemiyet-i Akvam kararlarını kabul ediyoruz. Süleymaniye gibi, bağımsız Kürt hükümetinin oluşturulmasını istiyoruz.'(17)

Yukarıda aldığımız uzun alıntidan da anlaşıldığı gibi, Zaxo'dan Hanıkın'a kadar, tüm Kürtler, Güney Kürdistan'da, İngiliz mandası altında bir Kürt hükümetinin kurulmasını istiyorlar. Yine görüldüğü gibi, Kürtler, bu kez taleplerini, Irak hükümeti yetkilileri ile de tartışıyorlar. Oysa birkaç yıl önce, Kürtler, bu ve benzeri talepleri için, İngilizlerle karşı karşıya geliyorlardı.

Şoven Irak hükümeti, İngilizlere kafa tutarak daha iyi bir anlaşma imzalamak için, Kürtlerin desteğine ihtiyaç duymamıştır. Çünkü bu iş için, Kürtlerin haklarını tanıması gerekiyordu. Özünde Kürt hareketlerini bastırarak amacıyla imzalanan Türkiye-İran ve Türkiye- Irak anlaşmalarından sonra, Kürtler uluslararası planda yalnız kalmışlardı. Kendi güçleri ile haklarını elde edemeyecekleri inancında olan Kürtler, Kürdistan'ın parçalanmasında, baskı altında tutulmasında en büyük rolü oynayan İngilizlere karşı, daha yumuşak bir tavır alıyorlar. Onların mandaterliği altında bir Kürt hükümetinin kurulmasını talep ediyorlardı. Bu durumu çok iyi bilen İngilizler ise, bir yandan Kürtlerin taleplerine direkt ve

doğrudan karşı çıkmıyor, bu işi Irak hükümetine havale ediyor. Diğer yandan ise, Irak hükümetini, kendisi için daha iyi şartlarla bir anlaşma imzalamaya zorlamak için, aba altından "**Kürt kozunu**" gösteriyordu. O dönemde, ezilen halkların en büyük desteği ve dostu olan Sovyetler Birliği ise, Şeyh Mahmud'un İngilizlerin adamı olduğunu iddia eden resmi görüşünü sürdürüyor ve Kürtlerin ilişki kurma çabalarına ciddi bir yanıt vermiyordu.

Bu ortamda, İngiltere-İrak anlaşmasını, parlamentodan geçiremeyeceğini bilen Başbakan Nuri Sait, Kral'a bir mektup yazarak, parlamentonun dağıtılmasını ve seçimlerin yapılmasını istedi.

6 Eylül Olayları, yukarıda kısaca bahsettiğimiz ortamda, İngiliz-İrak anlaşmasını protesto etmek, anlaşmayı onaylayacak olan parlamento için yapılan seçimleri boykot etmek amacıyla yapılan barışçıl gösteriye, güvenlik güçlerinin ateş etmesiyle başladı. Göstericiler, kayıp verdiler, eylemleri dağıtıldı. Ama, bu eylemin yankıları çok güçlü oldu.

6 Eylül Ayaklanması'nın etkileri

Irak hükümetinin 6 Eylül'de gerçekleştirdiği katliamin duyulmasından sonra, tüm Kürdistan'da, kitleler sokağa döküldüler. Olayı protesto ettiler. Halkın bu eylemleri, tekrar silaha sarılma konusunda Şeyh Mahmud'u cesaretlendirdi. İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bir mektup yazarak Piran'ı terketti ve Şerazur bölgesine geldi. Şeyh mektubunda şöyle diyordu: "**Kürtler hakkını istiyorlar. Irak hükümeti, Zaxo'dan Hanıkın'a kadar olan bölgeden çekilmelidir. Cemiyet-i Akvam son kararını verene kadar, bu bölgelerde, İngilizlerin kontrolü altında, bir Kürt hükümeti kurulmalıdır.**" (18)

Şeyh Mahmud'un askeri güçleri gün geçtikçe artıyordu. Eski subaylardan, özellikle Süleymaniye'den birçok öğrenci ve genç, Şeyh Mahmud'un silahlı güçlerine katıldılar. Şeyh Mahmud, Irak askeri güçlerini birkaç kez bozguna uğrattı. Kerkük'ü tehdit edecek duruma geldi. Irak hükümetinin imdadına, bu kez de İngiliz askeri güçleri ve savaş uçakları yetişti. Oysa, İngiltere ve Irak arasında imzalanan yeni anlaşma, Irak'ın güvenliğini sağlamayı, Irak hükümetine bırakmıştı..

Ama ne yazık ki, uluslararası desteğin olmaması, İran'ın sınır boylarında Irak askerleri ile koordineli olarak operasyonlar düzenlemesi, (19) aşiretler ve feodaller arasındaki çelişkiler vb. nedenler sonucunda, Şeyh Mahmud Hareketi zayıfladı. İngilizlerle görüşen Şeyh, onlarla anlaşta. Kendisine ve çevresine güvence sağlandı. 1930 Mayıs'ında, İngiliz subayları refaketinde Süleymaniye'ye gelen Şeyh Mahmud, uçakla Bağdat'a, oradan da Irak'ın güneyinde bulu-

nan Ur şehrine götürüldü.

Ayrıca, Şeyh Mahmud, 6 Eylül olayları ile ilgili olarak, "Güney Kürdistan halkı adına", Cemiyet-i Akvam'a bir mektup yazdı. Mektubunda, Kürtlerin içinde bulunduğu duruma ve düşüncelerinden dolayı insanların kurşunlandığına değinen Şeyh Mahmud, Cemiyet-i Akvam'ın mandası altında "**Bağımsız Kürdistan Hükümeti**"nin kurulmasını, Irak hükümetiyle her türlü bağın kopartılmasını talep etti. (20)

Bu kadar ağır olmasa da, ölüme yolaçmasa da bir başka 6 Eylül olayı, 1961 yılında yaşandı. 1961 yılındaki silahlı mücadelenin başlamasından birkaç gün önce, Kürdistan Demokrat Partisi'nin çağrısı üzerine, hem 6 Eylül olaylarını anmak, hem de A. Kerim Kasım, hükümetten haklarını talep etmek için, Kürdistan'ın tüm köylerinde, şehir ve kazalarında gösteriler yapıldı. Kerkük'de genel grev gerçekleştirildi. Dönemin hükümeti, yüzlerce insanı hapse attı.(21)

Kaynaklar

- 1- Piremerd'in 6 Eylül olayları üzerine yazdığı şiirden bir parça, Saman Mehmet Derveşi'nin 6. 9. 1993 tarihli ve 1737 sayılı *Brayeti Gazetesi*'nde yayınlanan "6 Eylül Ayaklanması'nın hatırası" adlı makale.
- 2- S.M. Derveşi, adı geçen makale (agm).
- 3- S.M. Derveşi, agm
- 4- A. Hoca, *Çimdi (gördüklerim)*, 3. cilt, sh. 73, Süleymaniye, 1971, Kürtçe.
- 5- 7.9. 1993 tarih ve 481 sayılı *Kürdistanî Nû Gazetesi*.
- 6- Yeni ve yakın çağda Kürt hareketi, sh. 187, Jina Nû Yayınları, 1991.
- 7- Prof. Dr Şakirê Xıdoyê Mihoyan, İki dünya savaşı Arasında Irak'ta Kürt sorunu, sh.58, Jina Nû Yayınları, 1990
- 8- Ahmet Hoca, age, sh. 39-41.
- 9- Ahmet Hoca, age, sh. 46.
- 10- Ahmet Hoca, age, sh. 28-31
- 11- Ş Xıdo, age, sh. 59
- 12- Ş Xıdo, age, sh. 57
- 13- Ş Xıdo, age, sh. 59
- 14- Ş Xıdo, age, sh. 61
- 15- Lucien Rambout, *Çağdaş Kürdistan Tarihi*, sh. 66, Dilan Yayınları. *- *Jiyan Gazetesi*'nde, haberin başlığında ve içinde, Başbakan yardımcısı Cafer Paşa deniliyor. Burada ise Başbakan terimi kullanılmış. *Jiyan Gazetesi*'nin Tashih hatası da olabilir, haberi bir bütün olarak kitabına aktaran Ahmet Hoca'nın da hatası olabilir. **C. Rênas**
- 16- Ahmet Hoca. age. sh. 58-79.
- 17- Ahmet Hoca, age, sh. 80.
- 18- Ahmet Hoca, age, sh. 84.
- 19- Ş. Xıdo, age, sh. 69
- 20- Sözkonusu mektubun tammetni, Bazıl Nikitin'in değerli eseri olan *Kürtler kitabında* yer almaktadır. Bak. *Kürtler*, Bazıl Nikitin, sh. 519-523, Deng Yayınları.
- 21- M. Nuri Teyfik, agm.

Biranina

Dr. Abdurrahman

Qasimlo

J. MINARI

Tekoşereki bijare, sazûmankar û birevebireki bê emsal; hevaldost û aşixwazeki bı nav û deng, şoreşgereki dılsoz, pêşmergeyekî qehreman; aligirê aşti û biratiya gelên cihanê Dr. Qasimlo. Fermander û qumandarek dîlpola ronakbirek xweşbin û firehbir, nivîskar û xetibek giranbîha bu. Diplomatek şareza, siyasetzanek bênfîreh û hîşyar û zana, mirovek bê westan û bê tîrs bû ew. Her wiha rûken dilgeş, welatperwer û dildareki agirin dî rêya Kurdîstana rengin da. Nefs piçûk, xwinkel, serok û tevgersazeki bawermend... Dr. Abdurrehman Qasimlo...

Qasimlo navê din yê aştiya cihani, navê din yê demoqrasi û wekhevi û azadiya mirovan. Dî rêya azadiya gelê Kurd da rêwengek rêya çil salan, dersdarek şarewan û hevdem, partizanek nûjen ku dî kûraniya dilê xwe da Kurdîstanek azad û serfiraz xwedî dîkir her weki çawan gulek sor û nazdar mezın bıke. Her weki çawan ku şitlek rihan biçîne. Qasimlo...Mirovê nemir, qehremanê ne jibir, mêrxasê mêra, dılsozê tım lı bir... İro bı milyonan Kurdê belengaz te bir

tinin û bı heyf û mîxaba te carek dîn sond dîxwin ku ala bı destê te lı erdê nemine, ala ku te berda wê bilind bibe, rêya te wê her dewam bıke.

Qasimlo...Ax...ax...Xweziya bı saxi te bidita ku

iro êdi li ser perçeyek axa azad Kurd ji bûne xwedi parlamen, meclis û wezir. Hevalê te yên dilsoz ji Ewropa dikevin rê û tèn him ji ber te va û him ji ji ber xwe va Kurdistanê Başûr piroz dîkin. Qasimlo, te bi hesreta dila, di hemû jiyana xwe da, şev û roj Kurdistanek azad xwedî dikir. Azadi ku weki ava çema ne, azadi ku weki refê kewan û keriyê xezala ne li çiya û zinarên Kurdistanê delal... Qasimlo, bawer bike, heta dinya ava be tu ji bira kurdan naçî. Îro ji kena te, gernasi û rewşa te her weki do li ber çavê me ye.

Qasimlo, te ji hemû kesi baştir dizanibû ku bextê dijmin tune ye, neyar bê bext e. Te baştir dizanibû dijminên Kurd zû bi zû dest ji axa Kurdistanê bernadin. Yê ku gulleyan bi ser te va dibarandin, te gulê sor dirêji wan dikir, lê ewên ku ji mirovatiyê derketine, qedrê te çî zanin, ew çî dizanin ku, tu, ji gelê wan ra ji azadi dîxwazi, ew çî dizanin ku, te tekoşina cihanek xweş û azade dida, li dijê xwin û şer û histêr û xwêdan, zehmet û têdayê bi canfedayi şer dikir. Ew reben û xwefiroşên ku tetik kişandin, ger te baş û bi nêzikayi nasbikiran, bawer be wê lûleya demançeyên xwe vegerandan fermandarê xwe. Lewra ew qetil wê rojê gulleyek berda hemû aştîya cihanê û aştîyê kuşt. Lewra kesên xwinrij û mirovkuj qedrê aştîyê nizanin, ew her tîm xwin dimijin....

Qasimlo, tu gula ciwata azadi û aştîyê bûyi, lê neyarê mirovati û biratiyê, bi destê xwe yên qirêj te şehid kirin. Ewan wer dizanibûn ku wê bi kuştina te bikaribin pêşi li rêya azadiyê bigrin. Ewan wer dizanibû ku wê bikaribin gelê Kurd ji rê ya aştî û rîzgariyê vegerinin. Lê xeyala wan xeyalek xam e, ew ji tirsan dikujin, ji bîzdan xwin dirjinin. Mora ixanetê li nav çavê xwe didin û hetani mirinê wê bi rûyek reş û sernîzîm bijin. Lewra ixanet ji kesira namine kar. Hetani yek neferek ji Kurd bîmine heyf û tola te li erdê namine.

Qasimlo, tu şehidê welati, qet namirî, tîmî tu di dilê kurdan da dimini. Îro em ji bo te nakin şîn û giryan, lewra dem dema giryan û rawestanê nine, tu û bi hezaran şehidê welat namirîn, di dilê gel da her tîm bi zindehi dijîn. Roj wê bînan ku Kurdistanek xweş û azade, aşt û serefrax ava bibe.

Qasimlo, kula me giran e, derdê me xedar e. Birina me kûr e, vaye çendî sale ku bê derman e. Welatê Kurd her nihaji di bin postalên dagirkeran da dinal e. Do em di xew da bûn, lê iro em hişyar in, em baş dizanin ku azadi wek teyrek asimane û li pêşîya me rawesta ye. Em baş dizanin ku dijminê xwinrij, wê rojek di nav xwina xwe da bigevize û wînda be.

Sekreterê Giştîyê Partî Demokrate Kurdistanê Îran, fermanî giştî hêzên PDK-î, amadekar û rêveberê şorişa Kurdistanê Rojhilat, doktorê Abori, dersdarê zanûşka Prag û Sorbon, hevalê xwişka Nesrin, bavê du xezalan, pêşmergeyê sengerê parastina can û mal û namûs û şerefa milletê Kurd. Mirovê aştixwaz û guftogoya navneteweyî Dr. Abdurrahman Qasimlo.

Li nêzîki gola Ormîyê, li geliyê Qasimlo di sala 27.12. 1930 yan da hate dinê. Aştîkarek dilovan bû, tekoşerek bi biryar û şervanek dîdar bû. Beşdarê Enternasyonala Sosyalîst, endamê tevgera gelên dinya sêwem bû. Hevalê serokkomarê Fransa Fransuwa Mitterand bû, digel wi li Prag dibistanê qedand. Şeş zmana dizani. Îngilizî, Almanî, Franseyî, Tirkî, Farisî û Rûsî. Jina wi, hevala wi bû û Fransîz bû.

Qasimlo demokrat û welathîzek giranbîha bû. Li Prag dersên abori, li sorbon dersê dirok û çanda Kurdî dabû. Hemû serok û rêberên Ewropa wi baş nasdikirin. Sera ewil sempatîzanê TUDEH'ê bû. Lê paşê vegeerî hat gihiştê PDK-î û bi dil û can xebiti.

Zû bi zû hêrs nedibû. Îxtîras û ezîti li balê tune bû. Nefs piçûk, tehamûlkar û xweşbîn bû. Di saxiya wi da çar çar bû sekreterê PDK-î, ev kar hetani şehidbûnê ji dom kir. Nasyar û nişandarê doza Kurdistan bû, mirovek giran, serwest û bawerpêkiri bû. Alîgir û hewldarê xwin rêtinê nebû. Wi dixwest ku hemû pîrgîrek bi teherê aştîyane safî bibin.

Bi hemû serketinên perçeyên Kurdistanê şa dibû, her wîha hemû têkçûnên gelê Kurd ji, wi xembar dikir, lê dîsar nedikir û bir û bawerîya wi qaimtir dikir. Xayîntî û neyartîya tu kes û hêzekî ne dixwest. Wi herdem digot: **"Bi milyon dostê meriv hebin, ne besin lê yek dijminê mirov ji hebe dîsan zêde ye."** Cehd dikir ku dijminahi û berberî ji nav gelan ra be. Bi navê "Kurd û Kurdistan" kitêbek nivîsi ku dirok û rewşa Kurdan radixîst berçavan.

Gelek radyo û televîzyonên cihanê, rojname û kovar bi wi ra hevpeyvînan kirin û wan weşandin. Navê wi li kela aştîyê bi tipên zêrin hatiye nivîsandin.

Di sala 1979 da li meterêzê şerê rîzgariyê da weki, neferek çekbîdest bi rojan şer kir. Mirovek dewletzan û siyasetzan bû. Diplomek navnetewî û entelektûel bû. "Îranekî demokrat û Kurdistanekî azad" dixwest. Ev dirûşm bibû yekem, bernama PDK-î. Bi rasti ji Qasimlo bawerî bi vê dirûşmê tani. Her wîha ewi gelek baş dizaniya ku hetani Kurdistan azad nebe, demokrasî nayê Îranê, ji bona demokratîkîrana Îranê ji pêş hemî tîştî divê gelên Îranê azad bibin. Kurdên Îranê 40 sal şerêkî dijwar

dabûn. Êdi xwin û şin û giryanê ne dixwestin. Dixwestin ku pîrsa Kurd bî rêyek siyasi û bî aşti safi bibe. Jiyanek serbilind heqê wan bû.

Qasimlo digot: "Em digel hezaran pêşmerge, wiha bî qehremani û dî van şertên dijwar da şereki çekdari dikin, ji bo Kurdistanek otonom... Lî tu ciyek cihanê ji bo otonomiyê evqas xwin nehatiye rijandin. Ew milletên ku dewletek serbixwe ji dixwazin evqas nehatin kuştin û qelandin. Diyar e dijminê me pîr xedar e, dijmin ji mirovatiyê dîr e, hoviti û mirovkûji bûye yekem siyaseta rejîma Xumeyni. Şerê me gerek baş bê zanin ku, şerê xwe parastinê ye. Rejîma Îran hêzên çekdar dajo ser Kurdistan, ew ji bî hezaran mirovên me dikujin, em ji destvala nikarin biminin. Divê çek bî dest hemu milletê kurd, hetani axirin dilop xwina bedena xwe em parêzgeri bikin, nehêlin Kurdistan bî bombe û firok xopan bibe û Kurd bêne kuştin.

Îro can, mal, şeref û namûsa gelê Kurd hatiye pêpezkîrin. Pêwîst e ku bî kijan rêyi dibê bîla bibe em Kurdan ji vê rewşa xirab xilas bikin. Xumeyni xwe neziki guftugo (dîyalog) yê nake. Nêzikayi lî aşti û edlahiyê nake. Eger Xumeyni iro ji agirê ku lî Kurdistan dibare vemirine û heqê otonomiya Kurd nas bike, emê çekên xwe daynin û ji bona Îranek serfiraz lî gel hêzên din yê Îranê bixebitin. Bîla hemî dinya baş bîzane ku iro êdi ji xeyni şerê çekdari tu rê lî ber me nema ye. Ev şer şerek xweza û xweparêzi ye. Em lî hemî Kurdan û gelên cihanê çeverêyê piştgiriyê ne..." (Jî xeberdana mangi difa le Azadi, sala 1982 dî Rodyoya dengê Kurdistanê Îranê.)

Qasimlo wexteki diçe Prag'ê û lî wir dibistan xilas dike û vedigre. Weki 20 sal lî Ewropa jiya û xwe perwerde kir. Paşê dî sala 1973 an bû sekreterê giştî yê PDK-î. Piştî 5 salan ji bî yekcari vejeriya hate Kurdistanê (1978) jiyana wi êdi wê dî nav xebat û tekoşina gelê Kurd da darbas bibû ya. Qasimlo dî daxwiyaniyek xwe da wiha digot: "Xebata me xebatek bî heq û rewa ye. Em ji bo azadiya gel û pašroja zarokên gelê Kurd dixebitin. Ew kesên ku azadiyê divên, pêwîst e ku bizanin hertiştêk bedelê xwe he ye. Ew divê nîrxê azadbûnê bîdin.

Tu netewek bê tekoşin, bê zehmet û xwêdan, bê şehidan azad nabe. Gelê Kurd baş dizane ku ji bona azadiyê fêdekarî pêwîst e. Me gelek şehid dane. Karwanê şehidên me gelek dirêj e. Mîxabe wisa xuya ye ku wê hêj dirêjtir ji bibe."

Doxtorê nemir yê Kurd, pêwendikarek hêja bû. Dî nav rexistinên Kurd yê cûr be cûr da. Wi her tîm cehd dikir ku rêxistinên azadixwezên kurd bî hev bişêwirin, alikari û piştgiriyê hev bikin, şert û zirûfên welat û cihanê baş bidne ber çavan û ga-

van bavêjin. Ewi ne dixwest ku bî nav hev bikevin, şerê birakuji bikin. Çendin car, bî gili û gazin bî ken û girin, xwest ku dî navbera rêxistinên Kurd da, birakuji kuta bibe. Lewra ev tişt dilê dijmin şa dike. Doza Kurdistan birindar dike, bî pêş va na be.

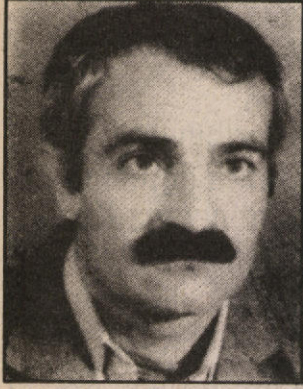
Qasimlo cara ewil dî sala 1954'an da hatibû Îranê. Hukumeta milli ya Mûsadiq lî Îranê lî ser kar bû. Dî navbeyna TUDEH û PDK-î da pêwendiyek hebû. Doxtor qedereki lî Tahran ma. Sala 1955'da rejîma Mûsadiq hilweşiya. Lî ser vê yekê TUDEH ji PDK-î ji, hilkîşiya xebata jêrzemini.

Qasimlo 8 sal lî ser Aboriya Sosyalist û Kapitalist lî zanîngêhê dersdari kir. Sala 1971, lî Kurdistanê Iraqê konferansa sîsiyan ya PDK-î civiya, doxtor bû endamê komita nawendi. Du sal şûnda ji dî kongrê da bû sekreterê giştî yê parti yê. 19 sal bê rawestan bû mirovê herî pêş yê PDK-î. Ev, 19 sal, bî şev û roj, dî warê siyasi, civaki û leşkeri de bî cehdek hêja derbas bû. PDK-î, ciyê xwe dî nav gel da bî firehi girt û lî seranserê welat bû partiya rizgari û bawerpêkiriye. Bê guman dî vi kari da Qasimlo roleki mazin leyist.

Rejîma kewneperest a Îran, aştiyê nedixwest û guftugoyê qebûl ne dikir. Dî dema şerê Îran û Iraqê da ji, ew disa dema fîrsend didit êrişî Kurdistanê dikir. PDK-î hertîm banga agirbirin û daxwaziya aştiyê dikir. Lê Xumeyniperest qail ne dibûn. Lî dawiyê, ew ji têgihîştin ku, pêwendiyek siyasi hebe wê pîrsên welat bêne safikirin. Diyar e rejîma Îran teror û mirovkujiyê, ji xwe ra kiribû karê rojan e. Ewan dî şerê Kurdistan da şikest xwaribûn û ser nediketin. Planek çekirin ku derbeki mezin lî tevgera Kurdistanê Îranê bîdin. Ew planên wan ji bî ci bû.

Qasimlo û Evdîla Qadîri ji bo civineki lî bajarê Wiyana bî niwênerên rejîma Îranê ra rûniştin. Roja **13.07.1989** da ku ev civin çê bibû, terorist û bî kirê girtiyên dewleta Îran, bî qeleşi û necamêri Qasimlo û hevalên wi, bî xwinrêji gulebaran kirin. Xwina sor û pak ya şehidên rojê, heriki çû gehiştê Şêx Seid, Seyid Rîza û Qadî Mihemed. Kurdistan rojek zor jîya. Derbek mezin xwar. Diyar e, Kurd gelek caran derb wiha xwarin e, lê tu cari dev ji welat bernedane, iro ji kar û barên wan ji bo azadiyê berdeyam e. Ev xebat hetani Kurdistanek azad damezire wê her berdeyam be. Dî dor saliya şehidbûna Qasimlo û hevalên wi da, carek dî nîzê digrin lî ber Qasimlo û hemî şehidan. Şehidên Kurdistan nemirin û ew tûcari namirin. Navê wan bî tipên zêrin lî ser taça Kurdistan wê bê nivisandin.

HER MIRINEK JİYANEK E, HER DILOPEK XWİN XELATEK E.

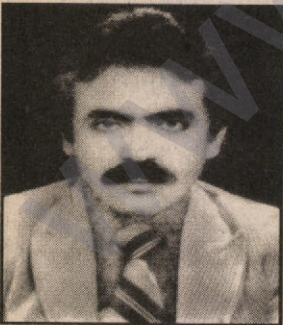
Ramazan Adıgüzel (Ali Hoca)

1 Ocak 1950 tarihinde Bingöl'e bağlı Sarıcan köyünde dünyaya geldi. O çevrede okudu ve kendisini geliştirdi. Çevresindekiler onu, yiğit, mert ve yurtsever olarak tanırlardı. **Remo**, hala genç yaşta iken demokrat ve yurtsever duygularla yaşamını sürdürdü. Gittiği her yerde çevresindekileri zulme ve sömürüye karşı uyandırdı.

1975'te yayın hayatına başlayan **Özgürlük Yolu Dergisi**'nin ileri sürdüğü görüşleri benimsedi. 1980'den önce kurulan DHKD (Devrimci Halk Kültür Derneği) ve TÖB-DER içinde aktif görevler aldı. 1980'de Faşist Cunta'nın siyasi iktidara el koymasıyla gözaltına alınan Ramazan Adıgüzel, ağır işkenceler gördü ve uzun süre cezaevinde kaldı.

Tahliye olduktan sonra İran Kürdistanı'na geçti. Orada PSK saflarında Humeyni rejimine karşı savaştı. Bir süre sonra da Avrupa'ya geçti ve politik çalışmalarını orada sürdürdü.

Ali Hoca 3 Mayıs 1987'de Almanya'nın Hannover kentinde provokatörlerce katledildi. Yaşamı boyunca Kürt halkı için mücadele eden Ramazan Adıgüzel, Kürdistan şehitlerinin saflarına katıldı.

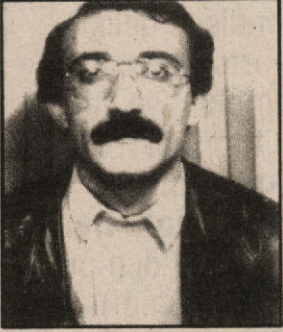

Metin Battal

Adana'da yaşamını sürdüren yoksul bir ailenin çocuğu olan Metin, uzun süre burada çalıştı. Genç yaşta **Özgürlük Yolu** saflarında yer aldı. Yurtseverliğini örgütlü mücadeleyle pekiştirdi.

Yiğit ve fedekar olan Metin, **7 Temmuz 1980** tarihinde faşistlerin hedefi oldu ve cadde ortasında vurularak şehit düştü.

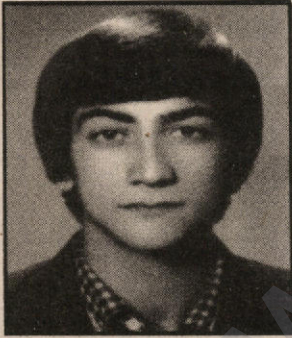
HER MIRINEK JİYANEK E, HER DILOPEK XWİN XELATEK E.

Hüseyin Ali Akagündüz

Hüseyin Ali Akagündüz, Ocak 1960 tarihinde Mazgirt-Lodek köyünde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Bingöl, Elazığ ve Dersim'de bitirdi. O dönemde Kürt sorununa ilgi duydu ve onunla ilgili çalışmalara katıldı.

1977 yılında Fransa'da çalışmakta olan ailesinin yanına gitti. Paris'e yerleştikten kısa bir süre sonra, işçi ve öğrenci derneklerinde aktif görev aldı. Birkaç kez DHKD(Devrimci Halk Kültür Derneği) delegasyonu olarak Uluslararası Gençlik Festivalleri'ne, Kürdistan gençliği adına katıldı. H. Ali Akagündüz, **16 Haziran 1987** tarihinde provokatörler tarafından Paris'te katledildi. Kürt gençliği adına Uluslararası alanda başarılı çalışmalar yapan ve genç yaşta aramızdan ayrılan H. Ali Akagündüz'ün anısı sonsuza dek içimizde yaşayacaktır.

Arif Kılıç

Kürtler, sadece Kürdistan'da değil, metropollerde de yaşam mücadelesi vermekteler. Buralara geliş nedenleri farklıdır. Kimileri sürgün edilmiş, kimileri de yokluktan ve baskılardan vatan topraklarını terk ederek buralara gelip yerleşmişlerdir. Arif Kılıç'ın ailesi de bu nedenlerden dolayı Kırşehir'e yerleşmişti. Daha genç yaşta iken, yurtseverler arasında yerini alan Arif Kılıç, Ankara DHKD ile sürekli diyalog kurdu, DHKD'ye üye oldu ve dernekte aktif görevler aldı. O dönemde Kırşehir'de yoğun olan gericilere karşı etkin mücadele etti. **5 Temmuz 1980** yılında faşistler tarafından katledildi.

DENG Yayınları Kitap Dağıtım Listesi

DENG YAYINLARI

Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer.....	Kamuran Ali Bedirxan.....	30.000
Dersên Zmanê Kurdi (2. Baskı).....	Baran.....	50.000
Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi.....	Rohat.....	65.000
Dawiya Dehaq.....	Kemal Burkay.....	15.000
Diwana Yekan- Diwana Duduyan Sewra Azadi.....	Cigerxwin.....	90.000
Ferheng (Sözlük) Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe.....	D. İzoli.....	290.000
Geçmiştem Bugüne Kürtler ve Kürdistan		
Coğrafya-Tarih-Edebiyat Cilt -1.....	Kemal Burkay.....	140.000
Ferheng (Sözlük) Zazaca-Türkçe.....	Malmisanij.....	100.000
Yakılan şiirin Türküsü.....	Kemal Burkay.....	50.000
Azadi û Jiyan-Özgürlük ve Yaşam.....	Kemal Burkay.....	100.000
Diwana Sîsêyan Kime Ez- Diwana Çaran Ronak.....	Cigerxwin.....	90.000
Em Bıwîsîn.....		60.000
Em Bıxwîn -1-		60.000
Em Bıxwîn -2-.....		60.000
Jiyana Bextewar.....	Ereb Şemo.....	70.000
Şivanê Kurd.....	Ereb Şemo.....	50.000

DILAN YAYINLARI

Çağdaş Kürdistan Tarihi	Lucien Rambot.....	40.000
Kürdistan'da Eğitim Süreçleri.....	Rohat.....	35.000
Sorgu, Zindan, Direniş ve Yaşam.....	M. Ali Ural.....	65.000
Diyarbakır Sorgu ve 5 Nolu.....	F. Welat.....	50.000
Kürdistan Tarihinde Dersim.....	Dr. Vet. M. Nuri Dersimi.....	95.000
Hiroşima Duwem Helepeçe.....	Rıza Çolpan.....	75.000
Xlidenaxır Van û Tevkuştına Dersim.....	Rıza Çolpan.....	80.000

Siparişleriniz İçin Telefonlarımız:

Tel: 513 23 56 - 513 63 25 Fax: 513 87 36

D U Y U R U

Şimdiye kadar şirketimizin bünyesinde dağıtılan yayınların tümünü **DENG Yayınları**'na devrettik.

Bundan sonraki siparişlerinizi
DENG Yayınları'ndan isteyebilirsiniz.

Soran Dağıtım

